

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Песоцька Катерина Олегівна

УДК 342:329 (477+100)

ДИСЕРТАЦІЯ
**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНЬОПАРТІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ:
СТАН В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

081 «Право»

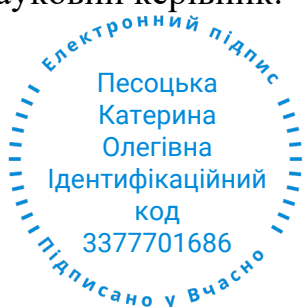
08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ К.О. Песоцька
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: Мелешевич Андрій Анатолійович
доктор філософії (PhD), професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Песоцька К.О. Правове регулювання внутрішньопартійної демократії: стан в Україні та зарубіжний досвід. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, 2023.

Зміст анотації. Дисертаційне дослідження присвячене аналізу правової природи внутрішньопартійних відносин в Україні та стану реалізації принципів внутрішньопартійної демократії всередині політичних партій України. З урахуванням зарубіжного досвіду регулювання внутрішньопартійної діяльності, на основі проведеного дослідження встановлена необхідність вдосконалення законодавчого регулювання внутрішньопартійної демократії в Україні з метою забезпечення правового оформлення публічної складової діяльності політичних партій та демократичності внутрішньопартійної діяльності.

У Розділі 1 *«Правове регулювання діяльності політичних партій в Україні: внутрішньопартійний вимір»* досліджуються еволюція юридизації політичних партій та зв'язок цієї категорії із процесами конституціоналізації та інституціоналізації партій. На основі аналізу зарубіжного досвіду у сфері правового регулювання діяльності партій в аспекті регламентації внутрішньопартійних відносин у країнах Німеччини, Португалії, Іспанії, Латвії, Польщі та Хорватії, визначаються основні тенденції розвитку законодавчого регулювання внутрішньопартійної діяльності.

Окрім цього, у розділі надається аналіз організаційної будови політичних партій та її вплив на правове регулювання цього інституту. На основі аналізу наукових напрацювань представників правової та політичної наук окреслено різні підходи до розуміння поняття внутрішньопартійної демократії та складових принципів цього явища. Надано огляд методів кодування та опитування для вимірювання рівня

внутрішньопартійної демократії та аналіз цих методів з точки зору подальшого застосування у правових дослідженнях. У результаті проведеного дослідження зроблено висновок про те, що внутрішньопартійна демократія є багатовимірною категорією, яка охоплює низку принципів, а саме: децентралізації, залучення, репрезентативності, сприйнятності, відповідальності, підзвітності, прозорості.

У Розділі 2 *«Відносини всередині політичних партій як основа реалізації внутрішньопартійної демократії»* надано визначення поняттю внутрішньопартійних відносин та проаналізовано статус, зміст та суб'єктний склад таких відносин. Шляхом застосування методу кодування статутів політичних партій, які були представлені у восьмому скликанні Верховної Ради України, визначено рівень внутрішньопартійної демократії зазначених партій та надано аналіз стану реалізації принципів внутрішньопартійної демократії при ухваленні рішень щодо обрання голови партії, відбору членів партії до виборчого списку на загальнонаціональних виборах та використання коштів державного бюджету, отриманих для здійснення статутної діяльності партій. У результаті проведеного дослідження був зроблений висновок про необхідність законодавчого регулювання процедур ухвалення рішень, яке буде спрямовано на реалізацію принципів внутрішньопартійної демократії та забезпечення прав членів партій всередині таких організацій.

У Розділі 3 *«Стан та перспективи вдосконалення правового регулювання політичних партій в Україні»* проаналізовано положення нормативно-правових актів України, на підставі яких здійснюється регулювання діяльності політичних партій в Україні. З урахуванням відсутності положень у чинному законодавстві України у сфері регулювання діяльності політичних партій, які б регламентували внутрішньопартійні відносини всередині політичних партій, сформульовані рекомендації щодо подальшого удосконалення законодавчого регулювання питань, пов'язаних із статусом політичних партій як юридичної особи публічного права та розвитком внутрішньопартійної демократії.

Наукова новизна. За результатами проведеного дослідження

уперше:

- на основі узагальнення існуючих у вітчизняній літературі підходів та зарубіжного досвіду простежено еволюцію юридизації політичних партій, розкрито її зв'язки з конституціоналізацією та інституціоналізацією та визначені основні тенденції розвитку правового регулювання діяльності політичних партій в сучасних умовах;

- встановлено, що партійна організація створює каркас, статичну основу для виникнення внутрішньопартійних відносин між членами та/або органами політичних партій. Враховуючи напрацювання політичної науки, з'ясовано, що всередині партійних організацій виникають владні відносини та ієрархія повноважень між членами об'єднань, що відповідно має вплив на належну реалізацію права на свободу об'єднання у політичні партії та реалізацію прав членів партії всередині таких об'єднань;

- визначені особливості правового регулювання діяльності політичних партій в пострадянській Україні, пов'язані з її тривалим перебуванням у складі тоталітарного Радянського Союзу, та визначені виклики, з якими стикнулася Україна в процесі такого регулювання – відсутності демократичних правових традицій у цій сфері, зокрема, з одного боку, пріоритетності (домінуванні) Статуту Комуністичної партії над принципами конституційності та законності, а з другого – надмірної законодавчої зарегульованості інших об'єднань громадян – профспілок, молодіжних, кооперативних організацій тощо;

- запропонована авторська періодизація формування законодавства України у сфері регулювання діяльності політичних партій після відновлення її незалежності. Зокрема пропонується виділити такі етапи його формування: (1) визначення статусу політичних партій як об'єднань громадян, 1991-1996 рр.; (2) конституційне закріплення мети та завдань політичних партій в Україні, 1996-2001 рр.; (3) інституціоналізація політичних партій, 2001-2015 рр.; (4) прийняття нормативно-

правових актів, спрямованих на вдосконалення регулювання внутрішньопартійної демократії, з 2015 р.. Встановлено, що наразі Україна перебуває на четвертому етапі формування законодавства про політичні партії, чому значною мірою сприяло введення державного фінансування діяльності партій;

- на основі узагальнення надбань політичної науки з урахуванням особливостей права й правничої науки запропоновано авторське визначення поняття внутрішньопартійна демократія як системи нормативних положень, правил, які регламентують відносини всередині організації політичної партії, які складаються між членами партії та/або статутними органами та які спрямовані на забезпечення прав членів політичної партії, що передбачені статутом та/або законом;

- окреслено напрями пошуку балансу між автономністю сфери внутрішньопартійного регулювання і законодавчим регулюванням внутрішньопартійної демократії з урахуванням елементів-складових правової держави і верховенства права, зокрема принципів законності, юридичної визначеності і правопевності, пропорційності, недискримінації та інші;

- проаналізовано межі державного (законодавчого) регулювання внутрішньопартійної діяльності, які визначаються: непорушністю людської гідності, невідчужуваних прав і свобод людини, недопустимістю посягань на територіальну цілісність і суверенітет України, убезпечення загроз громадській безпеці і громадському порядку, моральним цінностям демократичного суспільства;

- сформульовані рекомендації щодо подальшого удосконалення законодавчого регулювання питань, пов'язаних із статусом політичних партій як юридичної особи публічного права та розвитком внутрішньопартійної демократії.

удосконалено:

- розуміння сутності внутрішньопартійних відносин як особливого виду корпоративних відносин, які складаються в результаті реалізації конституційного права на свободу об'єднання та виникають між членами та/або органами політичних партій;

- розуміння прав та обов'язків членів політичної партії, які виникають внаслідок реалізації права на свободу об'єднання та набуття членства у партії.

отримали подальший розвиток:

- необхідність застосування міждисциплінарного підходу до дослідження внутрішньопартійної організації задля вдосконалення правового регулювання діяльності політичних партій, яке б враховувало політичну природу таких об'єднань;

- рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України у сфері регулювання діяльності політичних партій, які спрямовані на забезпечення реалізації та дотримання принципів внутрішньопартійної демократії.

Практичне значення отриманих результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані з метою:

- продовження подальших наукових досліджень, пов'язаних із питаннями функціонування політичних партій в Україні, удосконалення правового регулювання їх діяльності;

- викладання навчальних дисциплін студентам правничих факультетів з дисциплін «Загальна теорія права», «Конституційне право», «Історія правових учень», «Історія права України» тощо, які спрямовані на розвиток знань у сфері діяльності політичних партій. Крім цього, результати дослідження можуть застосовуватись для викладання студентам інших гуманітарних навчальних закладах, які пов'язані із вивченням практики функціонування політичних партій та їхньої внутрішньої організації;

- застосування політичними партіями задля визначення процедур ухвалення рішень, які б забезпечили реалізацію принципів внутрішньопартійної демократії всередині партійних організацій;

- імплементації рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавчого регулювання у сфері діяльності політичних партій в Україні, зокрема їхньої внутрішньопартійної будови та функціонування.

Ключові слова: право на свободу об'єднання, політичні партії, внутрішньопартійна демократія, внутрішньопартійні відносини, нормативне регулювання, верховенство права.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Песоцька, К. (2019). Конституціоналізація політичних партій: досвід Німеччини та України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*, 4, 59-65. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2019.4.59-65>
2. Pesotska, K. (2020). Candidate Nomination Process during 2019 Early Parliamentary Elections in Ukraine: Battle for Intra-Party Democracy. *Zeitschrift für Parteienwissenschaften*, 1, 51-54. <https://doi.org/10.25838/oaj-mip-202051-54>
3. Песоцька, К. (2020). До проблеми регулювання внутрішньої організації політичних партій в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*, 5, 45- 50. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2020.5.45-50>
4. Песоцька, К. (2022). Внутрішньопартійна демократія: поняття, складові та значення. *Київський часопис права*, (2), 13-19. <https://doi.org/10.32782/klj/2022.2.2>

які засвідчують апробацію результатів дисертації:

5. Pesotska, K.O. Legal Regulation of Intra-Party Democracy: Case Study of Two Non-Parliamentary Parties in Ukraine. *ECPR Joint Sessions Nottingham*, Nottingham, United Kingdom, 25-30 April 2017. <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/33926>
6. Pesotska, K.O. Party Regulation and Levels of Intra-Party Democracy in Ukraine. *9th Graduate Conference in Political Party Research*, Heinrich Heine University, Dusseldorf, Germany, 1-3 February 2018. <https://www.pruf.de/tagungen/graduierertenkonferenz>

7. Pesotska, K.O. Public Financing of Political Parties in Ukraine: One More Step to Cartelization. *ECPR/ODIHR Winter School on Parties and Democracy*, Warsaw, Poland, 14-21 January 2019. <https://www.osce.org/odihr/409509>

SUMMARY

Pesotska K.O. – Legal regulation of internal party democracy: state in Ukraine and foreign experience. - Qualified scientific paper as the manuscript.

Dissertation for a Candidate of Legal Sciences (Doctor of Philosophy) Degree in the specialization 081 – Law. – National University of “Kyiv-Mohyla Academy”, Kyiv, 2021.

Summary. The thesis examines the legal nature of intra-party relations in Ukraine and the implementation of the principles of internal party democracy inside political parties of Ukraine. Taking into account the experience of foreign countries in regulating of intra-party activities, the results of the conducted research establish the necessity of improvement of the legislative regulation of internal party democracy in Ukraine with the aim defining the public component of activities of political parties in terms of legal framework and ensuring democratic nature of intra-party activities.

Section 1 “*Legal regulation of activities of political parties in Ukraine: intra-party dimension*” explores the evolution of juridification of political parties and relation of this process with constitutionalization and institutionalization of parties. Based on the analysis of legal party regulation of intra-party relations, particularly in regulating intra-party relations in Germany, Portugal, Spain, Latvia, Poland and Croatia, the key tendencies in the development of legislative regulation of intra-party activities are defined.

Moreover, the Section provides the analysis of the organizational structure of political parties and of its influence on the legal regulation of this institute. The analysis of scholarly works in the fields of legal and political sciences outlines the different approaches to understanding of the concept of the internal party democracy and the principles of this phenomenon. The Section also provides an overview of the methods of coding and survey

for measuring the level of internal party democracy, as well as the analysis of potential application of these methods in legal research. As a result of the conducted research it is established that internal party democracy is a multidimensional category that encompasses a range of principles, including decentralization, inclusiveness, representation, receptiveness, responsibility, accountability, transparency.

Section 2 “*Relations within political parties as the basis for implementation of internal party democracy*” provides the definition of the term intra-party relations, as well as the analysis of the status, content, and subjects of such relations. By applying of the coding method to the statutes of political parties, presented in the eight convocation of the Verkhovna Rada of Ukraine, the level of internal party democracy was identified. The analysis of implementation of the principles of internal party democracy is presented in the context of decision-making regarding the election of the party leader, selection of party members for the electoral list during national elections, and the utilization of state funding allocated for statutory activities of the parties. As a result of the conducted research, the conclusion is made about the necessity of legislative regulation of decision-making procedures which would aim at implementing the principles of internal party democracy and ensuring the rights of party members within such organizations.

Section 3 “*The state and prospects of improving the legal regulation of political parties in Ukraine*” provides the analysis of provisions of the legal acts of Ukraine, which regulate the activities of political parties in Ukraine. Considering the absence of provisions in the current party regulation of Ukraine that would provide for regulation of intra-party relations, recommendations for further improvement of legislative regulation concerning the status of political parties as legal entities of public law and the development of internal party democracy are formulated.

Scientific novelty. Based on the results of the conducted research

For the first time:

- based on the synthesis of the existing approaches in national literature and international practice, the research traced the evolution of juridification of political parties,

established its relation to the processes of constitutionalization and institutionalization, and defined the key tendencies in the development of legal regulation of the activities of political parties in the contemporary conditions;

- it was established that the party organization creates the carcass, the statical foundation for the emergence of intra-party relations between the members and/or bodies of political parties. Considering the contributions of political science, it was established that inside of political party organizations exist power relations and a hierarchy of responsibilities among its members, which consequently influence the proper implementation of the right to freedom of association in political parties and the exercise of the rights of party members within such associations;

- the peculiarities of the legal regulation of political party activities in post-Soviet Ukraine were identified, which are linked to its prolonged existence within totalitarian system of the Soviet Union. The challenges faced by Ukraine in the process of such regulation were determined, including the absence of democratic legal traditions in this field. Specifically, on one hand, the prioritization (dominance) of the Statute of the Communist Party over the principles of constitutionality and legality is highlighted. On the other hand, there was an excessive legislative regulation of other civic associations such as trade unions, youth organizations, cooperative organizations, etc.;

- an original periodization of the development of legislation of Ukraine in the field of regulation of political party activities is proposed. The periodization outlines the period which followed the independence of Ukraine. In particular it is suggested to define the following stages: (1) defining the status of political parties as associations of citizens from 1991 till 1996; (2) establishing the aims and tasks of political parties in Ukraine on the level of the constitution from 1996 till 2001; (3) institutionalization of political parties from 2001 till 2015; (4) adoption of legislative acts that are aimed at improving of regulation of internal party democracy from 2015 onwards. It is established that Ukraine is currently at the fourth stage of forming of its legislation on political parties, which was greatly influenced by the introduction of state funding of political parties;

- based on the synthesis of scholarship of political science and taking into consideration the specifics of law and legal science, an original definition of the concept of internal party democracy is proposed. In this context, internal party democracy is conceptualized as a system of normative provisions and rules regulating relations within the organization of a political party, which occur between members and/or statutory bodies of a political party and are aimed at ensuring the rights of party members as stipulated by the party's statute and/or the law;

- the directions for finding a balance between the autonomy of the sphere of intra-party regulation and legislative regulation of internal party democracy are outlined. This balance takes into account elements and principles of the rule of law and legal supremacy, including the principles of legality, legal certainty, legal security, proportionality, non-discrimination, and others;

- the limits of state (legislative) regulation of intra-party activities are analyzed, which are determined by the inviolability of human dignity, inalienable rights and freedoms of individuals, impermissibility of encroachments on the territorial integrity and sovereignty of Ukraine, ensuring the prevention of threats to public safety and public order, and the moral values of a democratic society;

- the recommendations were formulated for further improvement of legislative regulation related to the status of political parties as legal entities of public law and the development of internal party democracy.

Improved:

- the understanding the essence of intra-party relations as a particular type of corporate relations that arise from the exercise of the constitutional right to freedom of association and emerge among members and/or bodies of political parties;

- the understanding the rights and obligations of members of a political party, arising from the exercise of the right to freedom of association and the acquisition of party membership.

The following has been further developed:

- the necessity of applying an interdisciplinary approach to the study of the issues of internal party organization in order to improve legal regulation of political party activities, taking into account the political nature of such associations;
- the recommendations regarding improvement of the current legislation of Ukraine in the field of regulation of political party activities, aimed at ensuring implementation and adherence to the principles of internal party democracy.

Practical significance of the obtained research results. The research findings can be used for the following purposes of:

- continuing further scientific research related to the issues of the functioning of political parties in Ukraine and improvement of legal regulation of their operations;
- teaching academic courses for law students, such as General Theory of Law, Constitutional Law, History of Legal Thought, History of Ukrainian Law, and others, aimed at developing the knowledge in the sphere of political party activities. Additionally, the research results can be applied in teaching students from other humanities disciplines associated with the study of the practice of functioning of political parties and their internal organizations;
- drafting the decision-making procedures by political parties, which would aim to ensure implementation of the principles of internal party democracy within party organizations;
- implementing the recommendations aimed at improving legislative regulation in the sphere of political party activities in Ukraine, particularly related to their internal structures and functioning.

Key words: right to freedom of association, political parties, internal party democracy, intra-party relations, normative regulation, rule of law.

LIST OF PUBLICATIONS BY THE DOCTORAL CANDIDATE,

which feature the main scientific results of the thesis:

1. Pesotska, K. (2019). Constitutionalization of political parties: experience of Germany and Ukraine. *NaUKMA Research Papers. Law*, 4, 59-65. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2019.4.59-65>
2. Pesotska, K. (2020). Candidate Nomination Process during 2019 Early Parliamentary Elections in Ukraine: Battle for Intra-Party Democracy. *Zeitschrift für Parteienwissenschaften*, 1, 51-54. <https://doi.org/10.25838/oaj-mip-202051-54>
3. Pesotska, K. (2020). To the issue of legal regulation of internal organization of political parties in Ukraine. *NaUKMA Research Papers. Law*, 5, 45-50. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2020.5.45-50>
4. Pesotska, K. (2022). Intraparty democracy: definition, key components and role. *Kyiv Law Journal* (2), 13-19. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2020.5.45-50>

which confirm the approbation of the thesis materials:

1. Pesotska, K.O. Legal Regulation of Intra-Party Democracy: Case Study of Two Non-Parliamentary Parties in Ukraine. *ECPR Joint Sessions Nottingham*, Nottingham, United Kingdom, 25-30 April 2017. <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/33926>
2. Pesotska, K.O. Party Regulation and Levels of Intra-Party Democracy in Ukraine. *9th Graduate Conference in Political Party Research*, Heinrich Heine University, Dusseldorf, Germany, 1-3 February 2018. <https://www.pruf.de/tagungen/graduierertenkonferenz>
3. Pesotska, K.O. Public Financing of Political Parties in Ukraine: One More Step to Cartelization. *ECPR/ODIHR Winter School on Parties and Democracy*, Warsaw, Poland, 14-21 January 2019. <https://www.osce.org/odihr/409509>

ЗМІСТ

ЗМІСТ	14
ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ: ВНУТРІШНЬОПАРТІЙНИЙ ВИМІР	29
1.1.Правове регулювання діяльності політичних партій: загальна характеристика	29
1.1.1. Юридизація політичних партій: еволюція та сучасний стан	33
1.1.2. Конституціоналізація та інституціоналізація політичних партій як основні форми їх юридизації	38
1.2.Внутрішня організація політичних партій як об'єкт юридизації	50
1.2.1. Організація політичних партій та основні підходи до її дослідження в політичній науці	50
1.2.2. Правове регулювання внутрішньої організації політичних партій: досвід зарубіжних країн та України.....	55
1.3.Визначення внутрішньопартійної демократії як передумова її правового регулювання.....	73
1.3.1. Внутрішньопартійна демократія: поняття та ознаки.....	75
1.3.2. Методи дослідження внутрішньопартійної демократії.....	81
<i>1.3.2.1. Методи кодування і опитування для визначення рівня внутрішньопартійної демократії та їх значення для правового регулювання внутрішньопартійної демократії.....</i>	<i>85</i>
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	95
РОЗДІЛ 2 ВІДНОСИНИ ВСЕРЕДИНІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОПАРТІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ	99
2.1.Правова природа відносин всередині політичних партій: статус, зміст, суб'єкти	99
2.1.1. Статус внутрішньопартійних відносин	100

2.2. Суб'єкти внутрішньопартійних відносин	103
2.2.1. Члени політичних партій: права та обов'язки	106
2.2.2. Органи політичних партій: статус та повноваження	113
2.3. Забезпечення реалізації принципів внутрішньопартійної демократії всередині політичних партій України	120
2.3.1. Огляд результатів кодування статутів політичних партій України	122
2.3.1.1. Процедура обрання керівника політичної партії	129
2.3.1.2. Процедура обрання членів партії до виборчого списку кандидатів у народні депутати	134
2.3.1.3. Процедура ухвалення рішень щодо використання отриманих коштів державного фінансування статутної діяльності політичної партії	141
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	149
РОЗДІЛ 3 СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ	153
3.1. Законодавство у сфері регулювання діяльності політичних партій в Україні ..	155
3.1.1. Конституція України як джерело регулювання діяльності політичних партій	157
3.1.2. Спеціальний закон про політичні партії в Україні	164
3.2. Статус юридичної особи політичних партій: проблема співвідношення приватної та публічної складових	167
3.3. Перспективи реформування правового регулювання внутрішньопартійної демократії в Україні	175
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	180
ВИСНОВКИ	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	187
ДОДАТКИ	205

Додаток №1 Схема кодування статутів політичних партій	207
Додаток №2 Інструкція кодування статутів політичних партій	222
Додаток №3 Таблиця кодування статуту політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» та розрахунок кількісного показника рівня внутрішньопартійної демократії.....	253
Додаток №4 Таблиця кодування статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка - Солідарність» та розрахунок кількісного показника рівня внутрішньопартійної демократії.....	259
Додаток №5 Таблиця кодування статуту політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» та розрахунок кількісного показника рівня внутрішньопартійної демократії..	266
Додаток №6 Таблиця кодування статуту політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка» та розрахунок кількісного показника рівня внутрішньопартійної демократії.....	273
Додаток №7 Таблиця результатів розрахунку рівня внутрішньопартійної демократії серед політичних партій восьмого скликання Верховної Ради України	280
Додаток №8 Перелік питань методу опитування для визначення рівня внутрішньопартійної демократії.....	281

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Середина двадцятого століття стала свідком появи нового демократичного світу, адже саме в цей період переважна більшість держав перейшла до демократичних режимів правління.¹ Демократія стала найбільш вживаним інструментом сучасності та остаточно закріпила за політичними партіями ключову роль у механізмі здійснення державної влади. Хоча партії не є єдиними інституціями, визначальними для існування демократії, однак, саме партії є необхідною передумовою для її становлення,² адже на цей представницький інститут покладається низка функцій із забезпечення функціонування демократії як такої.

Разом із визнанням ролі інституту політичних партій у державотворчих та інших суспільно-політичних процесах, у світі також спостерігається тенденція до збільшення правового впливу на діяльність таких політичних об'єднань.³ Навіть більше, законодавче регулювання охоплює не тільки відносини, які виникають у зв'язку з утворенням, реєстрацією та участю партій у виборах, але й поширюється на внутрішньопартійну діяльність. Тенденція до розширення і поглиблення законодавчого регулювання внутрішньопартійної діяльності обумовлена низкою чинників, пов'язаних насамперед з дотриманням і захистом основоположних прав і свобод громадян під час вказаної діяльності та розвитком демократичних процесів всередині партій. Суттєвий вплив на поглиблення законодавчого регулювання має також поширене в сучасному світі державне фінансування політичних партій та, як наслідок, підвищення їх відповідальності перед суспільством, що потребує посилення контролю за цільовим використанням державних коштів.

¹ Roser, M. (2020). Democracy. OurWorldInData. <https://ourworldindata.org/democracy>.

² Casal Bértoa, F. (2016). Political parties or party systems? Assessing the 'myth' of institutionalization and democracy. *West European Politics*, 40:2, 402-429. <https://doi.org/10.1080/01402382.2016.1216921>. p. 420.

³ Katz, R. S. (2014). Democracy and the Legal Regulation of Political Parties. In van Biezen I. and H. M. ten Napel (eds.), *Regulating Political Parties: European Democracies in Comparative Perspective*. Leiden: Leiden University Press. p.18.

З огляду на остаточне введення державного фінансування політичних партій в Україні у 2015 році, актуальним є переосмислення чинного підходу до регулювання відносин всередині політичних партій, який би сприяв процесу інституціоналізації таких об'єднань та виконанню їхніх функцій в системі здійснення державної влади.

До відновлення незалежності Україна не мала позитивного досвіду законодавчого регулювання названих питань. Попередній радянський досвід ґрунтувався виключно на засадах, притаманних тоталітарним державам, згідно з яким статуту «керівної і спрямовуючої» Комуністичної партії та партійній дисципліні надавався пріоритет над положеннями Конституції УРСР, що стосувалося прав і свобод громадян, та законів. Для незалежної України формування політичних партій почалось 24 жовтня 1990 року, коли Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки внесла зміни до Конституції УРСР та скасувала статтю 6 Конституції, заклавши основи багатопартійності в державі. Менше ніж через рік омріяна незалежність почала диктувати нові правила гри для суспільства, у зв'язку з чим нагальною потребою стало формування нових інститутів влади, зокрема і політичних партій. Стрімкий законодавчий процес, стійкий вплив традицій радянського «партійного будівництва», тиск фінансово-індустріальних груп – все це не єдині чинники, які вплинули на становлення інституту політичних партій та формування правового регулювання їхньої діяльності в Україні. За тридцять років незалежності в Україні з'явилося та функціонує близько 350 політичних партій,⁴ водночас лише 4% громадян є членами таких об'єднань.⁵ Надзвичайно низьким є рівень довіри до цього представницького інституту, залишаючись на рівні 12%.⁶ Зазначені дані свідчать про недостатню спроможність політичних партій виконувати покладені на них функції та відповідати потребам

⁴ Міністерство юстиції. (2020). *Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 01 січня 2020 року*. <https://minjust.gov.ua/m/4561/>

⁵ Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. (2015, 21 грудня). *Ставлення українців до політичних партій і джерел їх фінансування*. <https://dif.org.ua/article/stavlennya-ukraintziv-do-politichnikh-partiy-i-dzherel-ikh-finansuvannya>

⁶ Там само.

громадян,⁷ що перетворює партії лише на інструменти доступу до влади та знівельовує цінність самого права на свободу об'єднання.

Принагідно слід зазначити, що роль інституту політичних партій в Україні збільшилась внаслідок прийняття Виборчого кодексу України та введення пропорційної виборчої системи для виборів народних депутатів України, що безпосередньо вплинуло на роль партій у процесі висування кандидатів. Виборчі системи на місцевих виборах 2020 року так само зазнали змін, адже отримання статусу кандидатки/-та на місцевих виборах у населених пунктах із кількістю виборців 10,000 і більше стало можливим лише шляхом висування політичною партією. Таким чином, політичні партії набули більшої ваги у процесі висування кандидатів, що опосередковано вплинуло на їхню внутрішню спроможність пошуку та розвитку нових кадрів для участі у виборах в Україні.

Окремої уваги серед проблем функціонування політичних партій в Україні потребує стан правового їх внутрішньої регулювання діяльності. У вітчизняній правовій науці залишається малодослідженим саме внутрішній аспект діяльності політичних партій, що в першу чергу пов'язано із характером регулювання політичних партій в Україні та відсутністю положень у чинній редакції Закону України «Про політичні партії в Україні», які б визначали регулювання внутрішньопартійних відносин. Таким чином, регламентація відносин всередині партій залишається на розсуд самих політичних об'єднань. Як наслідок, механізми ухвалення рішень всередині партій подекуди є недемократичними,⁸ що не сприяє реалізації права на свободу об'єднання, а також розвитку цього представницького інституту.

⁷ Національний демократичний інститут. (2019, 8 жовтня). Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України. https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI_September%202019%20survey_Public_UKR.pdf

⁸ Центр ЮА. (2019). Зелена книга «Ефективні партії для представництва громадян». <http://backend-centreua.perevorot.com/storage/app/media/uploaded-files/kniga-1.pdf>

Варто зазначити, що діяльність політичної партії як суб'єкта права та суспільно-політичної інституції умовно можна розділити на два виміри: зовнішній та внутрішній. Саме ці дві складові є потенційними об'єктами правового регулювання. Відтак, реєстрація політичної партії, її участь у виборчому процесі, вступ у правовідносини з іншими суб'єктами права тощо – складають зовнішній вимір діяльності політичних партій. До внутрішньої діяльності слід віднести процеси прийняття рішень всередині політичної партії, які стосуються як загальнопартійного напрямку розвитку, так і рішення щодо повсякденної діяльності організації. Таким чином, будь-якій зовнішній діяльності політичної партії передують внутрішні, а отже якість внутрішньопартійного життя має вплив на зовнішню діяльність партій.

Серед вітчизняних вчених, які досліджують питання діяльності політичних партій та звертаються до проблеми функціонування внутрішньої організації партій варто назвати Н.В. Багашеву, О.В. Гейду, Г.І. Зеленько, Л.В. Гонюкову, В.І. Кафарського, Ю.Б. Ключковського, Д.В. Лук'янов, А.А. Мелешевича, І.В. Музику, Ю.Р. Шведа, А.С. Романюка, М.В. Примуш. Переважна частина існуючих наукових досліджень у сфері політичних партій присвячена вивченню конституційно-правового статусу політичних партій та статусу політичних партій у виборчому процесі. При цьому поза увагою науковців залишається сфера внутрішньопартійних відносин, які виникають між членами політичної партії в процесі діяльності партії. Варто зазначити, що Н.В. Богашева, І.В. Кафарський, О.В. Гейда, Л.І. Адашис, І.В. Музика у своїх роботах звертаються до проблеми забезпечення реалізації внутрішньопартійної демократії шляхом аналізу законодавства у сфері регулювання діяльності політичних партій в Україні та статутів партій. Однак, в силу чинного правового регулювання політичних партій як юридичних осіб приватного права, поза увагою дослідників залишається питання природи внутрішньопартійних відносин. Крім цього, у вітчизняній правовій науці відсутній міждисциплінарний підхід до вивчення правових явищ та категорій, які належать до кількох сфер наукового пізнання, що також обмежує методологічну базу

досліджень. Саме тому дослідження внутрішньої будови політичних партій та аналіз внутрішньопартійних відносин довгий час перебуває поза увагою вітчизняної правової науки.

Водночас питання внутрішньопартійної організації політичних партій активно досліджується у роботах зарубіжних науковців, які переважно працюють у сфері політичної науки. Серед цієї групи дослідників варто зазначити роботи Анджело Панеб'янка, Джованні Сарторі, Інгрід ван Бізен, Габрієли Борц, Фернандо Касал Бертоа, Річарда Катца, Пітера Маєра, Пьотра Копецкі, Сюзан Скарору, Томаса Подгунтке, Бенджамін вон дем Берге та інших. Значний внесок у розвиток знань у сфері побудови та функціонування внутрішньої організації політичних партій було зроблено ще на початку ХХ століття такими науковцями як Роберт Міхельс, Мойсей Острогорський, Маріус Дюверже, які заклали фундамент для розуміння динаміки владних відносин всередині політичних партій.

Дослідження внутрішньої будови партій та відносин, які складаються між членами та органами партій, залишається актуальною з огляду на постійний інтерес до проблеми діяльності та розвитку політичних партій у світі та їхнього впливу на процеси державотворення. Враховуючи низку проблем функціонування політичних партій та інтенсивність зміни законодавства у сфері регулювання діяльності політичних партій в Україні, актуальним є питання правового регулювання організаційної структури політичних партій та реалізації внутрішньопартійної демократії всередині об'єднань.

Мета і завдання. Дисертаційне дослідження має на меті з'ясувати правову природу внутрішньопартійних відносин та їх особливості в Україні, дослідити стан реалізації принципів внутрішньопартійної демократії всередині політичних партій України та розробити рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання внутрішньопартійних відносин в Україні, враховуючи досвід правового регулювання таких відносин у зарубіжних країнах. Задля досягнення поставленої мети було визначено такі завдання:

- дослідити еволюцію юридизації політичних партій та зв'язок цієї категорії із конституціоналізацією та інституціоналізацією партій;
- проаналізувати зарубіжний досвід регулювання діяльності політичних партій, зокрема внутрішньопартійних відносин, та визначити основні тенденції його розвитку;
- проаналізувати організаційну будову політичних партій та вплив побудови партій на правове регулювання цього інституту;
- з'ясувати правовий статус політичних партій в Україні;
- проаналізувати нормативно-правові акти, на підставі яких здійснюється регулювання діяльності політичних партій в Україні, зокрема внутрішньопартійних відносин;
- надати визначення поняттю «внутрішньопартійні відносини» та поняттю «внутрішньопартійна демократія» та визначити складові цієї категорії;
- проаналізувати методи дослідження внутрішньопартійної демократії та їх значення для вибору методів її правового регулювання;
- визначити рівень внутрішньопартійної демократії серед парламентських політичних партій, які були представлені у Верховній Раді України восьмого скликання;
- розробити рекомендації щодо вдосконалення положень чинного законодавства у частині регулювання внутрішньопартійних відносин в Україні.

Об'єкт дослідження є суспільні відносини, пов'язані з реалізацією громадянами України права на свободу об'єднання, створення політичних партій, участь в їх діяльності та нормативне регулювання цієї діяльності.

Предмет дослідження – система юридичних норм, що регулюють відносини внутрішньопартійної демократії в Україні, стан та перспективи їх вдосконалення в контексті зарубіжного досвіду та досвіду України, набутого за роки її незалежності

Методи дослідження. У представленій дисертаційній роботі використані сучасні світоглядні підходи до розуміння ролі і місця права в регулювання суспільних відносин (антропологічний та аксіологічний підходи), які знаходять відображення також і у регулювання діяльності політичних партій, а також застосовано комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів дослідження, а саме:

- *історико-правовий метод* було використано для дослідження чинників виникнення та становлення процесу юридизації політичних партій, а також встановлення етапів формування законодавства України у сфері регулювання діяльності політичних партій;
- *порівняльно-правовий метод* сприяв визначенню підходів зарубіжних країн до регулювання внутрішньопартійної діяльності політичних партій;
- *діалектичний метод* застосовувався для встановлення сутності та ролі категорії внутрішньопартійної демократії у функціонуванні політичних партій;
- *формально-юридичний метод* допоміг проаналізувати положення національного законодавства країн Європи, яке спрямоване на правове регулювання діяльності політичних партій;
- *метод системного аналізу* для визначення складових категорії внутрішньопартійної демократії;
- *метод узагальнення* використовувався для формування висновків до кожного розділу роботи та загальних висновків дисертаційного дослідження;
- *метод кодування статутів політичних партій* дозволив визначити рівень внутрішньопартійної демократії шляхом контент-аналізу статутів політичних партій України, які були представлені у Верховній Раді України восьмого скликання. До вибірки дослідження були включені політичні партії, які відповідно до Протоколу

Центральної виборчої комісії взяли участь у розподілі депутатських мандатів⁹ та були представлені у Верховній Раді України восьмого скликання протягом 2014-2019 років. Вибір політичних партій обґрунтовано кількома чинниками: (1) соціально-політичними подіями, які обумовили проведення позачергових виборів народних депутатів у 2014 році, та породили очікування змін щодо діяльності політичних партій в країні; (2) прийняття змін до Закону України «Про політичні партії в Україні» щодо введення державного фінансування статутної діяльності політичних партій в Україні, які були ухвалені саме Верховною Радою України восьмого скликання та які створили передумови для зростання регулятивного впливу на діяльність політичних партій, оскільки нові законодавчі положення передбачили вимогу щодо проведення внутрішнього фінансового аудиту партій та звітування за використання державних коштів. Саме тому у роботі досліджується правовий вплив на внутрішню діяльність політичних партій, представники яких безпосередньо брали участь у прийнятті зазначених законодавчих змін.

Наукова новизна. За результатами проведеного дослідження

уперше:

- на основі узагальнення існуючих у вітчизняній літературі підходів та зарубіжного досвіду простежено еволюцію юридизації політичних партій, розкрито її зв'язки з конституціоналізацією та інституціоналізацією та визначені основні тенденції розвитку правового регулювання діяльності політичних партій в сучасних умовах;

- встановлено, що партійна організація створює каркас, статичну основу для виникнення внутрішньопартійних відносин між членами та/або органами політичних партій. Враховуючи напрацювання політичної науки, з'ясовано, що всередині партійних організацій виникають владні відносини та ієрархія

⁹ Центральна виборча комісія. (2014). *Протокол Центральної виборчої комісії Про результати виборів народних депутатів України в загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі*. https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/protokol_bmvo_ndu_26102014.pdf

повноважень між членами об'єднань, що відповідно має вплив на належну реалізацію права на свободу об'єднання у політичні партії та реалізацію прав членів партії всередині таких об'єднань;

- визначені особливості правового регулювання діяльності політичних партій в пострадянській Україні, пов'язані з її тривалим перебуванням у складі тоталітарного Радянського Союзу та визначені виклики, з якими стикнулася Україна в процесі такого регулювання – відсутності демократичних правових традицій у цій сфері, зокрема, з одного боку, пріоритетності (домінуванні) Статуту Комуністичної партії над принципами конституційності та законності, а з другого – надмірної законодавчої зарегульованості інших об'єднань громадян – профспілок, молодіжних, кооперативних організацій тощо;

- запропонована авторська періодизація формування законодавства України після відновлення її незалежності. Зокрема пропонується виділити такі етапи його формування: (1) визначення статусу політичних партій як об'єднань громадян, 1991-1996 рр.; (2) конституційне закріплення мети та завдань політичних партій в Україні, 1996-2001 рр.; (3) інституціоналізація політичних партій, 2001-2015 рр.; (4) прийняття нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення регулювання внутрішньопартійної демократії, з 2015 р.. Встановлено, що наразі Україна перебуває на четвертому етапі формування законодавства про політичні партії, чому значною мірою сприяло введення державного фінансування діяльності партій;

- на основі узагальнення надбань політичної науки з урахуванням особливостей права й правничої науки запропоновано авторське визначення поняття внутрішньопартійної демократії як системи нормативних положень, правил, які регламентують відносини всередині організації політичної партії, які складаються між членами партії та/або статутними органами та які спрямовані на забезпечення прав членів політичної партії, що передбачені статутом та/або законом;

- окреслено напрями пошуку балансу між автономністю сфери внутрішньопартійного регулювання і законодавчим регулюванням

внутрішньопартійної демократії з урахуванням елементів-складових правової держави і верховенства права, зокрема принципів законності, юридичної визначеності і правопевності, пропорційності, недискримінації та інші;

- проаналізовано межі державного (законодавчого) регулювання внутрішньопартійної діяльності, які визначаються: непорушністю людської гідності, невідчужуваних прав і свобод людини, недопустимістю посягань на територіальну цілісність і суверенітет України, убезпечення загроз громадській безпеці і громадському порядку, моральним цінностям демократичного суспільства;

- сформульовані рекомендації щодо подальшого удосконалення законодавчого регулювання питань, пов'язаних із статусом політичних партій як юридичної особи публічного права та розвитком внутрішньопартійної демократії.

удосконалено:

- розуміння сутності внутрішньопартійних відносин як особливого виду корпоративних відносин, які складаються в результаті реалізації конституційного права на свободу об'єднання та виникають між членами та/або органами політичних партій;

- розуміння прав та обов'язків членів політичної партії, які виникають внаслідок реалізації права на свободу об'єднання та набуття членства у партії.

отримали подальший розвиток:

- необхідність застосування міждисциплінарного підходу до дослідження внутрішньопартійної організації задля вдосконалення правового регулювання діяльності політичних партій, яке б враховувало політичну природу таких об'єднань;

- рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України у сфері регулювання діяльності політичних партій, які спрямовані на забезпечення реалізації та дотримання принципів внутрішньопартійної демократії.

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійним дослідженням здобувачки наукового ступеня доктора філософії. При написанні тексту дисертації було використано роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників, а також проведено

контент-аналіз статутів політичних партій, що відображено у додатках. У дисертації обґрунтовано необхідність внесення змін до чинного законодавства України у сфері регулювання діяльності політичних партій, які спрямовані на реалізацію принципів внутрішньопартійної демократії всередині політичних партій України.

Практичне значення отриманих результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані з метою:

- *продовження подальшої науково-дослідної діяльності у сфері функціонування політичних партій в Україні;*
- *викладання навчальних дисциплін студентам правничих факультетів з дисциплін, зокрема «Загальна теорія права», «Конституційне право» тощо спрямованих на розвиток знань у сфері діяльності політичних партій. Крім цього, результати дослідження можуть застосовуватись для викладання студентам інших гуманітарних навчальних закладах, які пов'язані із вивченням практики функціонування політичних партій та їхньої внутрішньої організації;*
- *застосування політичними партіями при визначенні процедур прийняття рішень, які б забезпечили реалізацію принципів внутрішньопартійної демократії всередині партійних організацій;*
- *імплементації рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавчого регулювання у сфері діяльності політичних партій в Україні, зокрема їхньої внутрішньопартійної будови та функціонування.*

Апробація матеріалів дослідження. Результати дослідження були представлені на міжнародній конференції «Спільні робочі сесії в Університеті Ноттінгем», Сполучене Королівство, 25-30 квітня 2017 року; на міждисциплінарній конференції A LINEA VI PhD Докторської школи ім. родини Юхименків у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» 3-9 квітня 2017 року; міждисциплінарній конференції «Аспірантів з дослідження політичних партій» у Університеті Генріха Гайне, Дюссельдорф, Німеччина, 1-3 лютого 2018 року; на

міждисциплінарній конференції A LINEA VII PhD Докторської школи ім. родини Юхименків у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» 4-8 червня 2018 року; Зимовій школі з політичних партій та демократії, організованої Європейським консорціумом з політичних досліджень та ОБСЄ БДПЛ у Варшаві, Польща, 14-21 січня 2019 року.

Під час роботи над дисертаційним дослідженням дисертантка пройшла міжнародне стажування в Університеті Фрідріха-Шиллера в місті Єна, Німеччина, за підтримки Німецької служби академічного обміну (DAAD). Крім цього, під час опанування програми Докторської школи дисертантка отримала викладацький досвід на кафедрі політології факультету соціальних наук та технології НаУКМА. Зокрема, в межах викладання англomовних курсів «Європейські партійні системи у порівнянні» (*European Party Systems in Comparison*) та «Партійні системи Німеччини» (*German Party Systems in Comparison*) дисертантка мала змогу включити до навчальних програм тему внутрішньопартійної демократії та застосувати інтерактивні методи опанування навчального матеріалу студентами.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та додатків. У додатках надаються витяги з методології кодування та таблиці кодування статутів політичних партій, представлених у восьмому скликанні Верховної Ради України. Загальний обсяг роботи – 287 сторінки, з них обсяг основного тексту складає 170 сторінок. Перелік використаних джерел складається зі 179 найменувань на 18 сторінках. Обсяг додатків дисертаційного дослідження складає 82 сторінки.

РОЗДІЛ 1 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ: ВНУТРІШНЬОПАРТІЙНИЙ ВИМІР

1.1. Правове регулювання діяльності політичних партій: загальна характеристика

Демократію ХХІ століття неможливо уявити без політичних партій, які займають провідне місце у забезпеченні зв'язку між людиною та політичною системою,¹⁰ гарантуючи демократичність державного розвитку в цілому.¹¹

Водночас початок двадцятого століття є багатим на приклади свавілля партійних організацій, які подекуди ставали «центром держави»¹² або ж цілковито заміняли її, перебираючи до рук свого бюрократичного апарату функції державного управління. Досвід Радянського Союзу зі спотвореною комуністичною партією системою влади, а також Німеччини, яка зазнала жахи національно-соціалістичної партії, є яскравими прикладами перетворення права на свободу об'єднання у механізм узурпації влади. Саме тому, після Другої світової війни серед нагальних запитів післявоєнного часу постало питання правового регулювання діяльності політичних партій та визначення правового статусу цього інституту в державі.¹³

Міжнародна спільнота також доклала зусиль для визначення загальноприйнятих стандартів існування держав та їхнього подальшого демократичному вектору розвитку, особливо в аспекті діяльності політичних партій.

¹⁰ Meleshevich, A. (2007). *Party Systems in Post-Soviet Countries : a Comparative Study of Political Institutionalization in the Baltic States, Russia, and Ukraine*. New York: Palgrave Macmillan. p.19.

¹¹ «Political parties created democracy and that modern democracy is unthinkable save in terms of the parties. As a matter of fact, the condition of the parties is the best possible evidence of the nature of any regime. The most important distinction in modern political philosophy, the distinction between democracy and dictatorship, can be made best in terms of party politics. The parties are not therefore mere appendages of modern government; they are in the center of it and play determinative and creative role in it.» // Schattschneider, E. E. (1960). *Party Government*. Holt, Reinhart and Winston: New York. p. 1.

¹² Linz, J. J. (2000). *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Lynne Rienner Publishers. p. 89.

¹³ Avnon, D. (1995). Parties laws in democratic systems of government. *The Journal of Legislative Studies*, p. 284.

Загальна декларація прав людини 1948 року,¹⁴ Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція),¹⁵ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року¹⁶ – є прикладами міжнародних договорів, які варто розглядати основоположними у закладенні фундаменту існування та діяльності політичних партій в межах кожної країни.

Окремої уваги потребує і практика Європейського суду з прав людини у розгляді справ щодо реалізації положень статті 11 Конвенції, яка закріплює право на свободу об'єднання, зокрема права на свободу об'єднання у політичні партії.¹⁷ У своїх рішеннях Суд багаторазово зазначав, що:

*«Політичні партії є формою об'єднання, яка є необхідною для належного функціонування демократії. З огляду на роль політичних партій, будь-які заходи проти них мають вплив як на свободу об'єднання, так і на стан демократії у відповідній державі.»*¹⁸

Принагідно слід зазначити, що поява політичних партій як таких вплинула не лише на функціонування системи державного управління та суспільства в цілому, але й призвела до ускладнення системи суспільних відносин. Реалізація права на свободу об'єднання має наслідком створення нового суб'єкта права – політичної партії. З огляду на це, правове регулювання політичних партій переважно спрямоване на регламентацію процесів утворення та реєстрації партій, їхньої участі у виборчому процесі, фінансування та ведення передвиборної агітації, висування кандидатів на вибори, тощо – саме такі положення складають основу законодавства про політичні партії більшості країн.

¹⁴ The United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights.

¹⁵ Council of Europe (1950). European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

¹⁶ The United Nations. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights.

¹⁷ Guide on Article 11 of the European Convention on Human Rights. First edition (2019). https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_11_ENG.pdf

¹⁸ Republican Party of Russia v. Russia (App. no. 12976/07) ECHR 2011, §78; Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey (App. nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 and 41344/98) ECHR 2003, §87; United Communist Party of Turkey (App. no. 19392/92) ECHR 1998, §25.

Водночас, питання регулювання процесів внутрішньої організації та управління політичних партій здебільшого залишається поза увагою законодавців. У вітчизняній юридичній думці досі малодослідженим є питання правового регулювання процедур прийняття рішень всередині політичних партій, до яких, поміж іншого, належать визначення структури керівних органів партії та обрання складу таких органів, обрання голови партії, відбір кандидатів на вибори (тобто процедура, яка передуює офіційному висуванню кандидатів), прийняття рішень щодо використання коштів партії на здійснення статутної діяльності, тощо. Попри важливість вище наведених процесів всередині партій, які спрямовані на забезпечення дотримання принципів демократії у питаннях внутрішнього функціонування таких об'єднань, все ж доволі обмеженою є сфера втручання держави до внутрішньопартійної діяльності. Оскільки політичні партії належать до однієї з форм добровільних об'єднань громадян, то ключовим питанням при встановленні правового регулювання їхнього внутрішньопартійного «життя» є визначення меж втручання держави.

Варто зазначити, що досвід зарубіжних країн є різноманітним у підходах до правового регулювання партій в аспекті регламентації їхнього внутрішнього функціонування. З огляду на законодавчу практику різних країн, виокремлюють дві моделі регулювання політичних партій, а саме: ліберальну (*liberal or free market model*) та егалітарно-демократичну (*egalitarian-democratic model*).¹⁹ В основі цих моделей закладені різні підходи до здійснення правового впливу на діяльність партій, що в подальшому впливає на роль держави у фактичній реалізації правового регулювання цих об'єднань.

Ліберальна модель стоїть на захисті принципів автономії політичних партій (*principle of party autonomy*) та вільної конкуренції (*principle of free competition*), що визнає партії приватними об'єднаннями та надає їм свободу у визначенні правил

¹⁹ OSCE ODIHR. (2020). Guidelines on Political Party Regulation 2d Edition. §23-24, p.10 - 11. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)032-e)

внутрішнього функціонування та захищає від надмірного втручання держави у функціонування партій як таких.²⁰

Егалітарно-демократична модель побудована на принципах внутрішньої рівності та демократії (*principle of internal equality and democracy*) та чесної конкуренції (*fair competition*).²¹ Зважаючи на це, регулювання партій в межах цього підходу характеризується спонуканням партій до поваги рівності та демократії у їхньому внутрішньому функціонуванні, а також наданні членам партій чесних та рівних шансів на участь у відборі кандидатів на вибори.²²

Варто зауважити, що на практиці існує поєднання обох підходів – розумний компроміс, який має сприяти встановленню балансу правового регулювання політичних партій.²³ Разом з цим, актуальним лишається питання забезпечення демократичності процесів всередині партій в межах зазначених моделей регулювання.

З огляду на історію становлення інституту партій в кожній державі, вибір того чи іншого підходу до регулювання залежить від низки соціально-культурних та політичних факторів, які притаманні певній країні. Однак, узагальнення такої практики та визначення закономірностей розвитку законодавства про політичні партії дозволяє ідентифікувати можливі шляхи та способи вдосконалення діяльності партій та забезпечення демократичності їхнього функціонування.

З огляду на зазначене, у наступному підрозділі роботи будуть розглянуті поняття, ознаки та взаємозв'язок процесів юридизації, конституціоналізації та інституціоналізації політичних партій в історичні ретроспективі та можливого впливу цих процесів на регулювання внутрішньої діяльності партій.

²⁰ OSCE ODIHR. (2020). Guidelines on Political Party Regulation 2d Edition. §24, p. 10 - 11. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)032-e)

²¹ OSCE ODIHR. (2020). Guidelines on Political Party Regulation 2d Edition. §24, p. 11. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)032-e)

²² Там само.

²³ OSCE ODIHR. (2020). Guidelines on Political Party Regulation 2d Edition. §25, p. 11. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)032-e)

1.1.1. Юридизація політичних партій: еволюція та сучасний стан

Юридичне визначення та закріплення природніх прав людини стало одним із суттєвих кроків розвитку позитивного права. З огляду на це, процес юридизації тісно пов'язаний саме з цим підходом до праворозуміння.

Вперше термін юридизація (нім. *Verrechtlichung*) було використано Отто Кірххаймером за часів Веймарської Республіки.²⁴ На той час гострим питанням було вирішення проблеми забезпечення інтересів класу робітників, а тому в центрі аналізу О. Кірххаймера стала Веймарська конституція, яка стала наслідком юридизації існуючого на той час соціального конфлікту та заклала основи правопорядку. За визначенням О. Кірххаймера юридизація полягає у введенні політичного дискурсу у сферу права та вирішенні наявних соціальних конфліктів шляхом застосування нормативних приписів.²⁵ З огляду на це, правознавець та соціолог Гунтер Тойбнер визначає деполітизацію соціальних конфліктів як одну з ознак юридизації.²⁶

Першочергово поняття «юридизація» розглядають як процес збільшення правового регулювання суспільних відносин. Німецький філософ та соціолог Юргенд Габермас визначає юридизацію як тенденцією до збільшення формального, позитивного права.²⁷ Водночас, Ю. Габермас звертає увагу на розрізнення понять розширення права (*expansion of law*) та збільшення щільності права (*increasing density of law*).²⁸ Перша категорія полягає у введенні до того нерегульованих суспільних відносин до сфери права, а друга є деталізацією вже наявних правових положень. Таким чином, процес юридизації характеризується як створенням нових правовідносин, в яких виникають нові суб'єкт, об'єкт та зміст права, так й

²⁴ Habermas, J. (1987). *The theory of communicative action, Vol. 2*. Beacon Press. p.357.

²⁵ Tavolari, B. (2018). Juridification. *Krisis*, 2. p. 96. <https://krisis.eu/juridification/>

²⁶ Teubner, G. (1987). *Juridification of Social Spheres: A Comparative Analysis in the Areas of Labor, Corporate, Antitrust and Social Welfare Law*. Berlin, Boston: De Gruyter. p. 9. <https://doi.org/10.1515/9783110921472>

²⁷ Habermas, J. (1987). *The theory of communicative action, Vol. 2*. Beacon Press. p.357.

²⁸ Habermas, J. (1987). *The theory of communicative action, Vol. 2*. Beacon Press. p.357.

подальшою регламентацією вже існуючих правовідносин та деталізацією положень чинного правового регулювання.

Більш комплексний підхід до визначення поняття «юридизація» розробили Ларс Бліхнер та Андерс Моландер, які виокремлюють п'ять вимірів цього процесу з точки зору систем національного та міжнародного права. Зокрема, в межах запропонованого науковцями підходу існують такі виміри:

1) *Установча юридизація (constitutive juridification)*, яка спрямована на впорядкування політичного устрою та визначення й розподілу повноважень між суб'єктам такого устрою.²⁹ В аспекті національної системи права, Л. Бліхнер та А. Моландер вказують на те, що прийняття конституції є об'єктивним проявом юридизації. З огляду на це, норми конституції можуть набувати практичного прояву не тільки через сам текст основного закону, але й через судові тлумачення, правові доктрини та парадигми.³⁰

2) *Юридизація як процес збільшення правового регулювання суспільних відносин*. Цей вимір співпадає із першочерговим, подекуди найпоширенішим розумінням юридизації як процесу збільшення кількості нормативно-правових положень або ж так званою «повінню норм»³¹ чи «юридичним забрудненням».³² Водночас, дослідники звертаються до понять горизонтального й вертикального розширення права (*law's horizontal and vertical expansion*) та горизонтальної й вертикальної диференціації права (*law's horizontal and vertical differentiation*).³³ Поясненням такого підходу варто шукати у юридичній техніці, адже з огляду на те,

²⁹ Blichner, L. C., & Molander, A. (2008). Mapping juridification. *European Law Journal*, 14(1), p. 39. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0386.2007.00405.x>

³⁰ Там само.

³¹ Teubner, G. (1987). *Juridification of Social Spheres: A Comparative Analysis in the Areas of Labor, Corporate, Antitrust and Social Welfare Law*. Berlin, Boston: De Gruyter. p. 6. <https://doi.org/10.1515/9783110921472>

³² Ehrlich, T. (1976). Legal Pollution. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1976/02/08/archives/legal-pollution-increasingly-often-there-ought-not-to-be-a-law.html>

³³ Blichner, L. C., & Molander, A. (2008). Mapping juridification. *European Law Journal*, 14(1), p. 42. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0386.2007.00405.x>

що суспільні відносини можуть бути врегульованні за допомогою норм різної юридичної сили (наприклад, нормами конституції або спеціального закону; крім цього, правові норми можуть міститись як у одному нормативно-правовому акті, так і закріпленні в кількох актах), то залежно від джерела права дослідники розглядають можливі шляхи прояву цього виміру юридизації.

3) *Юридизація як процес вирішення спорів шляхом застосування права.*³⁴ Л. Бліхнер та А. Моландер розрізняють три можливих способи вирішення спорів, а саме: судовий (*judicial conflict solving*), юридичний (*legal conflict solving*) та шляхом залучення медіаторів (*lay conflict solving*).³⁵ Таким чином, юридизація призводить до збільшення застосування права як такого; не тільки норм, але й загальних принципів права до різноманітних спорів, які виникають між суб'єктами правовідносин.

4) *Юридизація як процес збільшення судової влади.*³⁶ Автори вказують на те, що оскільки основним «джерелом» судової влади є недостатня правова визначеність та/або недостатня прозорість законів,³⁷ то відповідно в результаті юридизації збільшується роль органів судової влади, уповноважених на вирішення спорів, які виникають у зв'язку із застосуванням «недосконалих» законодавчих норм.

В цьому аспекті, доцільно звернутись до позиції Г. Тойбнера, який також визначає експропріацію конфліктів (*conflict expropriation*) як одну з ознак юридизації.³⁸ Відповідно до Г. Тойбнера, оскільки право покликане вирішити

³⁴ «Third, juridification is a process whereby conflicts increasingly are being solved by or with reference to law». / Blichner, L. C., & Molander, A. (2008). Mapping juridification. *European Law Journal*, 14(1), p. 44. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0386.2007.00405.x>

³⁵ Там само.

³⁶ Там само.

³⁷ Blichner, L. C., & Molander, A. (2008). Mapping juridification. *European Law Journal*, 14(1), p. 45. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0386.2007.00405.x>

³⁸ Teubner, G. (1987). *Juridification of Social Spheres: A Comparative Analysis in the Areas of Labor, Corporate, Antitrust and Social Welfare Law*. Berlin, Boston: De Gruyter. p. 7. <https://doi.org/10.1515/9783110921472>

конфлікти,³⁹ то відповідно юридизація призводить до збільшення юрисдикції органів судової влади та посилення ролі цих інституцій у суспільстві.

5) *Юридизація як правове структурування (legal framing)*. За визначенням авторів, цей вимір юридизації полягає в усвідомленні суб'єктами права своєї приналежності до певного правопорядку.⁴⁰ Таким чином, юридизація впливає на рівень правової свідомості суб'єктів права, формуючи та закріплюючи зв'язок між правом та людиною. Оскільки Л. Бліхнер та А. Моландер звертаються до аналізу процесу юридизації з точки зору міжнародного права, то зазначений вимір більше прослідковується саме на прикладі правових систем, які регулюють міждержавні відносини, наприклад як процес усвідомлення громадянами держав-членів Європейського Союзу (ЄС) своєї приналежності до правової системи ЄС.

З огляду на зазначене, юридизація партій є способом визначення меж діяльності таких об'єднань, а також їхнього місця в структурі суспільства та системі здійснення державної влади. Роль партій у реалізації прав та свобод людини, а також функціонуванні цих об'єднань в межах політичної системи – створюють потребу у регламентації їхньої діяльності та встановленні чітких правил їхньої поведінки.

Процес юридизації має об'єктивний прояв у встановленні законодавчого регулювання партій. Оскільки норма права є основним інструментом та одночасно кінцевим результатом юридизації, то прийняття нормативно-правових актів щодо впорядкування діяльності партій є однією з ознак цього процесу.

Протягом 1970-2009 років низка держав прийняла спеціальні закони про партії,⁴¹ а саме: Австрія (1975), Болгарія (1990), Естонія (1994), Іспанія (1978), Латвія (2006), Литва (1990), Норвегія (2005), Польща (1990), Португалія (1974), Румунія

³⁹ Там само, р. 8.

⁴⁰ Blichner, L. C., & Molander, A. (2008). Mapping juridification. *European Law Journal*, 14(1), p. 47. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0386.2007.00405.x>

⁴¹ Piccio, D.R. (2012). *Party Regulation in Europe: Country Reports* (Working Paper Series on the Legal Regulation of Political Parties No. 18). p. 92. <http://www.partylaw.leidenuniv.nl/uploads/wp1812a.pdf>; Karvonen, L. (2007). Legislation on Political Parties: A Global Comparison. *Party Politics*, 13/4, p. 441.

(1996), Сербія (2009), Словаччина (1993), Словенія (1994), Угорщина (1989), Фінляндія (1969), Хорватія (1993), Чехія (1993), а також Україна (2001). Варто зазначити, що до цієї хвилі «партійної кодифікації» належать держави посткомуністичних режимів,⁴² що пояснює прагнення суверенних держави сформувавши законодавство, яке б визначило якісно нову роль та функції інституту партій в суспільстві.

Водночас, формування правових засад діяльності партій призводить до збільшення ролі держави у забезпеченні реалізації правових положень та застосуванні механізмів захисту порушених прав. Тому держава виконує не тільки функцію створення нових норм, але й забезпечення виконання нормативних приписів шляхом визначення механізмів захисту та застосування державного примусу. Тому можливим наслідком юридизації політичних партій є також розширення юрисдикції судів при розгляді спорів, пов'язаних із порушенням права на свободу об'єднання.

Серед практики регулювання політичних партій у зарубіжних країнах, унікальним в аспекті розширення повноважень органів судової влади відносно діяльності партій є законодавство Португалії. Зокрема, стаття 9 Закону про Конституційний суд Португалії визначає, що до повноважень Конституційного Суду належить ухвалення судових рішень стосовно дій щодо оскарження виборів та рішень органів політичної партії, які відповідно до закону можуть бути оскаржені.⁴³ Крім цього, Конституційний Суд Португалії має право вносити відомості про політичні партії до відповідного реєстру Суду, тобто реєстрація партій належить до повноважень органу судової влади. Конституційний суд Португалії визначає засади легальності найменувань, акронімів та символів політичних партій; здійснює

⁴² Casal Bértoa, F., van Biezen, I. (2014). Party regulation and party politics in post-communist Europe. *East European Politics*, 30:3, 298, DOI:10.1080/21599165.2014.938738. p. 301.

⁴³Law of the Constitutional Court of Portugal, No. 28/12 as of 15 November 2022. <https://www.tribunalconstitucional.pt/tc/en/tclaw.html>

реєстрацію будь-яких змін щодо відомостей про політичні партії; проводить оцінку регулярності та законності ведення рахунків політичних партій відповідно до закону та застосування будь-яких відповідних санкцій; а також ухвалює рішення щодо припинення діяльності політичних партій або коаліцій партій.

З огляду на зазначене, *юрідизацію політичних партій варто розглядати як комплексний процес формування правових засад діяльності партій та створення нормативно-правових приписів, які визначають статус об'єднань в межах існуючої системи права та структури суспільних відносин*. Окрім цього, юридизація формує відповідне сприйняття ролі інституту партій у суспільстві та впливає на визначення ролі та місця партій у системі здійснення державної влади. Це процес проникнення права у соціальне буття, який призводить до насичення суспільних відносин правовим змістом та формування правової та політичної свідомості громадян.

Враховуючи існуючу ієрархію джерел права, закріплення правових норм щодо діяльності партій на рівні спеціального закону та конституції варто розглядати як два окремих види юридизації, які призводять до різних, однак взаємопов'язаних та доповнюючих, правових і соціально-політичних наслідків. У такому випадку категорія юридизації партій охоплює процес конституціоналізації та подекуди межує із поняттям інституціоналізації, які будуть детально розглянуті у наступному підрозділі.

1.1.2. Конституціоналізація та інституціоналізація політичних партій як основні форми їх юридизації

Процес конституціоналізації тісно пов'язаний з поняттями конституціоналізму та конституції. Розподіл державної влади, встановлення чітких прав та обов'язків органів державної влади та визначення механізмів їхньої взаємодії – є ключовими ознаками конституціоналізму. Конституція, своєю чергою, є правовою кульмінацією, яка визначає ключові інститути державної влади, закріплюючи їхні

повноваження та деталізуючи норм щодо взаємодії між ними у тексті основного закону.⁴⁴

Мартін Лоуглін зазначає, що у зв'язку із глобалізаційними процесами сучасності, поняття конституціоналізму радше має розглядатись як *метатеорія*, яка встановлює обов'язкові до виконання стандарти легітимації, яким має відповідати державна влада.⁴⁵ Відповідно до позиції науковця конституціоналізація є процесом, за допомогою якого дедалі більша частина державного життя є об'єктом регулювання норм ліберально-правового конституціоналізму.⁴⁶ Отже, обмеження державної влади та встановлення правил її здійснення є основами процесу конституціоналізації. В цьому аспекті М. Лоуглін наголошує, що конституціоналізація забезпечує здійснення державної влади відповідно до принципів раціональності, пропорційності та у спосіб, який не обмежує втручання у сферу особистих прав та свобод людини.⁴⁷

Мат'єо Дісант стверджує, що процес конституціоналізації спрямований на досягнення двох наслідків, а саме на: збільшення юридичної цінності певної групи норм, які є обов'язковими до виконання для органів державної влади, або ж на опосередковане тлумачення права в світлі конституційних вимог.⁴⁸ М. Дісант доходить висновку, що конституціоналізація є системою тлумачення, яка надає змогу «бачити» право з конституційної точки зору. Таким чином, конституціоналізація є динамічним процесом, який в об'єктивному вимірі полягає у встановленні правових норм на рівні основного закону та надання їм найвищої

⁴⁴ Loughlin, M. (2010). What is Constitutionalisation? In P. Dobner, & M. Loughlin (Eds), *The Twilight of Constitutionalism?* (pp. 47-70), Oxford Constitutional Theory, Oxford. p. 48. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199585007.003.0003>

⁴⁵ «*It now is being presented as a meta-theory which establishes the authoritative standards of legitimacy for the exercise of public power wherever it is located*». / Там само, с. 61.

⁴⁶ «*Constitutionalisation refers to the processes by which an increasing range of public life is being subjected to the discipline of the norms of liberal-legal constitutionalism*». / Там само, с. 61.

⁴⁷ Там само, с. 62.

⁴⁸ 145. Disant, M. (2019). The Constitutionalization of Law. General Considerations Based on a French Example. *Tulane European & Civil Law Forum*, 34, p. 81.

юридичної сили. Варто наголосити, що процес конституціоналізації не завершується лише закріпленням норм у тексті, однак знаходить своє продовження у судовому тлумаченні конституційних норм.

Принагідно зазначити, що процес конституціоналізації сьогодні часто розглядають з точки зору глобалізаційних процесів та інтеграції національних правових систем до міжнародного права. Зокрема, Дебора Касс, досліджуючи питання конституціоналізації в аспекті зв'язків із правом Світової організації торгівлі, виокремлює такі ознаки конституціоналізації:

- процес полягає у встановленні певних *суспільних практик* для обмеження економічної та політичної діяльності. Д. Касс визначає *практики* як правила, інституції або ж принципи,⁴⁹ які спрямовані сформулювати певні моделі поведінки суб'єктів в межах системи права.
- процес має наслідком появу норм вищого порядку, які сприяють формуванню цілісної системи права та надають змогу визначити, чи нові правові норми та інституції відповідають встановленому правопорядку.⁵⁰ З огляду на те, що об'єктивній реальності процес конституціоналізації знаходить вираження у положеннях основного закону, то доцільним є розгляд цього процесу як фундаменту до подальшого створення правової системи. Завдяки найвищій юридичній силі як джерела права, конституція закладає фундамент побудови системи органів державної влади та визначає правила взаємодії різноманітних суб'єктів права в межах такої системи. Оскільки конституції переважно містять універсальні правила поведінки, які передбачають розвиток суспільних відносин на тривалий період часу, то положення основного закону створюють певну формулу нормативного регулювання, яке сприяє подальшому

⁴⁹ Cass, Deborah Z. (2005). *The Constitutionalization of the World Trade Organization*. Oxford: Oxford University Press. p. 116.

⁵⁰ Там само, с. 117.

формуванню законодавства та, що найважливіше, діяльності органів державної влади відповідно до «духу» та «змісту» конституцій.⁵¹

- процес передбачає існування певної спільноти, яка уповноважена на прийняття таких норм,⁵² шляхом обговорення (*deliberation*), до якого залучені представники спільноти.⁵³ В умовах національної правової системи, законодавчий орган влади уповноважений на прийняття конституції, яка зазвичай є проявом волі народу держави.
- процес призводить до суспільної легітимації встановлених норм, що тісно пов'язано із попередніми двома ознаками конституціоналізації.

Варто зазначити, що Д. Касс також визначає ще одну ознаку конституціоналізації, а саме що цей процес призводить до зміни зв'язків між суб'єктами права.⁵⁴ Однак, на нашу думку, ця ознака притаманна саме при дослідженні конституціоналізації у міжнародно-правовому аспекті.

З огляду на зазначене, процес конституціоналізації політичних партій набуває важливої ваги в межах національної системи права та має безпосередній вплив на функціонування системи здійснення державної влади в цілому. Політичні партії є одним з інститутів громадянського суспільства, який забезпечує артикуляцію інтересів громадян та обмеження сваволі державної влади, а тому важливим є питання визначення конституційних засад діяльності партій.

Інґрід ван Бізен зазначає, що закріплення в основному законі провідної ролі політичних партій у створенні демократичної держави є процесом конституціоналізації політичних партій (*party constitutionalization*) або ж конституційною кодифікацією політичних партій (*constitutional codification of*

⁵¹ Подорожная Т. (2015). Конституционализация системы законодательства Украины: основные требования принципа конституционности и обеспечения правового порядка. *Вестник Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта*, 3 (1), с. 86.

⁵² Cass, Deborah Z. (2005). *The Constitutionalization of the World Trade Organization*. Oxford: Oxford University Press. p. 126-127.

⁵³ Там само. р. 134.

⁵⁴ Там само. р. 136.

political parties).⁵⁵ За думкою І. ван Бізен, визначення в основному законі держави правового статусу політичних партій вказує на місце партій в інституційній структурі держави та відносин із громадянами.⁵⁶ Варто погодитись з такою позицією, адже конституція є джерелом права найвищої юридичної сили та регулювання суспільних відносин на рівні конституції визначає місце та роль таких відносин, а також інституту права в цілому, у системі права держави. Норми конституції закладають універсальні моделі, конструкції правовідносин та механізми функціонування інститутів влади та правил взаємодії між ними. Саме тому конституція має визначальну роль у процесі *юрідизації* суспільних інститутів, адже цей нормативно-правовий акт є правовим фундаментом функціонування суспільства як цілісного організму та його кожного окремого члена.

Крім цього, конституція визначає аксіологічний вимір існування суспільних інститутів, який полягає у формуванні принципів, основоположних засад, ціннісних орієнтирів їхнього функціонування. Такі принципи за своєю природою є всеосяжними, адже можуть визначати динаміку розвитку цілого інституту суспільних відносин на декілька століть вперед.⁵⁷

З огляду на зазначене, категорію конституціоналізації партій слід віднести до одного з типів юрідизації партій, коли нормативно-правові приписи щодо діяльності партій закріплюються на рівні Основного Закону.

Разом з цим, виникає питання розрізнення процесів юрідизації та інституціоналізації партій, які подекуди розглядаються як тотожні поняття.

Вітчизняний науковець Володимир Кафарський зазначає, що конституційне визначення функцій політичних партій у межах політичної системи є

⁵⁵ van Biezen, I. (2011). Constitutionalizing Party Democracy: The Constitutive Codification of Political Parties in Post-war Europe. *British Journal of Political Science*, 42(1), 187-212. doi:10.1017/S0007123411000263. p. 188.

⁵⁶ van Biezen, I. (2011). Constitutionalizing Party Democracy: The Constitutive Codification of Political Parties in Post-war Europe. *British Journal of Political Science*, 42(1), 187-212. doi:10.1017/S0007123411000263. p. 188.

⁵⁷ Песоцька, К.О. (2019). Конституціоналізація політичних партій: досвід Німеччини та України, *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*, 4, с. 60.

інституціоналізацією партій у широкому розумінні.⁵⁸ Базовою формою інституціоналізації, за думкою В. Кафарського, є визначення конституційно-правового статусу політичних партій в основному законі країни.⁵⁹

Наталія Богашева та Юрій Ключковський вказують на поняття правової інституціоналізації, яка спрямована на забезпечення умов легального існування політичних партій⁶⁰ та насамперед полягає у регламентації процедур реєстрації та припинення діяльності партій.⁶¹

Дмитро Лук'янов розглядає інституціоналізацію політичних партій як процес перетворення партій на правовий інститут шляхом найповнішого регулювання правом усього комплексу відносин, пов'язаних зі створенням, організацією й діяльністю партій.⁶²

Аурел Георгіца визначає поняття інституціоналізації політичних партій як процес перетворення партій із звичайних асоціацій громадян у повноцінний конституційно-правовий інститут.⁶³ При цьому, Тетяна Бевз наголошує, що така трансформація відбувається після визначення статусу та порядку діяльності політичних партій.⁶⁴

⁵⁸ Кафарський, В.І. (2010). *Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні* (РА370233) [Дисертація доктора юридичних наук, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України]. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. с. 58

⁵⁹ Кафарський, В.І. (2010). *Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні* (РА370233) [Дисертація доктора юридичних наук, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України]. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. с. 58

⁶⁰ Богашева, Н., Ключковський, Ю. (2008). Проблеми інституціоналізації політичних партій в Україні. *Вибори і демократія*, 2 (16), с. 29.

⁶¹ Богашева, Н., Ключковський, Ю. (2008). Проблеми інституціоналізації політичних партій в Україні. *Вибори і демократія*, 2 (16), с. 30.

⁶² Лук'янов, Д.В. (2002). Держава і політичні партії (проблеми співвідношення і взаємодії) [Дисертація кандидата юридичних наук, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого]. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. с. 117-118.

⁶³ Георгіца, А.З. (2000). *Конституційне право зарубіжних країн: Навчальний посібник*. Рута. с. 117; Бевз, Т. (2011). Інституціоналізація політичних партій як процес. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 3 (53), с.34.

⁶⁴ Бевз, Т. (2011). Інституціоналізація політичних партій як процес. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 3 (53), с.34.

Олексій Шаповалов також дотримується схожої позиції, що інституціоналізація партій першочергово полягає у здійсненні правового регулювання таких об'єднань.⁶⁵ Своєю чергою, межах інституціоналізації О. Шаповалов виокремлює такі її види як конституційна та законодавча, залежно від джерела права, яке регламентує діяльність партій.

У цьому аспекті поняття юридизації та інституціоналізації ототожнюються. Однак, процес юридизації має розглядатись як такий, що передує інституціоналізації та подальшій конституціоналізації партій. Юридизація формує каркас та створення нового суб'єкта права, що вже в подальшому зазнає детальної регламентації своєї діяльності.

Людмила Адашис виокремлює дві форми інституціоналізації політичних партій, а саме: правову та корпоративну.⁶⁶ Такий підхід до визначення поняття інституціоналізації партій Л. Адашис обґрунтовує тим, що на підставі статутів політичних партій, як актів корпоративної нормотворчості, відбувається процес формування партійних організацій, які набувають певної структури та внутрішньої будови.⁶⁷

Микола Примуш так само звертає увагу на те, що інституціоналізація здійснюється не тільки на основі норма права, але й партійними нормами,⁶⁸ зокрема закріпленими у статутах партій. З такою позицією варто погодитись, оскільки статuti партій визначають основні правила внутрішнього функціонування об'єднань. Водночас варто наголосити, що спеціальне законодавство про політичні партії може передбачати обов'язкові положення, які мають міститися в установчих

⁶⁵ Шаповалов, О. (2004). Правова інституціоналізація та конституційно-правове регулювання організації і діяльності політичних партій у ФРН. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*, 5, с. 213.

⁶⁶ Адашис, Л.І. (2012). Правове регулювання статусу політичних партій в Україні. *Право і суспільство*, 2, с.39.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Примуш, М.В. (2008). Політичні партії: історія та теорія. Навчальний посібник. Київ. Видавничий дім «Професіонал». с. 240.

документах партій. Таким чином, положення статуту мають відповідати вимогам закону.

Доцільно також звернутись до думки представників політичної науки. Андрій Мелешевич, досліджуючи політичну інституціоналізацію (*political institutionalization*) партійних систем, виокремлює два виміри цього процесу: автономність та стабільність.⁶⁹ Автономність забезпечує функціонування партійної системи незалежно від зовнішніх факторів.⁷⁰ Своєю чергою, стабільність сприяє відтворенню моделей взаємодії між складовими партійної системи.⁷¹

Оскільки запропоновані виміри інституціоналізації стосуються саме функціонування партійних систем, то при застосуванні цього підходу до політичних партій автономність та стабільність варто розглядати як ознаки, які набувають такі об'єднання в процесі своєї діяльності. Отже правові норми, які регламентують порядок утворення, реєстрації, участі партій у виборах, тощо – можуть сприяти їхній інституціоналізації як у правовому, так і політичному сенсі.

Визначення правових засад діяльності партій впливає на їхню діяльність не тільки як суб'єктів права, але як політичних інститутів, що складає об'єкт дослідження політичної науки. Таким чином, чітке розрізнення правової та політичної інституціоналізації партій видається умовним, оскільки це два взаємопов'язаних явища.

З огляду на зазначене, закріплення у нормативно-правовому акті, зокрема конституції, положень щодо регулювання політичних партій також становить *складову юридизації та сприяє інституціоналізації партій, що має на меті формування цілісного політико-правового інституту та визначення його ролі в*

⁶⁹ Meleshevich, A. (2007). *Party Systems in Post-Soviet Countries : a Comparative Study of Political Institutionalization in the Baltic States, Russia, and Ukraine*. New York: Palgrave Macmillan. p.18.

⁷⁰ Meleshevich, A. (2007). *Party Systems in Post-Soviet Countries : a Comparative Study of Political Institutionalization in the Baltic States, Russia, and Ukraine*. New York: Palgrave Macmillan., p.19.

⁷¹ Meleshevich, A. (2007). *Party Systems in Post-Soviet Countries : a Comparative Study of Political Institutionalization in the Baltic States, Russia, and Ukraine*. New York: Palgrave Macmillan. p.20.

межах як правової системи держави, так і системи здійснення державної влади. З огляду на це, конституціоналізація політичних партій є необхідним кроком на шляху формування політичних партій як цілісного інституту суспільства.

Звертаючись до практики конституціоналізації політичних партій у світі, за спостереженнями І. ван Бізен, держави, які належать до усталених демократій Західної Європи, менше схильні до кодифікації політичних партій у конституціях.⁷² Серед перших країн, які включили положення про політичні партії до своїх конституцій, є Ісландія (1944), Австрія (1945), Італія (1947) та Німеччина (1949).⁷³

Ісландія очолює цей список оскільки першою визначила, що у результаті виборів до національного парламенту розподіл представницьких мандатів здійснюється у такий спосіб, який би забезпечити рівне представництво всіх політичних партій, які брали участь у виборах, відповідно до кількості отриманих партіями голосів виборців.⁷⁴ Як зазначає І. ван Бізен, у положенні наведеної статті 31 Конституції Республіки Ісландія майже випадково згадуються політичні партії.⁷⁵ Однак, на той час це положення стало конституційною новелою, адже визнало інституційну роль партій у представницькій демократії.⁷⁶

Конституція Австрії так само містить низку положень, які визначають роль партій в межах парламенту,⁷⁷ що знову ж таки вказує на представницьку функцію таких об'єднань.

⁷² van Biezen, I., Piccio, D. R. (2013). Shaping Intra-Party Democracy: On the Legal Regulation of Internal Party Organizations. In: R. Katz and W. Cross (eds.) *The Challenges of Intra-Party Democracy*. Oxford: Oxford University Press, p. 30-31.

⁷³ van Biezen, I. (2011). Constitutionalizing Party Democracy: The Constitutive Codification of Political Parties in Post-war Europe. *British Journal of Political Science*, 42(1), 187-212. doi:10.1017/S0007123411000263. p. 193.

⁷⁴ Constitution of the Republic of Iceland, No. 33 (1944). <https://www.government.is/publications/legislation/lex/2018/01/19/Constitution-of-the-Republic-of-Iceland-No.-33-17-June-1944-as-amended-30-May-1984-31-May-1991-28-June-1995-and-24-June-1999/>.

⁷⁵ van Biezen, I. (2011). Constitutionalizing Party Democracy: The Constitutive Codification of Political Parties in Post-war Europe. *British Journal of Political Science*, 42(1), 187-212. doi:10.1017/S0007123411000263. p. 194.

⁷⁶ van Biezen, I. (2011). Constitutionalizing Party Democracy: The Constitutive Codification of Political Parties in Post-war Europe. *British Journal of Political Science*, 42(1), 187-212. doi:10.1017/S0007123411000263. p. 194.

⁷⁷ Federal Constitutional Law, BGBl. Nr. 1/1930 (1930). <http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/49400/94744/F453042846/AUT49400.pdf>

Конституція Італії закріпила право громадян вільно об'єднуватись в політичні партії з метою визначення національних політик через демократичні процеси,⁷⁸ що визнало партії частиною демократичного механізму здійснення влади.

Окремої уваги заслуговує досвід конституціоналізації партій у Німеччині, адже Основний Закон Федеративної Республіки (далі – Основний Закон Німеччини) містить положення, які регулюють не тільки діяльність партій як суб'єктів виборчого процесу та діяльність представників партій в межах законодавчого процесу, однак й встановлює норми щодо регулювання діяльності всередині таких об'єднань. Зокрема, стаття 21 Основного Закону Німеччини закріпила принцип внутрішньопартійної демократії, який став наскрізним у діяльності партій в державі, а саме:

*«Політичні партії виражають політичну волю народу. Заснування політичних партій є вільним. Їхня внутрішня організація має відповідати демократичним принципам...».*⁷⁹

Відповідно до позиції Карла Шнайдера, стаття 21 Основного Закону Німеччини «конституціоналізувала» політичні партії у Німеччині, визнавши партії «життєво необхідним елементом» у системі здійснення державної влади.⁸⁰

Окрему увагу також варто звернути на «розташування» статті 21 у структурі Основного Закону Німеччини, адже положення щодо регулювання діяльності партій знаходиться у розділі про устрій федерації та земель. Закріплення положень про політичні партії саме в цьому розділі вказує на місце політичних партій у системі здійснення державної влади та якісно виокремлює регулювання цих об'єднань від інших.

⁷⁸ Constitution of the Italian Republic. (1947). https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf

⁷⁹ «Die Parteien wirken bei der politischen Willensbildung des Volkes mit. Ihre Gründung ist frei. Ihre innere Ordnung muß demokratischen Grundsätzen entsprechen...» / Basic Law for the Federal Republic of Germany, Article 21 (1949). https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html#p0115

⁸⁰ Schneider, C.J. (1957). Political Parties and the German Basic Law of 1949. *Political Research Quarterly*, 10, p. 529.

Серед іншого, стаття 21 Основного Закону Німеччини визначає, що політичні партії Німеччини беруть участь у формуванні політичної волі громадян; вільно утворюються; внутрішня організація політичних партій має відповідати демократичним принципам (або ж бути внутрішньо демократичною); політичні партії мають публічно звітувати за використання коштів партії; а також політичні партії не можуть спрямовувати свою діяльність на знищення демократичного порядку або ж існування самої Федеративної Республіки.⁸¹ Ці вихідні принципи стали основою для подальшого формування правової бази регулювання діяльності політичних партій Німеччини та партійного будівництва загалом.

Аналізуючи положення статті 21 Основного Закону Німеччини, умовно можна визначити дві групи норм: зовнішнього та внутрішнього регулювання. Норми зовнішнього регулювання визначають діяльність політичних партій як об'єднань створених для участі у виборах та отриманні права на участь у розподілі депутатських мандатів або ж права на зайняття представниками партії інших виборних посад. Крім цього, до цієї групи варто віднести положення, що регламентують порядок створення політичних партій та визначають правовий статус таких організацій. Отже, група норм зовнішнього регулювання спрямована на забезпечення справедливої та прозорої конкуренції серед політичних партій під час виборчого процесу, а також впорядковує відносини між політичними партіями та іншими суб'єктами права.

Своєю чергою, норми внутрішнього регулювання сприяють формуванню демократичної організаційної структури політичної партії, та, серед іншого, спрямовані на регламентацію відносин між членами партії та структурними утвореннями такої організації. Хоча Основний Закон Німеччини прямо не визначає складові принципу внутрішньої демократії (він знаходить своє змістовне наповнення у спеціальному законі про політичні партії), все ж варто наголосити на правовій

⁸¹ Gesetz Über Die Politischen Parteien (Parteiengesetz), (1967). <https://www.gesetze-im-internet.de/partg/BJNR007730967.html#BJNR007730967BJNG000103307>

природі такого положення та його значенні для подальшого нормотворчого та правозастосовного процесів. Враховуючи, що норми конституцій мають найвищу юридичну силу, закріплення принципу внутрішньопартійної демократії на рівні Основного Закону Німеччини зміцнює механізми реалізації такого положення та створює додаткові правові гарантії захисту цього принципу.

Кеннет Янда відносить положення статті 21 Основного Закону Німеччини до так званої моделі припису, *prescription model*.⁸² За позицією К. Янди, існують кілька моделей регулювання діяльності партій, які більше можна співвідносити із підходами держав до здійснення правового впливу на інститут політичних партій. Модель припису полягає у встановленні чітких правил діяльності партій, враховуючи й внутрішньопартійну діяльність. Цю модель використовують для того, аби встановити таке регулювання, яке «лікує» (*cure*) неналежне функціонування партій.⁸³ З огляду на історичний контекст формування та розвитку інституту партій в Німеччині, застосування саме цієї моделі є органічним результатом розвитку національного законодавства цієї держави.

Варто зазначити, що приклад партійного регулювання Німеччини став зразком для інших країн Європи. Зокрема, конституції Іспанії (1978), Португалії (1976) та Хорватії (1990) також містять положення щодо демократичності внутрішньопартійної діяльності.⁸⁴

З огляду на зазначене, важливим аспектом у формуванні національного законодавства про політичні партії, зокрема процесах юридизації, конституціоналізації та інституціоналізації партій, є ціннісне наповнення норм регулювання, яке сприяло б створенню та функціонуванню таких об'єднань, які

⁸² Janda, K. (2005). *Political Parties and Democracy in Theoretical and Practical Perspectives: Adopting Party Law*. Washington, DC: National Democratic Institute for International Affairs. p. 14.

⁸³ Janda, K. (2005). *Political Parties and Democracy in Theoretical and Practical Perspectives: Adopting Party Law*. Washington, DC: National Democratic Institute for International Affairs. p. 14.

⁸⁴ van Biezen, I., Piccio, D. R. (2013). *Shaping Intra-Party Democracy: On the Legal Regulation of Internal Party Organizations*. In: R. Katz and W. Cross (eds.) *The Challenges of Intra-Party Democracy*. Oxford: Oxford University Press, p. 33.

стоять на сторожі демократичних принципів функціонування суспільства та держави.

1.2. Внутрішня організація політичних партій як об'єкт юридизації

Політичні партії є дуалістичними суб'єктами, які об'єднують у собі правову та політичну складові. Як суб'єкти права партії набувають відповідний правовий статус, який регламентується низкою законодавчих положень, що спрямовані на забезпечення належного дотримання партіями нормативних приписів щодо утворення, реєстрації, участі у виборах, фінансування, тощо. Подекуди такі приписи можуть регламентувати і внутрішню будову партій, однак приналежність до групи добровільних об'єднань громадян створює відповідні межі для втручання держави до відносин всередині партій.

Дослідження правового регулювання відносин, які складаються всередині політичних партій, має охоплювати обидва аспекти діяльності таких об'єднань – політичну та правову. Оскільки партії є як суб'єктами права та водночас політичним інститутом суспільства, то з метою дослідження внутрішньої організації політичних партій з точки зору права та визначення природи відносин, які виникають всередині цих об'єднань, необхідно звернутись до внутрішньої структури партій, яка є об'єктом дослідження саме політичної науки. Крім цього, така черговість дозволить визначити поняттєвий апарат дослідження та встановити характеристики кожної із досліджуваних юридичних категорій.

1.2.1. Організація політичних партій та основні підходи до її дослідження в політичній науці

Внутрішня організація партій є основою їхньої подальшої діяльності та належного виконання покладених на цей інститут функцій. Тому одним з головних

тем дослідження політичної науки є питання організаційної будови політичних партій. Значний внесок у дослідження організацій партій було здійснено низкою зарубіжних дослідників політичної науки та соціології, а саме Робертом Міхельсом, Мойсеєм Острогорським, Отто Кірххаймером, Анджело Панеб'янко, Пітером Маєром та іншим.

Згідно із дослідженням Анджело Панеб'янко структура будь-якої організації, зокрема і політичної партії, будується за принципами однієї із моделей: раціональної (*rational model*) або натуральної (*natural system model*).⁸⁵ В межах раціональної моделі, організація визначає свою структуру відповідно до мети створення. Натуральна модель сприяє створенню такої організації, яка відповідає зовнішнім потребам та пристосовується до них аби продовжити своє існування.

Таким чином, політична партія у визначенні своєї організаційної структури виходить із зовнішніх та внутрішніх чинників. До групи зовнішніх чинників входять соціальні, культурні, політичні умови, в яких існує партійна організація. Крім цього, до цієї групи варто віднести нормативно-правові акти, які визначають порядок створення партій та подальшої діяльності таких організацій.

Група внутрішніх чинників включає низку соціально-економічних та політичних стимулів, якими керуються засновники та/або члени організації. Хоча остання група виходить за межі правового дослідження, однак розуміння вихідних цілей створення організації впливає на подальше визначення процедур прийняття рішень всередині політичної партії, а отже – на розуміння можливості регулятивного впливу на внутрішню діяльність об'єднань.

Оскільки головною метою існування політичної партії є участь партії у виборах та отримання доступу до представницьких посад в державі, то при визначенні організаційної структури партій має братись до уваги професійність майбутніх членів об'єднання та їхня кількість. В залежності від способів досягнення зазначеної

⁸⁵ Panebianco, A. (1988). *Political parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press. p. 23.

мети, внутрішня організація партій може мати як харизматичних лідерок/-ів і бути побудованою навколо них; або ж передбачати існування кількох автономних центрів прийняття рішень. Отже, модель організації є фундаментом для подальшого партійного будівництва та визначення засад процесів прийняття рішень в партії.

Серед інших підходів до визначення організаційної структури політичної партії варто звернутись до позицій Річарда Катца та Пітера Майєра, які виокремлюють три «обличчя політичних партій» (*faces of political parties*).⁸⁶ Зокрема, дослідники визначають, що організаційна структура політичних партій має три елементи або ж так звані «обличчя»:

- (1) *party on the ground*, масова організація, яка охоплює всіх членів партії та її прихильників;
- (2) *party central office*, головний або центральний осередок партії, до якого входять статутні органи партії та керівництво партії;
- (3) *party in the public office*, члени партії, які отримали представницький мандат або ж призначені на посади у виконавчих органах держави.⁸⁷

В межах запропонованої Р. Катцом та П. Майєром структури внутрішньої організації політичних партій варто виокремити кілька рівнів діяльності партій, а саме: національний та місцевий або ж регіональний. До національного рівня організації слід віднести центральні органи партії, які відповідальні за загальне керівництво організацією та ухвалення рішень щодо її діяльності. До таких рішень, зокрема, відносяться рішення щодо формування та затвердження програми та статуту партії, участі у виборах, висування кандидатів тощо.

Регіональний або місцевий рівень охоплює представників партії у різних населених пунктах по всій країні, які входять до відповідних партійних структурних утворень на місцях. Регіональний рівень формує мережу партійних осередків та

⁸⁶ Katz, R. S., Mair, P. (1993). The Evolution of Party Organizations in Europe: The Three Faces of Party Organization. *The American Review of Politics*, 14, p. 594.

⁸⁷ Katz, R. S., Mair, P. (1993). The Evolution of Party Organizations in Europe: The Three Faces of Party Organization. *The American Review of Politics*, 14, p. 595.

забезпечує підтримку партії серед громадян всієї країни. Саме тому, національний та регіональний рівні організаційної структури партій мають перебувати у постійній взаємодії, адже без роботи партійних осередків, активістів та членів партії у регіонах неможливо отримати достатню електоральну підтримку партії на загальнонаціональних виборах.

В межах підходу Р. Катца та П. Майєра також умовно можна виокремити групи суб'єктів всередині партійної організації, а саме:

- (1) члени партії на місцевому рівні, які є представниками партії на місцях та забезпечують підтримку партії у відповідному регіоні;
- (2) члени партії, які забезпечують функціонування статутних органів партії та відповідно володіють повноваженнями прийняття рішень щодо діяльності партії;
- (3) члени партії, обрані до органів державної влади, які мають визначені законом повноваження в системі здійснення державної влади.

Кожен з цих суб'єктів має різні функції в межах партійної організації, що може призводити до так званих конфліктів всередині партії.⁸⁸ Такі конфлікти можуть бути викликані «вагою» кожного із суб'єктів у процесі прийняття рішень всередині організації, адже існує суттєва різниця у рівні доступу до прийняття рішень так званих рядових членів партії (*rank-and-file party members*) та керівників партійних органів. З огляду на це, в політичній думці існує дискусія щодо необхідності впровадження та застосування демократичних методів прийняття рішень саме всередині партій, які б забезпечували рівний доступ всіх членів до цих процедур.

У цьому аспекті варто звернутись до так званого «залізного закону олігархії» (*iron law of oligarchy*) Роберта Міхельса, який стверджував, що внутрішня структура партій не обов'язково має бути демократичною та керування організацією має

⁸⁸ Богашева, Н.В. (2010). Проблеми законодавчого регулювання внутрішньо-організаційної діяльності політичних партій. *Вибори та демократія*, 2-3, с. 162.

здійснюватися з міцного, до певної міри, авторитарного центру.⁸⁹ Аналізуючи природу відносин між рядовими членами партії та керівництвом партії, Р. Міхельс а насамперед звертається до проблеми рівня впливу цих двох суб'єктів на процеси прийняття рішень всередині партії. З огляду на те, що політична партія як така передбачає наявність значної кількості членів та розгалуженої партійної структури, що вимагає управлінського досвіду від керівників такої організації, то цілком доцільним є зосередження центру прийняття рішень щодо діяльності партій в межах обмеженого кола членів партій.

Як слушно зазначає Лілія Гонюкова, внутрішня організація політичних партій дає змогу зрозуміти поділ владних повноважень всередині партій.⁹⁰ Зокрема, наведені погляди на внутрішню організацію політичних партій демонструють, що всередині цих об'єднань постійно існує взаємодія двох груп суб'єктів – «рядових» членів партії та членів, які входять до складу керівних органів та уповноважені представляти партію у відносинах із третіми сторонами. До першої групи належить основний «робочий актив», який залучений до повсякденної діяльності об'єднання, що спрямована на підтримку партії у виконанні її основних функцій. Наприклад, пошук членів та майбутніх кандидатів партії на виборах, адміністративна підтримка у проведенні публічних або внутрішніх заходів партії тощо.

Своєю чергою, керівництво партії варто розглядати як своєрідний стратегічний центр, що ухвалює рішення щодо вектора діяльності організації в цілому. В силу таких повноважень, керівництво партій має вищий статус у процедурах ухвалення рішень, адже має безпосередній доступ до таких процесів. Варто зазначити, що такий поділ суб'єктів всередині партій є умовним, адже будь-який член партії має право бути обраним до керівних органів, а отже змінювати свій статус всередині організації та набувати нові права та обов'язки в межах партійної організації.

⁸⁹ Michels, R. (1915). *Political Parties: A Sociology of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. Glencoe: The Free Press. p. 37.

⁹⁰ Гонюкова, Л.В. (2009). *Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз*. НАДУ. с. 125.

Зазначені підходи політичної науки до вивчення організаційної будови політичних партій є безумовно цінним надбанням для проведення подальшого правового аналізу внутрішньопартійної організації та визначення можливих механізмів регулювання відносин всередині партійних об'єднань.

1.2.2. Правове регулювання внутрішньої організації політичних партій: досвід зарубіжних країн та України

Питання регулювання внутрішньої будови партій здебільшого не входить до об'єктів дослідження вітчизняної правової науки, що пов'язано із правовим статусом партій як добровільних об'єднань, як зазначалось раніше. Такий стан досліджень безпосередньо вплинув на відсутність універсального термінологічного апарату, який би визначив поняття «організація», «структура» або ж «організаційна структура» політичних партій.

Наразі єдиним комплексним дослідженням є робота Наталії Богашевої, яка зазначає, що з точки зору правового дослідження, організаційна структура політичної партії включає чотири аспекти: (1) керівні органи; (2) територіальну організацію; (3) правосуб'єктність структурних одиниць; та (4) «внутрішньопартійну демократію».⁹¹ Таким чином Н. Богашева визначає складові партійної організації, їхню територіальну представленість та правовий статус.

Принагідно зазначити, що до групи суб'єктів партійної організації Н. Богашева не відносить членів політичних партій, що варто аргументувати тим, що кожен окремий член партії не може впливати на функціонування організації як такої. Це також веде до висновку, що політичні партії мають бути колегіальними по структурі свого управління, адже самому утворенню партій передуює право на свободу об'єднань, яке може бути реалізовано групою осіб.

⁹¹ Богашева, Н.В. (2012). *Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти*. Логос. с. 194.

Виходячи із зазначеного, до організаційної структури партій варто віднести статичну та динамічну складові. Перша охоплює так званий «каркас», у межах якого функціонує політична партія та до якого входять суб'єкти партії – керівні або статутні органи партії, уповноважені ухвалювати рішення щодо діяльності партії; а також осередки партії, існування яких обумовлено як політичною складовою їхньої діяльності, так і вимогами законодавства. Друга складова – динамічна – вказує на процеси всередині партії, тобто процедури ухвалення рішень органами партії та легітимність таких рішень залежно від виконання тих чи інших умов, визначених самою партією.

Зважаючи на зазначене, пропонується визначити *організацію політичної партії як систему розподілу прав та обов'язків щодо діяльності партії, яка знаходить об'єктивне вираження у формуванні органів ухвалення рішень партії та інших структурних утворень, які можуть мати статус юридичної особи.*⁹² Юридична наука досліджує внутрішньопартійну організацію з точки зору визначення правового статусу суб'єктів, залучених до управління партією, та процесів ухвалення рішень, які можуть створювати юридичні наслідки або ж впливати на правовий статус суб'єктів всередині партії чи поза нею.

Звертаючись до питання правового регулювання організаційної розбудови партій, В. Кафарський зазначає, що регулювання цього питання тривалий час залишається поза увагою права.⁹³ З цією тезою складно погодитись, оскільки потреба у регулюванні діяльності партій, зокрема внутрішньопартійної, виникла майже одразу після перших випадків узурпації державної влади партійними організаціями. У цьому аспекті варто звернутись до практики зарубіжних країн, які відносять сферу внутрішньопартійної організації до об'єкта правового регулювання.

⁹² Песоцька, К. (2020). До проблеми регулювання внутрішньої організації політичних партій в Україні. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*, 5, с. 46.

⁹³ Кафарський, В.І. (2010). *Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні* (РА370233) [Дисертація доктора юридичних наук, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України]. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. с. 146.

Слід наголосити на тому, що у зв'язку з розширенням і поглибленням законодавчого регулювання діяльності політичних партій, зокрема спрямованого на зміцнення внутрішньопартійної демократії, яке спостерігається в сучасному світі, закономірно виникає питання про межі такого регулювання, а отже про критерії, яким мають керуватися держава та її органи, втручаючись у внутрішньопартійну діяльність. Питання доволі складне і вирішуються воно в різних країнах по-різному залежно від власного історичного досвіду, національних традицій, ступеня розвитку партійної системи та інших внутрішніх чинників, з врахування загальноприйнятих у міжнародному співтоваристві стандартів.

Ван Бізен та Данієла Роммі Пікко дослідили питання регулювання внутрішньопартійної організації, яка, за визначенням науковиць, охоплює регламентацію процедур всередині партійних організацій, зокрема, процедури ухвалення рішень, розподілу влади та формування складу органів партій, визначення частоти проведення засідань органів партій, процедур голосування, визначення прав та обов'язків членів партій, визначення процедур прийняття до членства партій, визначення несумісності членства у партії із посадою на публічній службі, встановлення певного типу організаційної структури тощо.⁹⁴ Оскільки обидві дослідниці є представницями політичної науки, то ключовий висновок їхнього дослідження полягав у тому, що країни, які належать до третьої та четвертої хвиль демократизації звертають більше уваги на регулювання внутрішньопартійної організації, у порівнянні з країнами першої та другої хвиль, де винятком є Німеччина.⁹⁵ Враховуючи юридичний аспект цього питання, важливо проаналізувати правові положення, які встановлюють регулювання діяльності всередині партій, та дослідити підходи держав до регламентації такої діяльності. З

⁹⁴ van Biezen, I., Piccio, D. R. (2013). Shaping Intra-Party Democracy: On the Legal Regulation of Internal Party Organizations. In: R. Katz and W. Cross (eds.) The Challenges of Intra-Party Democracy. Oxford: Oxford University Press, p. 35.

⁹⁵ van Biezen, I., Piccio, D. R. (2013). Shaping Intra-Party Democracy: On the Legal Regulation of Internal Party Organizations. In: R. Katz and W. Cross (eds.) The Challenges of Intra-Party Democracy. Oxford: Oxford University Press, p. 36-37.

огляду на це, окремий інтерес складають ті країни, які встановлюють вимогу щодо демократичності внутрішньопартійної діяльності на рівні конституції або спеціального закону про політичні партії. До таких країн належать Німеччина, Португалія, Іспанія, Латвія, Польща та Хорватія.

- *Німеччина* вважається країною партійного законодавства, *heartland of party law*,⁹⁶ саме з огляду на особливості правового регулювання політичних партій. Основний Закон Німеччини встановлює вимогу відповідності внутрішньої організації партій принципам демократичності.⁹⁷ Своєю чергою, Закон про політичні партії Німеччини (далі – Закон про партії Німеччини) визначає механізми реалізації таких принципів всередині партій та встановлює положення щодо внутрішньої будови та функціонування партій.

Другий розділ Закону про партії Німеччини присвячений внутрішній будові партій (*Innere Ordnung*), який містить положення щодо формування статуту та програми партій; членства в партіях; порядку формування складу та повноважень партійних органів, зокрема, загальних зборів, виконавчого комітету та партійного суду (*Parteischiedsgericht*); процедур прийняття рішень органами партії; та порядку утворення партійних осередків.

В аспекті організаційної структури спеціальний закон Німеччини вимагає від партій мати добре розвинену структуру регіональних організацій,⁹⁸ яка має бути розвинена до такої міри, щоб забезпечити право кожного члена брати належну участь у формуванні політичних поглядів всередині партії.⁹⁹ Важливо зазначити, що спеціальний закон вимагає від партій забезпечити можливість висловлення думки

⁹⁶ Müller, W.C., Sieberer, U. (2006). Party Law. In R.S. Katz & W. Crotty (Eds.), *Handbook of Party Politics* (pp. 435-445). London: SAGE Publications Ltd. p. 435.

⁹⁷ Basic Law for the Federal Republic of Germany, Article 21 (1949). https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html#p0115

⁹⁸ Gesetz Über Die Politischen Parteien (Parteiengesetz), Artikel 7.1 (1967). <https://www.gesetze-im-internet.de/partg/BJNR007730967.html#BJNR007730967BJNG000103307>

⁹⁹ Gesetz Über Die Politischen Parteien (Parteiengesetz), Artikel 7.1 (1967). <https://www.gesetze-im-internet.de/partg/BJNR007730967.html#BJNR007730967BJNG000103307>

членів об'єднання під час ухвалення рішень. Так, статuti політичних партій мають містити положення щодо подання пропозиції до органів, аби забезпечити демократичне формування думок і, зокрема, належне обговорення пропозицій, висунутих меншістю.¹⁰⁰

Закон про партії Німеччини зобов'язує партії визначити у статутах перелік прав та обов'язків членів,¹⁰¹ оскільки на законодавчому рівні такі положення не передбачені. Важливим моментом у регулюванні прав членів партій є те, що «рядові» члени об'єднання та представники партійних органів користуються рівними правами у голосуванні,¹⁰² що дозволяє уникнути формування своєї ієрархії або ж розмежування між членами партій. Крім цього, таке положення додатково наголошує на природі політичних партій, які є *об'єднаннями громадян*, виникнення та діяльність яких можлива лише шляхом колективних зусиль.

Закон про партії Німеччини визначає, що загальні збори та виконавчий комітет є *найважливішими* (дослівний переклад з німецької) органами партій та відповідних регіональних організацій.¹⁰³ У статутах партій дозволяється визначати й інші органи управління, які уповноважені формувати політики на регіональних рівнях,¹⁰⁴ що, тим самим, надає свободу партійним організаціям у визначенні своєї діяльності.

З огляду на зазначене, окремої уваги потребує стаття 15 Закону про партії Німеччини, яка визначає процедури прийняття рішень органами партій. Ухвалення рішень всередині партій має відбуватись на підставі простої більшості голосів, якщо прийняття рішень кваліфікованою більшістю прямо не передбачено законом або

¹⁰⁰ Gesetz Über Die Politischen Parteien (Parteiengesetz), Artikel 15.3 (1967). <https://www.gesetze-im-internet.de/partg/BJNR007730967.html#BJNR007730967BJNG000103307>

¹⁰¹ Gesetz Über Die Politischen Parteien (Parteiengesetz), Artikel 6.2.3. (1967). <https://www.gesetze-im-internet.de/partg/BJNR007730967.html#BJNR007730967BJNG000103307>

¹⁰² Gesetz Über Die Politischen Parteien (Parteiengesetz), Artikel 10.2. (1967). <https://www.gesetze-im-internet.de/partg/BJNR007730967.html#BJNR007730967BJNG000103307>

¹⁰³ Gesetz Über Die Politischen Parteien (Parteiengesetz), Artikel 8.1 (1967). <https://www.gesetze-im-internet.de/partg/BJNR007730967.html#BJNR007730967BJNG000103307>

¹⁰⁴ Gesetz Über Die Politischen Parteien (Parteiengesetz), Artikel 8.2 (1967). <https://www.gesetze-im-internet.de/partg/BJNR007730967.html#BJNR007730967BJNG000103307>

статутом партії.¹⁰⁵ Крім цього, обрання членів виконавчого комітету та делегатів до загальних зборів або інших органів вищого рівня має проходити шляхом таємного голосування.¹⁰⁶

- *Португалія*. Частина 5 статті 51 Конституції Португалії визначає, що політичні партії мають керуватись принципами демократичної прозорості, організації та управління, а також участі усіх членів партії.¹⁰⁷ Крім цього, положення щодо демократичності управління партіями закріплено у статті 5 Закону про політичні партії Португалії (далі – Закон про партії Португалії), а саме: політичні партії мають керуватись принципами демократичної організації та управління, а також участі всіх членів партії. Кожен член політичної партії має користуватись рівними правами відповідно до статуту партії.¹⁰⁸

В одному з рішень Конституційний Суд Португалії вказав, що зазначені *«принципи є похідними від конституційної ролі політичних партій у формуванні організації та вираженні політичної волі громадян, тому переважно партійна демократія не може відмовитися від вимог демократії всередині партій – це є її функціональною передумовою»*.¹⁰⁹ Отже, демократичний лад, в якому існують партії, неможливий без демократичних партій.

¹⁰⁵ Gesetz Über Die Politischen Parteien (Parteiengesetz), Artikel 15.1 (1967). <https://www.gesetze-im-internet.de/partg/BJNR007730967.html#BJNR007730967BJNG000103307>

¹⁰⁶ Gesetz Über Die Politischen Parteien (Parteiengesetz), Artikel 15.2 (1967). <https://www.gesetze-im-internet.de/partg/BJNR007730967.html#BJNR007730967BJNG000103307>

¹⁰⁷ *“Political parties must be governed by the principles of democratic transparency, organisation and management, and participation by all their members.”* Constitution of the Portuguese Republic, Article 51 (2005). <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/pt/pt045en.pdf>

¹⁰⁸ Law Governing Political Parties of the Portuguese Republic, Article 5, No. 2/2003 (2003). https://www.legislationline.org/download/id/2947/file/Portugal%20Political%20Parties_EN.pdf

¹⁰⁹ *«These principles derived from the constitutional role played by political parties in the formation, organisation and expression of the citizens' political will: a largely party-based democracy could not dispense with the requirements of democracy within the parties too - this was its functional precondition.»* // Constitutional Court of Portugal, Judgment 421/02 of 15.10.2002. [http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/por/por-2002-3-007?f=templates\\$fn=document-frameset.htm\\$q=%5Bblank%3A%5Bdomain%3A%5Bcategory%3Afilter_country%2Fportugal%5D%5D%5Bsum%3A%5Borderedprox,3%3A%5Bstem%3Apolitical%5D%5Bstem%3Apolitical%5D%5Bstem%3Apolitical%5D%5D%5D\\$х=server\\$3.0#LPHit1](http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/por/por-2002-3-007?f=templates$fn=document-frameset.htm$q=%5Bblank%3A%5Bdomain%3A%5Bcategory%3Afilter_country%2Fportugal%5D%5D%5Bsum%3A%5Borderedprox,3%3A%5Bstem%3Apolitical%5D%5Bstem%3Apolitical%5D%5Bstem%3Apolitical%5D%5Bstem%3Apolitical%5D%5D%5D$х=server$3.0#LPHit1)

Закон про партії Португалії також встановлює вимоги до внутрішньої будови політичних партій, зокрема стаття 25 закону передбачає, що всередині партійної організації мають бути сформовані та функціонувати: 1) загальні збори, які представляють всіх членів партії; 2) орган політичного управління; та 3) орган внутрішньої юрисдикції.¹¹⁰ Окрім цього, саме законом регламентовано спосіб формування вищезазначених органів, а саме: склад органів має бути сформовано шляхом проведення демократичних виборів, до яких прямо або опосередковано залучені члени партії.¹¹¹ Внутрішньопартійні посади мають бути строковими та забороняється довічно зайняття тієї чи іншої посади в органах партій.¹¹² Зазначене положення сприяє розбудові внутрішньої спроможності партій шляхом розвитку кадрового потенціалу партійних організацій, а також унеможлиблює концентрацію владних повноважень щодо управління об'єднанням лише в руках однієї особи або в межах визначеного кола осіб.

Крім цього, спеціальний закон Португалії частково визначає повноваження загальних зборів партій, вказуючи на те, що саме цей орган має затверджувати статут організації та ухвалювати рішення щодо припинення діяльності партії або ж її об'єднання з іншою партією.¹¹³ Таким чином, статус вищого керівного органу партії визначено на рівні спеціального законодавства, що заздалегідь визначає динаміку відносин всередині партійних організацій, зобов'язуючи партії залучати всіх членів до вирішення зазначених питань.

Варто зазначити, Закон про політичні партії Португалії також регламентує питання вирішення спорів всередині партійних організацій, що значним чином

¹¹⁰ Law Governing Political Parties of the Portuguese Republic, Article 25, No. 2/2003 (2003). https://www.legislationline.org/download/id/2947/file/Portugal%20Political%20Parties_EN.pdf

¹¹¹ Law Governing Political Parties of the Portuguese Republic, Article 26-28, No. 2/2003 (2003). https://www.legislationline.org/download/id/2947/file/Portugal%20Political%20Parties_EN.pdf

¹¹² Law Governing Political Parties of the Portuguese Republic, Article 30, No. 2/2003 (2003). https://www.legislationline.org/download/id/2947/file/Portugal%20Political%20Parties_EN.pdf

¹¹³ Law Governing Political Parties of the Portuguese Republic, Article 26, No. 2/2003 (2003). https://www.legislationline.org/download/id/2947/file/Portugal%20Political%20Parties_EN.pdf

розширює об'єкт регулювання внутрішньопартійної діяльності. Після вичерпання механізмів оскарження рішень всередині об'єднань члени партій мають право звернутись до Конституційного Суду Португалії задля оскарження рішень щодо обрання членів до органів партії,¹¹⁴ рішень, які суперечать положенням статуту, дисциплінарних рішень та рішень, які обмежують права участі у партійній діяльності.¹¹⁵ Отже, певні категорії внутрішньопартійних рішень можуть бути оскаржені до органу «зовнішньої» юрисдикції,¹¹⁶ що є показником суттєвого впливу держави на діяльність всередині партій. Таке регулювання може бути використано не тільки для захисту порушених прав членів партії, однак стати на заваді для вільної реалізації права на свободу об'єднання у політичні партії.

Окрему увагу в регулюванні внутрішньопартійних відносин в Законі про політичні партії Португалії приділено правам членів партії. Хоча спеціальний закон не містить переліку прав та обов'язків членів партій,¹¹⁷ стаття 29 Закону передбачає, що статут партій має забезпечити пряму, активну та збалансовану участь жінок та чоловіків у партійній діяльності, а також відсутність гендерної дискримінації у доступі до членства в партійних органах та процесів обрання кандидатів до участі у виборах від партії.¹¹⁸

- *Іспанія* також закріплює вимогу щодо демократичності внутрішньої структури та діяльності на рівні конституції.¹¹⁹ Важливо зазначити, що визначення політичних партій у Конституції Іспанії «як інструментів політичного

¹¹⁴ Law of the Constitutional Court of the Portuguese Republic, Article 103-C, No. 28/82 (2001). https://www.legislationline.org/download/id/6981/file/Portugal_Law_Constitutional_Court_1982_am2001_en.pdf

¹¹⁵ Law of the Constitutional Court of the Portuguese Republic, Article 103-D, No. 28/82 (2001). https://www.legislationline.org/download/id/6981/file/Portugal_Law_Constitutional_Court_1982_am2001_en.pdf

¹¹⁶ Вартої уваги є роль Конституційного Суду Португалії у діяльності партій, який реєструє такі об'єднання та веде реєстр партій країни, що доступний на офіційному вебсайті Суду.

¹¹⁷ Law Governing Political Parties of the Portuguese Republic, Article 5, No. 2/2003 (2003). https://www.legislationline.org/download/id/2947/file/Portugal%20Political%20Parties_EN.pdf

¹¹⁸ Law Governing Political Parties of the Portuguese Republic, Article 29, No. 2/2003 (2003). https://www.legislationline.org/download/id/2947/file/Portugal%20Political%20Parties_EN.pdf

¹¹⁹ «*Their internal structure and operation must be democratic*». // The Spanish Constitution, Article 6 (1978). <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>

плюралізму»,¹²⁰ за позицією Касала та інших, є свідченням публічного правового характеру політичних партій.¹²¹

Стаття 6 Закону про політичні партії Іспанії (далі – Закон про партії Іспанії) встановлює, що у своїй організації, функціонуванні та діяльності політичні партії мають дотримуватись демократичних принципів, а також положень Конституції та законів.¹²² Водночас партії вільні у визначенні своєї організаційної структури, яка має відповідати положенням законів.¹²³ Ключові положення, які регламентують внутрішньопартійну діяльність політичних партій Іспанії, закріплені у статті 7 закону, яка визначає, що партії мають бути демократичними та передбачати процедури прямого залучення членів партії, що має бути визначено у статуті, особливо щодо ухвалення рішень щодо обрання складу вищого керівного органу партії.¹²⁴ Отже, спеціальне законодавство закладає основи функціонування партій, вказуючи на ключові принципи діяльності таких об'єднань, які мають надалі бути деталізовані у статутах партій.

Принагідно зазначити, що Закон про партії Іспанії не містить прямих положень, які б визначали організаційну будову партій. Стаття 3 Закону передбачає лише, що статuti партій мають, серед іншого, містити інформацію про: керівні та представницькі органи партії, їхній склад та повноваження,¹²⁵ строки проведення виборів до органів партії, які мають проходити принаймні кожні чотири роки;¹²⁶

¹²⁰ The Spanish Constitution, Article 6 (1978). <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>

¹²¹ Bértoa, F. C., Rodríguez-Teruel, J., Barberà, O., & Barrio, A. (2014). The Carrot and the Stick: Party Regulation and Politics in Democratic Spain. *South European Society and Politics*, 19(1), 89–112. doi:10.1080/13608746.2014.88827. p. 93.

¹²² Organic Law on Political Parties of Spain, Article 6, 6/2002 (2002). https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SPAIN_Organic%20Law%206-2002%20on%20political%20parties.pdf

¹²³ Organic Law on Political Parties of Spain, Article 6, 6/2002 (2002). https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SPAIN_Organic%20Law%206-2002%20on%20political%20parties.pdf

¹²⁴ Organic Law on Political Parties of Spain, Article 7 para. 1, 6/2002 (2002). https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SPAIN_Organic%20Law%206-2002%20on%20political%20parties.pdf

¹²⁵ Organic Law on Political Parties of Spain, Article 3 para. 2 i), 6/2002 (2002). https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SPAIN_Organic%20Law%206-2002%20on%20political%20parties.pdf

¹²⁶ Там само.

органи, які відповідальні за проведення засідань колегіальних органів партії;¹²⁷ строки надання інформації щодо проведення таких засідань, їхню тривалість, порядок денний, а також кількість членів, яка необхідна для включення питань до порядку денного;¹²⁸ правила обговорення під час засідань органів партії та ухвалення рішень;¹²⁹ процедури обрання до керівних органів, які мають здійснюватися за участі усіх членів партії шляхом вільного та таємного голосування;¹³⁰ процедури щодо подання членами партій скарг щодо дій чи рішень органів партії;¹³¹ орган, який є відповідальним за захист та гарантування прав членів партії.¹³² Закон про політичні партії Іспанії також покладає обов'язок на партії визначити у власних статутах правила щодо контролю над діяльністю обраного керівництва партії,¹³³ що створює додаткові гарантії для реалізації прав членів партії всередині об'єднання.

Статути політичних партій Іспанії так само мають містити перелік прав та обов'язків членів об'єднань.¹³⁴ Зокрема, серед переліку прав членів партій Закон вимагає передбачити: право брати участь у діяльності партії та в органах управління та представництва, щоб реалізовувати право голосу та брати участь у засіданнях загальних зборів відповідно до статуту; право голосу під час обрання членів до органів партії, а також право бути обраними на посаду в партії; право бути поінформованими про склад керівних органів, дій та рішень прийнятих керівними

¹²⁷ Там само.

¹²⁸ Там само.

¹²⁹ Organic Law on Political Parties of Spain, Article 3 para. 2 i), 6/2002 (2002). https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SPAIN_Organic%20Law%206-2002%20on%20political%20parties.pdf

¹³⁰ Organic Law on Political Parties of Spain, Article 3 para. 2 j), 6/2002 (2002). https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SPAIN_Organic%20Law%206-2002%20on%20political%20parties.pdf

¹³¹ Organic Law on Political Parties of Spain, Article 3 para. 2 q), 6/2002 (2002). https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SPAIN_Organic%20Law%206-2002%20on%20political%20parties.pdf

¹³² Organic Law on Political Parties of Spain, Article 3 para. 2 r), 6/2002 (2002). https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SPAIN_Organic%20Law%206-2002%20on%20political%20parties.pdf

¹³³ Organic Law on Political Parties of Spain, Article 7 para. 5, 6/2002 (2002). https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SPAIN_Organic%20Law%206-2002%20on%20political%20parties.pdf

¹³⁴ Organic Law on Political Parties of Spain, Article 3 para. 2 h), 6/2002 (2002). https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SPAIN_Organic%20Law%206-2002%20on%20political%20parties.pdf

органами, фінансового стану партій; право оскаржувати рішення, прийняті керівними органами, якщо такі рішення порушують положення закону або статуту; право звертатися до органу, на який покладено захист прав членів партії.¹³⁵

Серед переліку обов'язків статуту партій Іспанії мають містити: обов'язок поділяти цілі партії та сприяти їхньому досягненню; обов'язок дотримуватись положень статуту та законів; обов'язок дотримуватись та виконувати рішення, які були належним чином ухвалені керівними органами партії; обов'язок сплачувати збори та інші внески, які відповідно до статуту.¹³⁶

Отже, закон про політичні партії Іспанії створює певну правову «рамку» функціонування партій, яка визначає як внутрішні правила взаємодії членів об'єднань, так і впливає на формування зовнішньої поведінки партій у демократичний спосіб.

- *Латвія.* Законодавчі вимоги щодо просування *внутрішньої демократії партій* та об'єднань партій та, як наслідок, зміцнення демократії та громадянського суспільства закріплені у стаття 1 Закону про політичні партії Латвії (далі – Закон про партії Латвії).¹³⁷ Практичне вираження цієї мети знаходить своє відображення у визначенні на рівні закону вимог щодо організаційної структури та процедур ухвалення рішень всередині партій.

Закон про партії Латвії, як і переважна більшість проаналізованих вище нормативно-правових актів інших країн, встановлює обов'язок для політичних партій закріплювати у статутах положення про структуру керівних органів партії та обрання їхнього складу; процедури проведення зборів та прийняття рішень; права та

¹³⁵ Organic Law on Political Parties of Spain, Article 8 para. 4, 6/2002 (2002). https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SPAIN_Organic%20Law%206-2002%20on%20political%20parties.pdf

¹³⁶ Organic Law on Political Parties of Spain, Article 8 para. 5, 6/2002 (2002). https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SPAIN_Organic%20Law%206-2002%20on%20political%20parties.pdf

¹³⁷ «The purpose of this Law is to ensure the legal basis for the activities of political parties (hereinafter - party) and the alliances thereof, to promote the internal democracy of parties and the alliances thereof and the strengthening of a democratic and civic society.» // Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 1, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

обов'язки членів партії тощо.¹³⁸ Разом з цим, Закон містить детальні положення, які регулюють діяльність органів партії, встановлюючи вимоги до їх складу, повноважень та процедур ухвалення рішень

Розділ п'ятий Закону про партії Латвії присвячений організаційній будові партій та визначає, що керівними органами партій є загальні збори, які мають статус найвищого органу об'єднання,¹³⁹ та виконавчий орган,¹⁴⁰ який здійснює управління діяльністю партії та представляє об'єднання у відносинах з третіми особами.¹⁴¹ Політичні партії мають право формувати й інші внутрішньопартійні органи, визначаючи процедури їхнього утворення та повноваження у статутах.¹⁴²

Закон про партії Латвії вимагає, аби загальні збори проводились не рідше одного разу протягом календарного року.¹⁴³ Важливо зазначити, що закон дозволяє, проведення загальних зборів шляхом проведення засідання представників осередків партії.¹⁴⁴ В такому випадку, має бути забезпечена участь всіх членів партії в процесі обрання представників.¹⁴⁵ Такі вимоги забезпечують реалізацію принципу залучення членів партій до внутрішньопартійної діяльності та створюють гарантії виконання такого принципу

До повноважень загальних зборів партій належать: внесення змін до статуту та програми партії; обрання та відкликання членів правління, аудиторської фірми та інших органів, якщо інший порядок не передбачений статутом; прийняття рішень про припинення, продовження чи реорганізацію діяльності партії, якщо інше не встановлено цим Законом; затвердження передвиборної програми виборів до Сейму

¹³⁸ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 14, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹³⁹ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 33 para. 1, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹⁴⁰ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 32 para. 1, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹⁴¹ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 34 para. 1, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹⁴² Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 32 para. 3, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹⁴³ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 33 para. 2, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹⁴⁴ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 32 para. 2, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹⁴⁵ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 32 para. 2, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

та Європейського парламенту, якщо інший порядок не передбачений статутом; прийняття рішення про участь партії у створенні партійного союзу; інші питання, що відповідно до закону або статуту належать до компетенції зборів членів.¹⁴⁶

Закон передбачає низку вимог щодо здійснення повноважень виконавчим органом або ж правлінням партії. Зокрема, члени загальних зборів шляхом таємного голосування, якщо інший порядок не визначений статутом, обирають голову та інших членів правління зі свого складу.¹⁴⁷ До правління має входити щонайменше три члени партії.¹⁴⁸ Важливо зазначити, що Закон обмежує строк перебування членів партії у складі правління дворічним терміном.¹⁴⁹ Крім цього, члени правління не можуть займати посади в аудиторській інституції, яка проводить перевірку фінансової активності партії.¹⁵⁰ Таким чином, Закон Латвії запобігає виникненню конфлікту інтересів всередині партійних організацій та забезпечує належне виконання органами партій покладених на них повноважень.

У питанні процедур ухвалення рішень, Закон вимагає партії дотримуватись положень Закону про об'єднання та фонди Латвії,¹⁵¹ які стосуються процедур скликання засідань загальних зборів та правління, ухвалення рішень, а також визнання таких рішень недійсними.¹⁵²

Стаття 29 Закону Латвії визначає перелік прав та обов'язків членів політичних партій, який обов'язково має містись у статутах партій. Партії також вільні передбачати інші права та обов'язки у власних статутах, якщо вони не суперечать

¹⁴⁶ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 33 para. 3, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹⁴⁷ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 34 para. 3, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹⁴⁸ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 34 para. 3, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹⁴⁹ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 34 para. 4, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹⁵⁰ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 34 para. 5, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹⁵¹ Law on Associations and Foundations of Latvia, No. 161 (2003). <https://www.vestnesis.lv/ta/id/81050-biedribu-un-nodibinajumu-likums>

¹⁵² Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 33 para. 5, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

положенням закону.¹⁵³ Серед прав членів партії закон визначає: право брати участь у прийнятті партійних рішень у порядку, визначеному статутом; право обирати виконавчий орган партії та інші її органи; право балотуватися на виборах до посад всередині партії в порядку, визначеному статутом; право отримувати інформацію про діяльність партії, а також вільно висловлювати свою думку; право оскаржувати рішення, прийняті партією, у порядку визначеному статутом; право вийти з партії; право приймати рішення щодо кандидатів партії на виборах до органів місцевого самоврядування, Сейму та Європейського парламенту у порядку, визначеному статутом.¹⁵⁴

До обов'язків членів партій належать: обов'язок дотримуватися статуту партії; обов'язок брати участь у роботі партії; обов'язок сплачувати членські внески, якщо це передбачено статутом.¹⁵⁵

- *Польща*. Більш обмежений підхід до правового регулювання партійних організацій має Польща, надаючи партіям свободу у визначенні власних правил організаційних діяльності. Попри це, важливою складовою правового регулювання внутрішньої організації партій у Польщі мають положення статті 8 Акта про політичні партії, яка передбачає, що політичні партії мають розвивати власні структури та положення щодо діяльності об'єднань відповідно до *принципів демократії*, забезпечуючи прозорість таких структур, обрання керівних органів партій та прийняття партійних рішень більшістю голосів.¹⁵⁶ Закріплення вимоги до демократичності внутрішнього функціонування партій на законодавчому рівні є важливим кроком у формуванні середовища, в якому існують партії, та визначенні аксіологічних орієнтирів для побудови внутрішньої структури партій.

¹⁵³ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 29 para. 3, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹⁵⁴ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 29 para. 1, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹⁵⁵ Law on Political Parties of the Republic of Latvia, Article 29 para. 2, No. 107 (2006). <https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>

¹⁵⁶ Act On Political Parties of Poland, Article 8 (2011). https://legislationline.org/sites/default/files/documents/c9/Poland_PartyLaw_2008_en.pdf

До об'єкта правового регулювання спеціального закону про політичні партії Польщі входить незначне коло відносин внутрішньопартійної діяльності. Статути партій є переважним джерелом регулювання таких відносин, хоча закон передбачає обов'язкові положення, які мають міститись у статутах партій. Такий підхід до регулювання внутрішньопартійної діяльності надає свободу політичним партіям у визначенні внутрішніх процедур та водночас встановлює низку вимог, дотримання яких, забезпечує реалізацію демократичність управління партіями.

Принагідно зазначити, що Закон про політичні партії Польщі (далі – Закон) прямо не передбачає перелік органів, які мають бути створені всередині політичних партій. Водночас Закон встановлює, серед іншого, вимогу щодо визначення керівних органів партії у статуті. Зокрема, установчий документ має містити положення щодо повноважень та строку діяльності органів партії; процедури формування керівних органів та заповнення вакантних місць у їхньому складі.¹⁵⁷

- *Хорватія.* У 2000 році до Конституції Хорватії було внесено законодавчі зміни, в результаті яких принцип внутрішньопартійної демократії політичних партій було закріплено на рівні Основного Закону.¹⁵⁸ Зокрема, положення абзацу другого статті 6 Конституції Хорватії передбачають, що внутрішня організація політичних партій має відповідати основоположним конституційним принципам демократії.¹⁵⁹ Водночас, абзац п'ятий зазначеної статті встановлює, що статус (позиція) політичних партій та їхнє фінансування визначається законом. Однак, спеціальний закон про політичні партії Хорватії має доволі обмежений об'єкт регулювання, порівняно із положеннями спеціального законодавства про партії Німеччини, Португалії та Іспанії.

¹⁵⁷ Act On Political Parties of Poland, Article 9 (2011). https://legislationline.org/sites/default/files/documents/c9/Poland_PartyLaw_2008_en.pdf

¹⁵⁸ Čular, G. (2004). Organisational Development of Parties and Internal Party Democracy in Croatia. *Politička misao*, Vol. XLI, No. 5, 28–51. <https://hrcak.srce.hr/file/33316>. p. 29

¹⁵⁹ «*The internal structure of political parties shall comply with fundamental constitutional democratic principles.*» // The Constitution of The Republic of Croatia, No. 41/01, para. 2 Article 6 (2001). <https://www.usud.hr/hr/ustav-rh>

Стаття 5 Закону про політичні партії Хорватії (далі – Закон про партії Хорватії) визначає, що управління діяльністю партій здійснюється напряму членами таких об'єднань та представниками партій, обраними керівними органами відповідно до положень статуту.¹⁶⁰ Разом з цим, Горан Цулар зазначає, що діяльність партій в Хорватії відбувається відповідно до доволі обмеженої кількості норм правового регулювання,¹⁶¹ оскільки поза об'єктом законодавчого регулювання залишаються внутрішньо-організаційні процедури діяльності партій.

Відповідно до статті 10 Закону про партії Хорватії статuti політичних партій мають містити такі положення: найменування та номер реєстрації; символіку партії; інформацію про представника партії; мету та спосіб (*manner*) діяльності; положення щодо членства в партії; організаційну форму; перелік керівних органів, порядок їхнього обрання та відкликання, строк повноважень та порядок ухвалення рішень; інформацію про кошти, які використовуються на забезпечення діяльності партії; порядок припинення та використання майна у разі припинення діяльності партії.¹⁶²

Зважаючи на вищенаведені положення спеціального законодавства про політичні партії зарубіжних країн, варто зазначити, що законодавче закріплення принципу демократичності внутрішньої організації партій за своїм регулятивним впливом охоплює не тільки організаційну будову партій, однак й процедури ухвалення рішень статутними органами таких об'єднань. Таким чином, межі регулятивного впливу держави на внутрішні відносини, які складаються у зв'язку із управлінням партійних організацій, є значно ширшими, аніж у країнах, де законодавець обмежується встановленням лиш загальних вимог до внутрішньої будови партій.

¹⁶⁰ Political Party Act of Croatia, No.: PA4-61 /1 -93 (1993). <https://www.sabor.hr/en/political-parties-act>

¹⁶¹ Čular, G. (2004). Organisational Development of Parties and Internal Party Democracy in Croatia. *Politička misao*, Vol. XLI, No. 5, 28–51. <https://hrcaj.srce.hr/file/33316>. p. 31

¹⁶² Political Party Act of Croatia, No.: PA4-61 /1 -93 (1993). <https://www.sabor.hr/en/political-parties-act>

Закон України «Про політичні партії в Україні» (далі – Закон про партії України) є прикладом обмеженого підходу до регулювання внутрішньої діяльності партій, оскільки не містить чітких положень щодо внутрішньої структури партій та засад здійснення внутрішньопартійної діяльності. Зокрема, спеціальний закон про партії України не надає вичерпного переліку органів політичної партії та лише опосередковано вказує на їхню наявність у внутрішньопартійній структурі, яка має бути визначена у статуті. Відсутність прямих положень щодо назв органів та їхньої ієрархії всередині партій на рівні спеціального закону вказує на значний рівень свободи, яку законодавець надає цим об'єднанням у визначенні організаційної структури. Таким чином, статuti партій є регламентують увесь комплекс внутрішньопартійних організаційних відносин.¹⁶³ Таке регулювання відповідає принципу невтручання держави у діяльність політичних партій та принципу вільного створення такої форми об'єднань.¹⁶⁴

Положення щодо внутрішньої організації партій закріплені у пункті 2 частини 1 статті 8 Закону про політичні партії, який визначає, що статут політичної партії має містити відомості про перелік статутних органів, порядок їх утворення, їхні повноваження і термін цих повноважень.¹⁶⁵ Статuti політичних партій також мають визначати порядок скликання та проведення партійних з'їздів, конференцій, зборів та інших представницьких органів політичної партії.¹⁶⁶ Таким чином, статuti політичних партій є єдиними нормативними актами, які визначають організаційну будову партії залишається статут.¹⁶⁷

¹⁶³ Гейда, О.В. (2002). Правова регламентація організаційної побудови політичних партій в Україні. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ, 20, 268-272. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2002_20_58. с. 268.

¹⁶⁴ OSCE ODIHR. (2011). Guidelines on Political Party Regulation. Warsaw/Strasbourg

¹⁶⁵ Закон України «Про політичні партії в Україні», 2365-III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

¹⁶⁶ Закон України «Про політичні партії в Україні», 2365-III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

¹⁶⁷ Зеленько, Г.І. (2009). Основні принципи організаційного оформлення політичної партії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, 2, с. 9.

Н. Богашева зазначає, що статут є внутрішнім актом політичної партії, який регулює виключно внутрішньо-організаційні відносини всередині партії,¹⁶⁸ а тому статут політичної партії належить до корпоративних або ж локальних нормативних актів.¹⁶⁹ Н. Богашева також пояснює корпоративну природу статуту партії неможливістю цього акта мати зовнішній регулятивний вплив, окрім як для суб'єктів внутрішньопартійних відносин – членів партії та статутних органів.¹⁷⁰ Як єдиний виняток виникнення зовнішніх юридичних наслідків Н. Богашева наводить висування кандидатів у народні депутати України.¹⁷¹

Зважаючи на те, що у 2015 році політичні партії України отримали право на державне фінансування своєї статутної діяльності, постає питання доцільності впровадження більш детального законодавчого регулювання діяльності органів політичних партій, які приймають рішення щодо використання та розподілення державних коштів. Відтак, стаття 8 Закону про політичні партії передбачає, що статут партії має містити положення про проведення внутрішнього фінансового аудиту. Введення такого регулювання демонструє не тільки втручання держави до внутрішньопартійного життя, але й сприяє формуванню відповідальності партій перед громадянами, які за рахунок сплати податків роблять внесок у інституційну розбудову політичних партій в країні.

Окрім цього, досвід партійного регулювання інших країн демонструє, що до сфери правового регулювання діяльності партій може бути включено так звані процесуальні норми, які стосуються процедур ухвалення рішень всередині партійних організацій. Такі положення першочергово спрямовані на забезпечення принципів внутрішньопартійної демократії – демократичності врядування всередині

¹⁶⁸ Богашева, Н.В (2011). Установчі документи політичної партії та їх правовий статус. *Вибори та демократія*, 2 (28), с. 38.

¹⁶⁹ Там само. с. 37.

¹⁷⁰ Там само. с. 38.

¹⁷¹ Богашева, Н.В (2011). Установчі документи політичної партії та їх правовий статус. *Вибори та демократія*, 2 (28), с. 38.

партій. Більш детальний аналіз цієї категорії та методів її дослідження розглядається у наступному підрозділі роботи.

1.3. Визначення внутрішньопартійної демократії як передумова її правового регулювання

Низка зарубіжних досліджень у галузі партології (*party politics*) присвячені вивченню категорії внутрішньопартійної демократії та пошуку відповіді на питання необхідності дотримання політичними партіями засад демократії у їхній внутрішній організації. Зокрема, Вільям Кросс та Річард Катц зазначають, що більшість партій та громадських організацій, які працюють у сфері розвитку демократії (*democracy development*), підтримують ідею того, що внутрішньопартійна демократія є позитивною категорією.¹⁷²

Р. Катц завертається до трьох аргументів на користь запровадження внутрішньопартійної демократії всередині партій, а саме: (1) дотримання принципів демократії на рівні партійної організації має відображатись на державному рівні та втілюватись у державних рішеннях; (2) внутрішньопартійна демократія впливає на залучення малопредставлених груп у політиці до прийняття рішень на рівні партії, а отже і на рівні держави; (3) внутрішньопартійна демократія сприяє здатності політичних лідерів реагувати на потреби та запити, які існують в суспільстві.¹⁷³

Надана аргументація керується методом аналогії, адже встановлює співвідношення категорії політичних партій із більш комплексним поняттям – державою. Цей підхід полягає у «віддзеркаленні» або ж проєктуванні внутрішньопартійних процесів на організацію та функціонування державної влади.

¹⁷² Cross, W. P., Katz, R.S. (2013). *The Challenges of Intra-Party Democracy*. New York: Oxford University Press. p. 2.

¹⁷³ Katz, R. (2013, Oct. 18-19). *International Standards in the Field of Legislation on Political Parties* [Presentation]. Political Parties – Key Factors in the Political Development of Democratic Societies, University of Bucharest, Bucharest, Romania. p. 35.

Оскільки політичні лідери, за позицією Р. Катца, є «продуктом» політичних партій,¹⁷⁴ то діяльність органів державної влади неодмінно залежить від якості таких лідерів.

Незважаючи на всі позитивні оцінки внутрішньопартійної демократії, все ж емпіричний досвід не є однозначним щодо практичного впровадження цієї категорії. Жодне опитування щодо внутрішньої організації партій не дає підстави встановити, що саме розуміється під поняттям «внутрішньопартійна демократія».¹⁷⁵ Така ситуація обумовлена тим, що кожна партія має власний підхід до побудови партійної організації та визначення процедур прийняття рішень. Тому наявні дослідження у сфері партології спрямовані на визначення універсальних складових внутрішньопартійної демократії та вивчення практичних аспектів реалізації цієї категорії.

Своєю чергою, правова наука лишається осторонь вивчення відносин, які складаються всередині політичних партій. Такий підхід до дослідження внутрішньопартійних процесів обумовлено саме правовим статусом партій як добровільних об'єднань громадян. Вітчизняні правники скептично ставляться до ідеї правового регулювання внутрішньопартійних відносин,¹⁷⁶ що має наслідком незначну кількість досліджень у цій сфері. Однак, постійний розвиток та трансформація суспільних відносин значною мірою впливає на роль політичних партій у суспільстві та державі, що вимагає перегляду підходів правової науки до вивчення відносин всередині партій, а отже і значення внутрішньопартійної демократії. Враховуючи досвід партології у дослідженні організації партій та з метою визначення шляхів здійснення можливого правового регулювання

¹⁷⁴ Katz, R. (2013, Oct. 18-19). *International Standards in the Field of Legislation on Political Parties* [Presentation]. Political Parties – Key Factors in the Political Development of Democratic Societies, University of Bucharest, Bucharest, Romania. p. 35.

¹⁷⁵ Cross, W. P., Katz, R.S. (2013). *The Challenges of Intra-Party Democracy*. New York: Oxford University Press, p. 2.

¹⁷⁶ Богашева, Н.В. (2012). *Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти*. Логос. с. 224-225.

внутрішньопартійних відносин, необхідно звернутись до напрацювань політичної науки для розуміння ознак поняття «внутрішньопартійна демократія» та її складових.

1.3.1. Внутрішньопартійна демократія: поняття та ознаки

Вітчизняна правова наука звернулась до дослідження внутрішньопартійної демократії відносно нещодавно. Серед небагатьох вітчизняних науковців, які досліджують проблеми визначення цієї категорії в праві та регулювання внутрішньопартійних відносин, варто зазначити науковий внесок Наталії Богашевої, Надії Гаєвої, Ольги Гейди, Володимира Кафарського та інших. Крім цього, внутрішньопартійну демократію та роль цієї категорії у розвитку політичної системи України досліджують науковці інших галузей суспільних наук, зокрема це питання розглядалось у працях Євгена Мануйлова, Ірина Павленко, Миколи Примуша, Андрія Романюка, Юрія Шведа.

Попри те, що правова наука продовжує роботу над пошуком загальноприйнятого визначення категорії внутрішньопартійної демократії, все ж існує єдине розуміння ролі внутрішньопартійної демократії у діяльності політичних партій та держави в цілому.

І. Павленко зазначає, що запровадження цієї категорії серед партій України сприятиме якісному спрямуванню процесу загальнонаціональних реформ, адже вони будуть реалізовуватись на основі інтересів виборців, а не інтересів партійних лідерів; зниженню рівня конфліктності політики; формуванню більш ідеологічних партій; професіоналізації керівництва партій.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Павленко, І.А. (2008). Інститут внутрішньопартійної демократії як чинник формування ефективної моделі державної влади. *Стратегічні пріоритети*, 4(9), с. 22-23.

Євген Мануйлов та Марія Толочко стверджують, що внутрішньопартійна демократія має позитивний вплив на політичну культуру в цілому.¹⁷⁸ За думкою науковців, партії, які «практикують те, що вони проповідують» мають більший рівень довіри громадян, що в подальшому відображається на рівні електоральної підтримки таких партій.¹⁷⁹ Таким чином, впровадження внутрішньопартійної демократії сприяє якісному виконанню функцій партій як представницького інституту суспільства.

Н. Богашева розглядає внутрішньопартійну демократію як певний, специфічний порядок формування волі партій.¹⁸⁰ Науковиця дотримується позиції, що внутрішньопартійна демократія є необхідною складовою політичних партій,¹⁸¹ однак регулювання внутрішньої організації партій має перебувати у розумному балансі, аби не сприяти надмірному втручання держави у життя цих політичних об'єднань.¹⁸²

В. Кафарський звертається до категорії внутрішньопартійної демократії під час аналізу рівнів нормативного регулювання організаційної діяльності партій.¹⁸³ Зокрема, науковець стверджує, що внутрішній рівень нормативного регулювання, який спрямований на регулювання відносин, що виникають між структурними органами партій та її членами, має назву «внутрішньопартійна демократія».¹⁸⁴ За думкою В. Кафарського до внутрішньопартійної демократії належать порядок

¹⁷⁸ Мануйлов, Є.М., Толочко, М.В. (2013). Внутрішньопартійна демократія: філософський аналіз. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, с. 9.

¹⁷⁹ Там само. с. 9.

¹⁸⁰ Богашева, Н.В. (2012). *Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти*. Логос. с. 222.

¹⁸¹ Там само. с. 229-230.

¹⁸² Там само. с. 225.

¹⁸³ Кафарський, В.І. (2010). *Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні* (РА370233) [Дисертація доктора юридичних наук, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України]. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. с. 148.

¹⁸⁴ Кафарський, В.І. (2010). *Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні* (РА370233) [Дисертація доктора юридичних наук, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України]. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. с. 148.

набуття членства в партії, принципи організаційної діяльності, порядок формування і компетенцію керівних та інших органів, відносин між керівними органами і місцевими організаціями, формування та діяльність внутрішньопартійних органів контролю.¹⁸⁵ Запропоноване визначення дає підстави для розгляду внутрішньопартійної демократії як одного з вимірів діяльності політичних партій, що спрямований на впорядкування та організації відносин всередині таких об'єднань.

Н. Гаєва пропонує включати до категорії внутрішньопартійної демократії такі засади як виборність керівних органів; періодичність проведення з'їздів (конференцій); порядок прийняття рішень; недопущення дискримінації всередині політичних партій за національними, расовими, статевими, освітніми, релігійними та іншими ознаками; права та обов'язки членів партії.¹⁸⁶

Цю позицію також поділяє Ганна Агафонова, яка зазначає, що серед принципів внутрішньопартійної демократії є виборність керівних органів; періодична звітність керівництва перед рядовими членами партії; колегіальність у роботі керівних органів; персональна відповідальність кожного члена партії за виконання обов'язків та доручень; верховенство з'їзду партії як вираження волі всієї партії; демократичність на етапі обговорення і дисциплінованість у виконанні рішень після його прийняття; критика знизу догори; гласність і публічний характер дій.¹⁸⁷

Микола Морарь зазначає, що на практиці внутрішньопартійна демократія розуміється як можливість впливу рядових членів партії на партійну політику, висування кандидатів на виборах, процес прийняття рішень на місцевому і центральному рівнях партійної організації, свободу внутрішньопартійної дискусії,

¹⁸⁵ Там само. с. 148.

¹⁸⁶ Гаєва, Н.П. (2005). Закон України «Про політичні партії в Україні»: деякі актуальні проблеми. *Часопис Київського університету права*, 2, с. 68.

¹⁸⁷ Агафонова, Г.С. (2010). Розвиток внутрішньопартійної демократії парламентських партій (на прикладі ВО «Батьківщина» та Партії Регіонів). *Гілея. Науковий вісник*, 30, с. 475.

критики партійної політики і рішень керівних органів партії.¹⁸⁸ Отже, внутрішньопартійна демократія сприяє належному залученню членів партії до процесів ухвалення рішень, незалежно від приналежності членів партії до керівних органів об'єднання або до інших структурних утворень.

Лілія Гонюкова також визначає таку категорію як індикатори внутрішньопартійної демократії, які варто розглядати як складові останньої, до яких науковиця відносить термін перебування на посаді (чи дотримано принцип ротації кадрів); накопичення посад у руках постійного керівництва; врахування альтернатив при доборі кадрів (дотримання гендерного принципу); масштаби впливу на кадрові рішення керівних груп.¹⁸⁹

З огляду на зазначене, пропонується визначити *внутрішньопартійну демократію як систему нормативних положень, правил, які регламентують відносини всередині організації політичної партії, що складаються між членами партії та/або статутними органами та які спрямовані на забезпечення прав членів політичної партії, що передбачені статутом та/або визначені спеціальним законом про політичні партії як обов'язкові положення, які мають міститись в установчих документах партій.*

Важливо зазначити, що права членів політичної партії не є суб'єктивними правами громадянина, та у наведеному визначенні маються на увазі саме ті права, які виникають у зв'язку із набуттям членства політичної партії. Більше того, функція забезпечення дотримання таких правил може виконуватись як самою політичною партією, так і уповноваженими на те органами державної влади, залежно від регулювання діяльності партій у тій чи іншій державі.

Такий підхід до правового регулювання узгоджується зі міжнародною практикою, адже реалізація права на свободу об'єднання призводить до появи партій

¹⁸⁸ Морарь, М.В. (2012). Внутрішньопартійне керівництво – різновид політичної діяльності. *Гілея. Науковий вісник*, 56 (1), с. 523.

¹⁸⁹ Гонюкова, Л.В. (2014). «Політичні партії України: сучасність та перспективи розвитку». Інформаційно-аналітичне видання «Аналітичні записки». https://dif.org.ua/uploads/pdf/1401884574_3067.pdf, с. 10.

як добровільних об'єднань громадян та відповідно держава має утриматись від втручання у відносини, які виникають в результаті реалізації такої свободи, і надати новим суб'єктам права – політичним партіям – можливість самостійно визначати порядок взаємодії всередині новостворених організацій. Надання політичним партіям «правового простору» для внутрішнього нормотворення узгоджується із рекомендаціями, наданими у Керівних принципах регулювання діяльності політичних партій ОБСЄ БДПЛ.¹⁹⁰ Однак на практиці в Україні це призводить до правової асиметрії у забезпеченні прав членів політичної партії та членів інших юридичних осіб, які належать до суб'єктів приватного права. Наприклад, якщо звернутись до аналогії права, то законодавство у сфері регулювання діяльності господарських товариств чітко визначає коло прав та обов'язків учасників таких юридичних осіб, забезпечуючи механізми реалізації та захисту їхніх прав. Варто погодитись з тим, що право на підприємницьку діяльність відрізняється від права на свободу об'єднання, адже тісно пов'язане з реалізацією майнових прав людини. Однак, все ж має переважати суспільний інтерес до забезпечення демократичності всередині політичних партій як інституту суспільства, члени якого мають вплив на прийняття державних рішень.

Вирішення такої незбалансованості можливе шляхом застосування положень відповідних теорій праворозуміння та підходів до значення права в житті людини, адже категорія праворозуміння охоплює не тільки теоретичні аспекти існування права, але й визначає правозастосування як таке.¹⁹¹ Наразі провідним типом праворозуміння, до якого тяжіє більшість вітчизняних науковців у сфері права, є людиноцентризм або ж антропологічний підхід до визначення сутності права.

¹⁹⁰ Regulation of internal party functions, where applied, must be narrowly constructed as to unduly interfere with the right of parties as free associations to manage their own internal affairs. // OSCE ODIHR. (2011). Guidelines on Political Party Regulation. Warsaw/Strasbourg. §97, p. 47.

¹⁹¹ Подковенко, Т.О. (2015). Антропологічний підхід до права як основа юридичної науки. *Право і суспільство*, 2, с.33.

Людина має бути не лише «мірилом всіх речей», але й бенефіціаром, головним отримувачем всіх благ можливого та дійсного правового регулювання.

Тетяна Тарахонич зазначає, що людиноцентризм є проявом особистих прав людини, в основу яких покладено життєві потреби та інтереси людини.¹⁹² Отже правове регулювання має бути спрямоване не лише на встановлення механізмів реалізації та захисту прав людини, але й на забезпечення інтересів людини в процесі реалізації таких прав. Таким чином право виконує свою головну місію – служіння людині та дійсне забезпечення її потреб. Крім цього, за позицією Миколи Козюбри саме людиноцентристська природа права, здатність визначати зміст права та спрямованість правового регулювання дає можливість застосування принципів права як для заповнення прогалін, так і для вирішення колізій у змісті нормативно-правових актів.¹⁹³ Отже, людиноцентризм має стати основоположним підходом у дослідженні та розумінні права, а також відправною точкою для визначення змісту та встановлення правового регулювання, зокрема щодо діяльності політичних партій.

З огляду на зазначене, людиноцентризм має сприяти змістовному наповненню та регулюванню категорії внутрішньопартійної демократії. Оскільки внутрішньопартійна демократія, в об'єктивному розумінні, є системою норм, які регламентують прийняття рішень всередині партій, то важливим є забезпечення ціннісного наповнення та спрямування цих норм. Враховуючи той факт, що партійні організації часто тяжіють до створення одноосібних апаратів прийняття рішень та побудови жорсткої вертикалі влади,¹⁹⁴ відсутність зовнішнього регулювання на внутрішньопартійну діяльність призводить до сваволі партійного керівництва та знецінення самого права на свободу об'єднання. Громадяни, які реалізують це право,

¹⁹² Тарахонич, Т.І. (2017). Людиноцентризм у праві та правовому регулюванні: реалії сьогодення. *Альманах права*, 8, с. 281.

¹⁹³ Козюбра, М.І. (2015). *Загальна теорія права: Підручник*. Ваїте. с. 165.

¹⁹⁴ Романюк, А. (2018). Внутрішньопартійна демократія як чинник розвитку та оцінки політичних партій України. *Вісник Львівського університету*, 18, с. 360.

мають бути забезпечені важелями впливу на напрямок діяльності партійної організації. Тому гарантування внутрішньопартійної демократії має здійснюватися не лише партійними статутами, як слушно зазначає Микола Козюбра,¹⁹⁵ але й шляхом закріплення відповідних норм у спеціальному законодавстві щодо регулювання діяльності політичних партій.

Застосування положень людиноцентризму до внутрішньопартійної демократії, а отже і до методів та способів правового регулювання цієї категорії, має стати суттєвим кроком у реалізації права на свободу об'єднання в політичні партії. Зовнішня регламентація прав та обов'язків членів партій всередині таких організацій є проявом людиноцентричного підходу у праві, який полягає у забезпеченні повної реалізації права на свободу об'єднання. Крім цього, з огляду на збільшення ролі партій у житті суспільства, введення регулювання щодо внутрішньопартійної діяльності стає необхідним для створення прозорих та підзвітних громадянам політичних партій.

1.3.2. Методи дослідження внутрішньопартійної демократії

Дослідження суспільних відносин всередині політичних партій неможливе без розуміння особливостей функціонування партій як певного інституту суспільства. Саме з огляду на дуалістичну природу політичних партій, яка поєднує політичну та правову складові, необхідно звернутись до аналізу методів дослідження партій обох галузей знань для подальшого синтезу можливих методів дослідження категорії внутрішньопартійної демократії.

Необхідність у комплексному, міжгалузевому дослідженні відносин всередині політичних партій викликана, в першу чергу, самою сутністю права як регулятора суспільних відносин. Право не повинно і не може існувати окремо від суспільства,

¹⁹⁵ Козюбра, М.І. (2009). Дотримання вимог верховенства права як необхідна умова реформування виборчої системи. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія», Юридичні записки, 90, с. 4.*

адже така ізоляція призводить до нехтування результатами цивілізаційного розвитку, що має наслідком народження «мертвих» норм права, які не мають сили правового впливу. Місія права зводиться не лише до визначення та встановлення правил суспільної поведінки, але також полягає у полегшенні життя суспільства в цілому шляхом пошуку найоптимальніших норм співіснування кожного члена спільноти. Саме тому, регулювання певного суспільного інституту неможливо без дослідження особливостей його функціонування поза межами права та вивчення підходів інших царин знань до об'єкта пізнання. Застосовуючи цю призму до дослідження політичних партій, варто звернутись до напрацювань політичної науки.

Суспільні науки мають розгалужену систему методів дослідження, які охоплюють кількісні та якісні методи пізнання явищ суспільного буття. Водночас наявний інструментарій не завжди вважався (вважається) таким, що здатний забезпечити об'єктивний процес пізнання.

На початку двадцятого століття Богдан Кістяківський зазначав про проблему «незадоволення соціально-науковим знанням» через «повну невпевненість в достовірності» таких знань.¹⁹⁶ Б. Кістяківський пояснював цю ситуацію тим, що кожен науковець залежно від «власного смаку» обирає ту чи іншу теорію або позицію для пізнання,¹⁹⁷ що відповідно впливає на об'єктивність отриманих результатів дослідження.

Томас Кун, дослідник у сфері точних наук, вважав вищезазначений підхід органічним, адже наукове дослідження починається з формування гіпотези, що відображає суб'єктивні уявлення дослідників і вже в процесі дослідження набуває об'єктивних ознак.¹⁹⁸ Важливим аргументом у позиції Т. Куна є положення про наукову парадигму,¹⁹⁹ тобто позицію світосприйняття самого суб'єкта пізнання, яке

¹⁹⁶ Кістяківський, Б.О. (2002). Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. У Ю. С. Шемшученко (Ред.), *Антологія української юридичної думки. В 6 т.* (324-350). Видавничий Дім «Юридична книга». с. 324.

¹⁹⁷ Там само. 324.

¹⁹⁸ Kuhn, T. S. (1970). *The structure of scientific revolutions*. Chicago :University of Chicago Press, p. XX.

¹⁹⁹ Kuhn, T.S. (1970). *The structure of scientific revolutions*. Chicago :University of Chicago Press, p. XX.

визначає напрям дослідження. Цей висновок є актуальним і для юридичної науки, адже у вітчизняних правових дослідженнях значну роль відіграє світосприйняття дослідників та їхні вихідні позиції, що впливає на процес пізнання загалом та певним чином визначає кінцеві результати.

Ще одним чинником, який впливає на об'єктивність досліджень у правовій науці, є наявний перелік методів дослідження. Михайло Кельман визначає категорію «метод» як систему правил і прийомів щодо *найдоцільнішого способу дій спрямованих на досягнення пізнавальної мети.*²⁰⁰ Отже вибір того чи іншого методу дослідження залежить від природи та характеристик об'єкта дослідження та, відповідно, має підлаштовуватись під особливості такого об'єкта.

Юридична наука переважно звертається до загальнонаукових методів, які застосовуються іншими соціальними науками. Денис Хижняк вказує на те, що методологія права є галузевою методологією, яка переважно розроблена філософією права.²⁰¹

Петро Рабінович також звертає увагу на стан методології правознавства, вказуючи на *«еклектизм, некритичне запозичення певних методів та методичних засобів інших наук поза межами їх можливого використання у дослідженнях соціально-правових проблем».*²⁰² П. Рабінович вказує на «філофізацію» правових досліджень, що призводить до філософсько-правової сваволі.²⁰³ Отже, сучасна методологія правової науки переважно зосереджується на діалектичних способах пізнання правових явищ, що безумовно впливає на рівень об'єктивності отриманих

²⁰⁰ Кельман, М. (2015). Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*, 4, с. 42.

²⁰¹ Хижняк, Д.С. (2012). Современная методология юриспруденции. *Библиотека криминалиста. Научный журнал*, № 3 (4), с. 373.

²⁰² Рабінович, П. (2014). Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: деякі сучасні тенденції. *Юридичний журнал "Право України"*, 1, с. 11.

²⁰³ Рабінович, П. (2014). Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: деякі сучасні тенденції. *Юридичний журнал "Право України"*, 1, 13.

результатів досліджень та можливість виведення закономірностей для повторного застосування у інших дослідженнях.

Однією з центральних проблем методології правової науки є сприйняття самої категорії «право» як суто національного явища. Дослідження у галузі права переважно спрямовані на аналіз національного законодавства та пошуку нових форм регулювання суспільних відносин в межах певної держави. Хоча загальноприйнятим є вивчення практики інших країн та проведення порівняльного аналізу, однак такий підхід не призводить до застосування конкретних наукових методів пізнання правових явищ. Такий методологічний інструментарій впливає на можливість комплексно дослідити суспільні явища та категорії, що відображається на об'єктивності результатів дослідження.

Крім цього, зазначений підхід призводить до кількох наслідків. По-перше, вітчизняна правова думка дистанціюється від методів інших суспільних наук, що впливає на результати правових досліджень. Непоодинокими є випадки коли при дослідженні суспільних відносин науковці нехтують правовими реаліями та практикою реалізації норм правового регулювання, що призводить до отримання результатів, які не мають практичного застосування.

По-друге, наукова ізоляція впливає на розвиток системи права як такої, адже без ґрунтовних наукових підходів практика правозастосування та правотворення лишається орієнтирів для сталого розвитку. Ба більше, знижується конкурентоздатність вітчизняної науки у порівнянні із зарубіжними дослідженнями, які наразі звертаються до кількісних та якісних методів дослідження у юридичних роботах.

З огляду на зазначене, аби зрозуміти сутність та природу відносин, які складаються всередині політичних партій, необхідно звернутись до того джерела, яке закладає основу регулювання таких відносин, а саме – статуту політичних партій. Саме тому, з метою проведення комплексного дослідження внутрішньопартійних відносин варто розглянути методи дослідження категорії внутрішньопартійної

демократії, які використовуються сучасною політичною наукою та полягають у вивченні статутів політичних партій.

1.3.2.1. Методи кодування і опитування для визначення рівня внутрішньопартійної демократії та їх значення для правового регулювання внутрішньопартійної демократії

Одним з таких методів дослідження внутрішньопартійної демократії у політичній науці є метод кодування, який було розроблено низкою дослідників у сфері партології²⁰⁴ в межах проєкту «*Europarties Heading East: The Influence of Europarties on Central and Eastern European Partner Parties*». Головним завданням розробників методу було створення практичного інструменту оцінки внутрішньопартійної демократії через дедуктивний та стандартизований аналіз положень статутів політичних партій.²⁰⁵

Важливою складовою методу кодування є концептуальний підхід науковців до розуміння та визначення категорії внутрішньопартійної демократії, яка складає основу цього методу. Дослідники стверджують, що внутрішньопартійна демократія не є одновимірним поняттям та включає два принципи, а саме: залучення (*inclusiveness*) та децентралізації (*decentralization*).²⁰⁶ Саме тому для досягнення оптимального рівня внутрішньопартійної демократії необхідно поєднувати ці два принципи у діяльності всередині партій.²⁰⁷

Принцип децентралізації, відповідно до підходу розробників методу, полягає у своєрідному «розмноженні» центрів прийняття рішень всередині політичної партії.

²⁰⁴ Бенджамін вон дем Берге, Томас Погунтке, Пітер Оберт, Діана Тіпей.

²⁰⁵ von dem Berge, B., Poguntke, T., Obert, P., & Tipei, D. (2013). *Measuring Intra-Party Democracy: A Guide for the Content Analysis of party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania*. Springer: Heidelberg. p. 3.

²⁰⁶ Там само. р. 2.

²⁰⁷ Там само. р. 2.

Автори методу визначають цей принцип шляхом співставлення поняття децентралізації із централізованими партіями. Так, за позицією Сьюзан Скарроу, централізацію варто розглядати з точки зору того, чи ухвалюються рішення певним колом людей, або ж органом уповноваженим на прийняття рішень.²⁰⁸ Прикладом реалізації цього принципу може бути процес обрання кандидатів для участі у виборах. Зокрема, остаточне рішення щодо обрання кандидатів від партії може бути віднесено до повноважень органів місцевого осередку партії або ж належати виключно вищим керівним органам партії, або навіть входити до компетенції лідерки/-ра партії. Відповідно до методу кодування, якщо місцеві осередки мають право висувати кандидатів, то така процедура отримує «1», а отже має позитивний вплив на рівень внутрішньопартійної демократії. Варто зазначити, що децентралізація спрямована на побудову партії «з низу до гори», що передбачає певний рівень автономності кожної місцевої партійної організації.

Своєю чергою, принцип залучення передбачає участь як всіх рівнів партійної організації до прийняття рішень, так і всіх членів партії. На практиці забезпечення цього принципу створює проблему вибору між ефективністю та демократичністю ухвалення рішень. Знаходження оптимального способу вирішення цього питання залежить від кожної партії та, на жаль, не має універсального підходу.

Метод кодування передбачає проведення контент-аналізу положень статутів політичних партій, використовуючи стандартизований перелік питань (див. Додаток № 1), який спрямований оцінити рівень внутрішньопартійної демократії. Кожне з питань сформульоване таким чином, аби визначити наскільки партія керується принципами залучення та децентралізації при ухваленні внутрішньопартійних рішень.

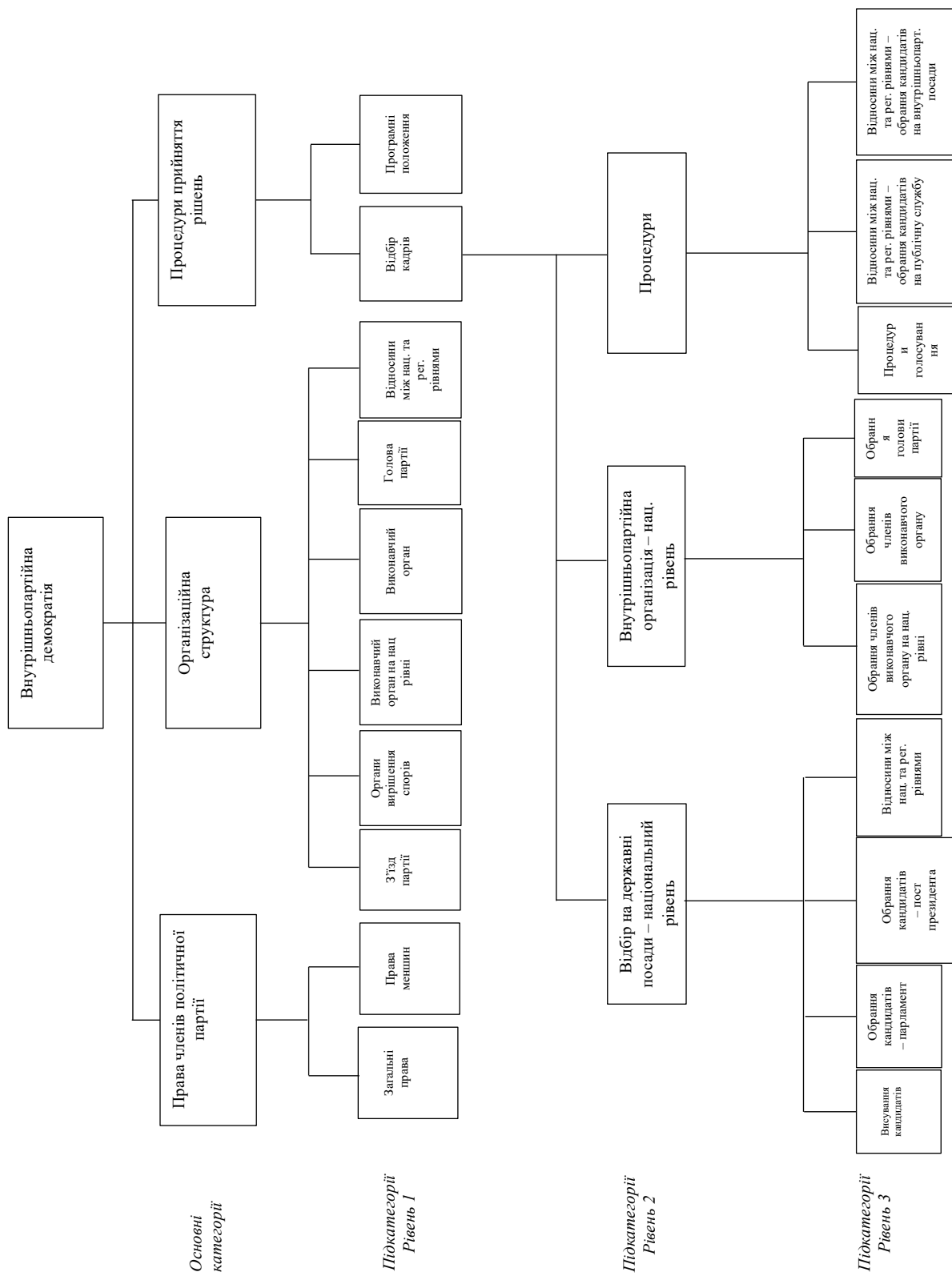
²⁰⁸ Scarrow, S. (2005). Political parties and democracy in theoretical and practical perspectives. Implementing intra-party democracy. National Democratic Institute for International Affairs (NDI). https://www.ndi.org/sites/default/files/1951_polpart_scarrow_110105_5.pdf. p. 5.

Автори методу також звертаються до особливостей організаційної структури політичних партій, яку дослідники розглядають з точки зору трьох організаційних рівнів, а саме: права членів партії, організаційна структура та процедури ухвалення рішень (див. нижче Схема №2).²⁰⁹

Кожен з рівнів відповідає певному типу внутрішньопартійних процедур. Наприклад, рівень організаційної структури охоплює процедури, які спрямовані на прийняття рішень щодо формування органів партії, обрання лідера партії або кандидатів до виборчого списку партії тощо. На основі цього поділу фон дем Берге та інші будують систему розрахунку рівня внутрішньопартійної демократії, яка полягає в оцінці положень статуту політичних партій щодо вищезазначених процедур. Залежно від відповідей на кожне з питань дослідники пропонують визначати рівень демократичності внутрішньопартійних процесів в межах від «-1» до «1», де негативне значення має негативний вплив на процеси демократичності прийняття рішень, а позитивне значення – позитивний вплив. У випадку якщо певний аспект реалізації принципів залучення та децентралізації має важливе значення для внутрішньопартійної демократії, однак відповідне підтвердження цього аспекту відсутнє у статуті, то також можливе значення «0».²¹⁰ Таким чином, за результатами кодування можна отримати кількісне вираження загального рівня внутрішньопартійної демократії від «-1» до «1».

²⁰⁹ von dem Berge, B., Poguntke, T., Obert, P., & Tipei, D. (2013). *Measuring Intra-Party Democracy: A Guide for the Content Analysis of party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania*. Springer: Heidelberg. p. 7.

²¹⁰ Там само. p. 32.

Основні категорії

Підкатегорії Рівень 1

Підкатегорії Рівень 2

Підкатегорії Рівень 3

Схема №2. Категорії внутрішньопартійної демократії за методом кодування

Важливо зазначити, що метод кодування звертає увагу на формулювання тих чи інших положень у статуті. Зокрема, інструкція кодування (див. Додаток №2) передбачає оцінку саме тих положень, які *прямо зазначені (explicitly mentioned)* у статуті.²¹¹ Наприклад, питання щодо обов'язкової сили квот для малопредставлених груп населення має бути чітко визначено у статуті, аби це положення можна було оцінити значенням «1», а отже – віднести положення до групи, яка має позитивний вплив на рівень внутрішньопартійної демократії. У випадку із положенням про квоти, відсутність відповідної статті у статуті не має негативного значення для рівня внутрішньопартійної демократії. Розробники методу пояснюють це тим, що не завжди відсутність прямої вказівки на певні внутрішньопартійні процедури одразу веде до негативного впливу рівень демократичності партії.²¹²

Принагідно зазначити, що метод кодування дозволяє здійснити лише формальний, нормативний аналіз статуту як основного джерела регулювання внутрішньопартійних відносин. Зважаючи на дискреційний характер норм статуту політичних партій та враховуючи природу правовідносин, які виникають у зв'язку із реалізацією права на свободу об'єднання, можливою видається лише формальна оцінка відповідності тексту статуту принципам залучення та децентралізації при ухваленні партійних рішень.

Альтернативною методою визначення рівня внутрішньопартійної демократії є опитувальник, розроблений дослідниками політичних партій Гідеоном Рахатом та Ассафом Шапіра (Додаток № 8). Вимірювання так само здійснюється на основі аналізу положень статутів політичних партій, а також інтеракцій науковців із політичними партіями. Таким чином, розроблена методологія сприяє визначенню

²¹¹ von dem Berge, B., Poguntke, T., Obert, P., & Tipei, D. (2013). *Measuring Intra-Party Democracy: A Guide for the Content Analysis of party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania*. Springer: Heidelberg. p. 43.

²¹² von dem Berge, B., Poguntke, T., Obert, P., & Tipei, D. (2013). *Measuring Intra-Party Democracy: A Guide for the Content Analysis of party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania*. Springer: Heidelberg. p. 32.

рівня внутрішньопартійної демократії як шляхом аналізу офіційних правил, які закріплені у статуті партій, так і оцінки поведінки партій із суб'єктом дослідження.²¹³

Окремої уваги при розгляді методу опитування потребує саме процес розробки опитувальника. При формуванні опитувальника дослідники керувались поняттям демократії на рівні держави та проводили аналогію із відповідними процесами всередині політичних партій. Така логіка методології вплинула на формування п'яти блоків питань, які відповідають п'ятьом вимірам внутрішньопартійної демократії, а саме:

- політична участь (*political participation*), яка відображає спосіб обрання керівництва політичної партії. У цій категорії Г. Рахат та А. Шапіра проводять аналогію із політичною участю на рівні держави. Зокрема, проведення виборів у державі та участь громадян у процесі обрання так званих «політичних лідерів» є однією із складових демократії.²¹⁴ Таким чином, участь членів партії у процесах прийняття рішень є вирішальною при визначенні рівня демократичності політичної партії. Особливу увагу у цьому блоці питань присвячено складу суб'єктів, які залучені до прийняття рішень щодо обрання керівників партії, кандидатів на вибори та затвердження програми та ідеології партії.

- представництво (*representation*) вказує на рівень представленості тих чи інших демографічних груп всередині партії. Г. Рахат та А. Шапіра застосовують положення «дескриптивної демократії» при дослідженні цієї категорії. В опитувальнику блок питань щодо забезпечення представництва переважно містить питання щодо участі жінок у парламенті та їхнє представництво у виборчому списку партії. Крім цього, опитувальник містить питання щодо представленості інших груп

²¹³ Rahat, G., Shapira, A. (2017). An Intra-Party Democracy Index: Theory, Design and A Demonstration. *Parliamentary Affairs*, 70, p. 84.

²¹⁴ Rahat, G., Shapira, A. (2017). An Intra-Party Democracy Index: Theory, Design and A Demonstration. *Parliamentary Affairs*, 70, p. 90.

населення, а саме: етнічні та релігійні меншини, мігранти, люди похилого віку, молодь, мешканці периферійних територій.²¹⁵

- змагальність (*competition*) розглядається в аспекті обрання голови партії та кандидатів на вибори. За підходом дослідників цей принцип визначає якість внутрішньопартійної демократії, оскільки без змагальності особи, які віддали свої голоси, не зможуть повністю реалізувати право бути представленими. Більше того, цей принцип сприяє формуванню більш відповідального ставлення обраних осіб до своєї діяльності.

- реагування (*responsiveness*) визначає наявність чи відсутність механізмів, які забезпечують представництво інтересів партійної організації на рівні законодавчого органу або виконавчої гілки влади.²¹⁶ Зокрема, цей блок питань передбачає існування певного органу всередині партії, який може брати участь у обранні представників партії до відповідних органів державної влади, приймати рішення щодо приєднання або виходу партії з коаліцій, або проведення обговорень щодо політик, які можуть бути в подальшому ухвалені представниками партії у відповідних органах державної влади.²¹⁷

- прозорість (*transparency*) внутрішньопартійного життя полягає у можливості третіх осіб, які не мають членства у партії, мати вільний доступ до інформації щодо діяльності партії. Зокрема, опитувальник містить два питання щодо реалізації цього принципу, а саме: питання щодо можливості вільно отримати доступ до статуту партії, а також питання щодо інформації, яка міститься на онлайн ресурсах партії, таких як офіційний вебсайт партії чи офіційна Facebook сторінка.²¹⁸

²¹⁵ Там само. p. 105.

²¹⁶ Rahat, G., Shapira, A. (2017). An Intra-Party Democracy Index: Theory, Design and A Demonstration. *Parliamentary Affairs*, 70, p. 93.

²¹⁷ Rahat, G., Shapira, A. (2017). An Intra-Party Democracy Index: Theory, Design and A Demonstration. *Parliamentary Affairs*, 70, p. 105.

²¹⁸ Rahat, G., Shapira, A. (2017). An Intra-Party Democracy Index: Theory, Design and A Demonstration. *Parliamentary Affairs*, 70, p. 106.

Варто зазначити, що метод опитування було розроблено для визначення рівня внутрішньопартійної демократії політичних партій Ізраїлю. Попри це, за думкою розробників, ця методологія має стати універсальним інструментом для застосування у міжнаціональних дослідженнях.²¹⁹ Менше з тим, методологія містить кілька критичних недоліків, які можуть впливати на об'єктивність отриманих результатів дослідження.

По-перше, принцип змагальності розглядається лише в аспекті висування кандидатів на вибори та обрання голови партії, що обмежує сферу застосування цього принципу. Змагальність має бути присутня не тільки між кандидатами, які претендують на одну й ту саму посаду всередині партії або на певне місце у виборчому списку. Принцип змагальності також має відображатись у якості діяльності партії. Наприклад, при вирішенні певних внутрішніх питань партії мають бути взяті до розгляду всі можливі варіанти рішень, що, своєю чергою, має бути забезпечено можливістю членів партії висувати власні пропозиції щодо різних аспектів діяльності партії.

По-друге, принцип представництва відображає лише статичний рівень залучення певних груп населення до внутрішньопартійного життя. При цьому, питання блоку «представництво» не спрямовані на дослідження дійсного стану залучення відповідних малопредставлених груп у політиці до процесів прийняття рішень всередині партії.

Окрім цього, опитувальник містить недостатню кількість питань, яка б дозволяла комплексно вивчити процеси прийняття рішень всередині політичних партій та встановити їхню відповідність принципам задекларованими авторами цього методу.

Принагідно зазначити, що принципи побудови внутрішньої організації партій також визначаються у Кодексі належної практики щодо політичних партій.

²¹⁹ Там само. р. 85.

Венеційська комісія звертається до таких засад функціонування партійних організацій:

- репрезентативність та сприйнятність (*representativeness and receptiveness*), які сприяють формуванню такої організаційної структури партій та внутрішніх процедур, що репрезентують інтереси членів партії та створюють можливості для сприйняття таких інтересів;²²⁰

- відповідальність та підзвітність (*responsibility and accountability*) органів партії перед членами партії. Ці принципи реалізуються шляхом забезпечення таких процедур всередині партій, які встановлюють відповідальність та підзвітність за виконання дій та політик;²²¹

- прозорість (*transperancy*) спрямована на забезпечення відкритості партій, зокрема шляхом опублікування статутів партій, їхніх програм, а також фінансової звітності.²²²

Запропоновані Венеційською комісією принципи внутрішньої організації партій в певній мірі співставляються із принципами, які закладені в основну вищезазначених методів вимірювання рівня внутрішньопартійної демократії. Принципи внутрішньопартійної демократії пронизують організаційну будову партій та їхню діяльність всередині таких організацій, забезпечуючи права членів партій та створюючи можливість автономності існування осередків партій. Своєю чергою, це дає підстави розглядати внутрішньопартійну демократію як багатовимірну категорію, яка охоплює низку принципів, а саме: децентралізації, залучення, репрезентативності, сприйнятності, відповідальності, підзвітності, прозорості. Важливо зазначити, що з розвиток суспільних відносин та

Враховуючи наведений вище аналіз методів вимірювання рівня внутрішньопартійної демократії, обидва підходи спрямовані на дослідження тієї

²²⁰ Code of Good Practice in the field of Political Parties. (2008). Venice: Venice Commission. § 28.

²²¹ Там само.

²²² Там само.

організаційної структури політичної партії, яка визначається у статуті партії. Поза дослідженням залишається саме динамічний вимір – практика реалізації положень статутів партій, адже норми установчих документів щодо процедур прийняття рішень всередині партії можуть відрізнятися від практики реалізації таких процедур. Крім цього, запропоновані методи не оцінюють демократичність самих рішень партії та не спрямовані надати характеристику рішень та діяльності політичної партії поза межами внутрішньопартійних відносин.

Разом з цим, варто зауважити, що застосування методу кодування надає більш об'єктивний вимір та оцінку демократичності процесів всередині партій, у порівнянні з методом опитування, та оцінити реалізацію принципів залучення та децентралізації для забезпечення прав членів політичної партії. Враховуючи мету цього дисертаційного дослідження, застосування методу кодування статутів політичних партій України надає можливість здійснити комплексний аналіз статутів політичних партій та визначити рівень внутрішньопартійної демократії серед політичних партій Верховної Ради України восьмого скликання, що буде розглянуто у Розділі 2 дослідження.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Питання правового регулювання діяльності політичних партій стало актуальним після перших випадків захоплення державної влади партійними організаціями на початку ХХ століття. Саме тому проблема визначення ролі та місця партій в системі здійснення державної влади гостро постала як для кожної окремої держави, так і для міжнародної спільноти. На сьогодні низка держав встановлює регулювання діяльності політичних партій на рівні конституцій та спеціального законодавства. Враховуючи той факт, що партії як представницький інститут є необхідним елементом функціонування будь-якої сучасної демократії, то актуальними залишаються питання регулювання діяльності таких об'єднань, зокрема у внутрішньопартійному аспекті.

Особливість правового регулювання партій обумовлена дуалістичною природою цих об'єднань. В першу чергу, право як система норм регламентує процес реалізації права на свободу об'єднання у політичні партії та визначає механізми захисту такого права. Отже, політичні партії є кінцевою формою реалізації зазначеного права, що переводить їх до категорії суб'єктів, які вже існують в іншій правовій площині. Враховуючи цей процес трансформації від реалізації права на свободу об'єднання до створення нового суб'єкта права у вигляді політичної партії, правова наука працює над пошуком способів регулювання діяльності політичних партій, яке б відповідало правовій природі такого об'єднання. Цей пошук ускладняється саме правовим походженням партій, адже «свобода» диктує низку вихідних положень для правового впливу на інститут політичних партій та встановлює певні межі для втручання держави. Попри це, роль політичних партій у прийнятті державних рішень та їхній вплив на розвиток країни дедалі зростає, що ставить під питання доцільність дискреційного регулювання внутрішньої діяльності таких об'єднань.

З огляду на зазначене, юридизація політичних партій спрямована забезпечити комплексне формування правових засад діяльності партій та створення нормативно-правових приписів, які визначають статус об'єднань в межах існуючої системи права та структури суспільних відносин. Своєю чергою, конституціоналізація партій, як окремий вид юридизації, сприяє формуванню партій як цілісного політично-правового інституту.

За результатами проведеного дослідження спостерігається, що практика правового регулювання діяльності політичних партій тяжіє до регламентації їхньої зовнішньої діяльності, пов'язаною з утворенням, реєстрацією та припиненням діяльності партій, їхньої участі у виборах, тощо. Питання внутрішньопартійного виміру здебільшого залишаються поза об'єктом регулювання. Зокрема, внутрішня будова партії, яка є фундаментом для реалізації програмних цілей, а отже і належного виконання функцій політичної партії, подекуди не регламентується положеннями спеціального законодавства про партії.

З огляду на це, в межах правового регулювання діяльності партій пропонується виокремити категорії зовнішнього та внутрішнього нормативного регулювання. Перша категорія спрямована на правову регламентацію публічного виміру діяльності партій, а саме: порядок утворення та реєстрації партій, підстави участі у виборах, умови отримання державного фінансування тощо. Норми внутрішнього нормативного регулювання спрямовані на встановлення вимог щодо побудови організації партій з середини, зокрема охоплюючи внутрішньопартійні відносини, які виникають на горизонтальних і вертикальних рівнях, як між членами партії, так і між членами партії та органами партійного управління. Водночас, норми зовнішнього та внутрішнього регулювання повинні бути не суперечливими збалансованими задля комплексного сприяння в досягненні мети діяльності політичних партій.

Різноманітність підходів політичної науки та права до визначення поняття внутрішньопартійної демократії свідчить про складність формування

універсального визначення цієї категорії, що пов'язано із дихотомічною природою політичних партій як суб'єктів права та інститутів громадянського суспільства. Такий підхід, пропонує підстави для визначення цього поняття як багатовимірної категорії, яка охоплює низку принципів, а саме: децентралізації, залучення, репрезентативності, сприйнятності, відповідальності, підзвітності, прозорості.

Внутрішньопартійна демократія є політико-правовою категорією, яка існує на межі перетину доктрини прав людини та організаційної теорії партій, які досліджуються в межах політичної науки. З огляду на це, змістовне наповнення цієї категорії є результатом розвитку людиноцентричного підходу до визначення змісту правовідносин та права в цілому, із урахуванням положень про класичний устрій організацій, зокрема, політичних партій. Саме тому, партійна організація перебуває у динамічній дихотомії: водночас політична партія має рухатись у напрямку забезпечення реалізації та захисту прав членів партії, але при цьому залишитися ефективним механізмом прийняття рішень задля досягнення необхідних електоральних результатів. Якщо зосереджуватись на першій складовій, то внутрішньопартійна демократія набуває об'єктивних ознак, які проявляються у забезпеченні механізмів реалізації прав членів партії та демократичності управління організацією в цілому. Такі правомочності є необхідними складовими внутрішньопартійної демократії, які сприяють ухваленню рішень у спосіб, який надає можливість реалізувати свої права всім членам партії.

Варто зазначити, що наразі правова наука не має у своєму розпорядженні методів, які б забезпечили комплексний підхід до вивчення категорії внутрішньопартійної демократії. В першу чергу, це пов'язано з переважним використанням доктринальних методів дослідження у правовій науці, що створює перешкоди у вивченні динаміки суспільних відносин та напрацюванні відповідних рекомендацій щодо змін законодавства. Крім цього, з огляду на правовий статус політичних партій як об'єднань зі статусом юридичних осіб приватного права, що встановлює певні обмеження для втручання держави у внутрішньопартійне життя,

більшість наукових праць зосереджується на вивченні публічно-правової діяльності партій як суб'єктів конституційного права. У зв'язку з цим, представники вітчизняної правової науки дотримуються позиції, що регулювання внутрішньопартійних відносин є недоцільним, що, своєю чергою, має вплив на розвиток методологічної основи науки та її відповідності потребам правових реалій.

Політична наука, з огляду на більш довготривалий досвід у дослідженні політичних партій, володіє відповідною методологією, яка дозволяє вивчити не тільки природу організацій політичних партій, але й зрозуміти динамічну складову таких утворень – внутрішньопартійні відносини. Зокрема, метод кодування та опитування спрямовані дослідити внутрішньопартійні процедури ухвалення рішень та визначити рівень внутрішньопартійної демократії.

Враховуючи особливості обох методів, більш системний підхід до вивчення категорії внутрішньопартійної демократії пропонується саме методом кодування. З огляду на це, наступний розділ роботи присвячений огляду результатів застосування цього методу дослідження статутів політичних партій України в аспекті ухвалення рішень щодо обрання голови політичної партії, обрання кандидатів до участі у виборах народні депутати України у загальнонаціональному виборчому окрузі та використання коштів, отриманих в результаті державного фінансування статутної діяльності політичних партій. Аналіз статутів дозволить визначити ті сфери внутрішньої діяльності партій, які потребують вдосконалення з точки зору реалізації принципів внутрішньопартійної демократії.

РОЗДІЛ 2 ВІДНОСИНИ ВСЕРЕДИНІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОПАРТІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

2.1. Правова природа відносин всередині політичних партій: статус, зміст, суб'єкти

Реалізація права на свободу об'єднання має наслідком появу самостійного суб'єкта права – політичної партії, в межах організаційної структури якої складаються нові відносини між членами та/або статутними органами такого об'єднання. Однак, зазначені відносини залишаються за умовною «завісою» внутрішнього життя партій, що безпосередньо впливає на стан досліджень цього питання у вітчизняній та зарубіжній науці.

Низка українських науковців звертається до проблеми регулювання організації та діяльності політичних партій, однак наведена проблематика розглядається виключно з точки зору зовнішнього регулювання, зосереджуючись на питаннях конституційно-правового статусу політичних партій та їхньої участі у виборчому процесі. Зокрема, В. Кафарський розглядає організацію політичної партії як процес створення такого об'єднання та визначає низку принципів, які регулюють цей процес, а саме: принцип законності,²²³ принцип вільного створення,²²⁴ принцип рівності,²²⁵ принцип гласності.²²⁶ Всі зазначені принципи спрямовані саме на впорядкування зовнішньої діяльності політичних партій та забезпечення прав громадян як потенційних виборців або ж членів партій.

²²³ Кафарський, В.І. (2010). *Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні* (РА370233) [Дисертація доктора юридичних наук, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України]. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. с. 99.

²²⁴ Там само. с. 100.

²²⁵ Там само. с. 101.

²²⁶ Там само. с. 101.

Артем Кройтор проводить аналіз внутрішньопартійних відносин в межах політичної науки, розглядаючи цю категорію як взаємодію між керівництвом та рядовими членами партій.²²⁷ Хоча цей підхід безумовно доповнює наявне наукове розуміння внутрішньопартійних відносин в межах права, однак потребує подальшого доопрацювання в межах правової думки, адже всередині політичної партії також утворюються та функціонують відповідні органи та інші структурні утворення партій.

З огляду на зазначене, мало дослідженою залишається природа відносин, які виникають всередині партій. Зважаючи на особливу роль партій у системі здійснення державної влади, окремий науковий інтерес складає реалізація принципів внутрішньопартійної демократії всередині таких організацій та можливість здійснення правового впливу на процес реалізації цієї категорії у відносинах всередині партій.

2.1.1. Статус внутрішньопартійних відносин

Для того, щоб визначити природу внутрішньопартійних відносин та встановити їхню приналежність до категорії правовідносин варто звернутись до класичних праць з теорії права. Зокрема, у загальній теорії права правовідносини визначаються як зв'язк між суб'єктами, які мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки.²²⁸ Надане визначення закладає основу для категорії правовідносин, адже вказує на наявність такої обов'язкової складової як *суб'єкти права*.

За визначенням Андрія Полякова суб'єкти правовідносин мають співвідносити свою поведінку із загальноновизнаними взаємозалежними правами та обов'язками.²²⁹

²²⁷ Кройтор, А.В. (2013). Внутрішньопартійні відносини у процесі посткомуністичних трансформацій. *Актуальні проблеми політики*, 48, с. 303.

²²⁸ Алексєєв, С.С. (1998). *Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования*. Норма- Инфа. с. 111.

²²⁹ Поляков, А.В. (2004). *Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода*. Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета. с. 759.

Таким чином, право одного суб'єкта відповідає обов'язку іншого суб'єкта тих чи інших правовідносин, що формує іншу складову – *зміст правовідносин*.

Владік Нерсесянц також вказує на те, що виникнення правовідносин відбувається внаслідок реалізації норми права,²³⁰ що, зокрема, є ключовою ознакою для визначення правової природи відносин. Закріплені у нормативно-правових актах положення визначають відповідний *предмет правовідносин*, тобто матеріальне або нематеріальне благо, відносно якого можуть виникнути правовідносини.²³¹

Таким чином, в структурі будь-яких правовідносин завжди знаходяться такі елементи як суб'єкти права; зміст правовідносин, тобто права та обов'язки, якими наділені суб'єкти; предмет правовідносин, суспільні цінності заради яких суб'єкти вступають у правовідносини. Зазначена структура виникає в результаті реалізації норми закону, яка є визначальною для визначення кола суб'єктів, їхніх прав та обов'язків та предмета правовідносин.

Застосування вищенаведеної формули до «внутрішньопартійного життя» видається неможливим, адже хоча утворення політичних партій відбувається шляхом реалізації норм закону, однак відносин всередині таких об'єднань є об'єктом регулювання саме статутів, які є актами локальної, внутрішньопартійної дії.²³² Оскільки виникнення правовідносин має бути передбачено саме *нормою права*, то відносини всередині партії тяжіють за своїми ознаками до корпоративних правовідносин.

До такого висновку доходить Н. Богашева, яка розділяє зовнішні відносини політичної партії із третіми особами, що належать до категорії правовідносин, та внутрішньопартійні відносини, які регулюються установчими документами

²³⁰ Нерсесянц, В.С. (2001). *Общая теория права и государства*. Норма- Инфа. с. 503.

²³¹ Алексеев, С.С. (1998). *Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования*. Норма- Инфа. с. 121.

²³² Богашева, Н.В (2011). Установчі документи політичної партії та їх правовий статус. *Вибори та демократія*, 2 (28), с. 37.

партій.²³³ Зокрема, внутрішньопартійні відносини виникають між членами та/або статутними органами об'єднання на основі статуту партії, який спрямований на впорядкування відносин пов'язаних з організацією діяльності та управління партією. Крім цього, статут не є актом державної нормотворчості, а отже сфера регулювання статуту визначається кожною партією самостійно. З огляду на зазначене, *внутрішньопартійні відносини варто визначити як відносини, які виникають між членами та/або статутними органами партії у зв'язку із утворенням, діяльністю та припиненням діяльності політичної партії, та спрямовані на забезпечення виконання цілей та завдань об'єднання.*

Важливо наголосити, що до категорії внутрішньопартійних відносин не належить така діяльність партії, яка спрямована на забезпечення адміністративної діяльності таких об'єднань, які мають статус юридичної особи. Наприклад, відносини із членами секретаріату партії, які не є членами партії; відносини з волонтерами, виборцями тощо. Отже, внутрішньопартійні відносини характеризуються не тільки певним суб'єктним складом, однак й спрямованістю на реалізацію права на свободу об'єднання кожним членом такого об'єднання, тобто членами партій.

На додаток, певне коло внутрішньопартійних відносин можуть створювати зовнішні юридичні наслідки.²³⁴ Наприклад, рішення про висування кандидатів на вибори, яке приймається уповноваженими на те статутними органами партії, є одним із необхідних документів для реєстрації кандидатів Центральною виборчою комісією, а отже – набуття статусу суб'єкта виборчого процесу.²³⁵ Також рішення вищих керівних органів партій щодо дострокового припинення повноважень народних депутатів України, які вийшли зі складу фракції політичної партії або у

²³³ Богашева, Н.В. (2012). *Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти*. Київ, Логос. с.213.

²³⁴ Богашева, Н.В (2011). Установчі документи політичної партії та їх правовий статус. *Вибори та демократія*, 2 (28), с. 34.

²³⁵ *Виборчий кодекс України, 396-IX, (2020)*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

разі їхнього невходження до фракції політичної партії, від якої вони були обрані, позбавляє їх статусу народних обранців.²³⁶

Враховуючи, що саме внутрішньопартійні правила є основою для прийняття вищенаведених рішень, а отже і створення зовнішніх юридичних наслідків для суб'єктів права, то важливим є дотримання вимог демократичності при ухваленні таких рішень та врахування інтересів всіх суб'єктів права, а саме: членів партії, залучених до процесу утворення такого об'єднання.

2.2. Суб'єкти внутрішньопартійних відносин

Як зазначалось раніше, утворення політичної партії можливе через реалізацію права на свободу об'єднання. Саме тому, до суб'єктів відносин, які виникають всередині партій, належать члени таких об'єднань та статутні органи, які уповноважені приймати рішення чи здійснювати іншу діяльність відповідно до положень статутів. З огляду на зазначений суб'єктний склад внутрішньопартійних відносин, пропонується виокремлювати такі види відносин: (1) між членами партії та (2) між членами партії та статутними органами. Зазначена класифікація дозволяє визначити статус суб'єктів, а також проаналізувати динаміку їхньої взаємодії всередині партій.

Відповідно до статті 6 Закон про політичні партії членом політичної партії може бути лише громадянин України, який відповідно до Конституції України має право голосу на виборах.²³⁷ Своєю чергою, стаття 70 Конституції України встановлює, що право голосу мають громадяни України, які досягли вісімнадцяти років на день голосування.²³⁸ Таким чином суб'єктами внутрішньопартійних відносин можуть

²³⁶ Конституція України, 254к/96-В, (1996). Стаття 81. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4276>

²³⁷ Закон України «Про політичні партії в Україні», № 2365-III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

²³⁸ Конституція України, 254к/96-В, (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4276>

бути фізичні особи, які мають громадянство України, володіють повною цивільною дієздатністю відповідно до статті 34 Цивільного кодексу України та які в результаті реалізації права на свободу об'єднання в політичні партії набули статус членкині/члена партії. Зважаючи, що у чинному законодавстві України не визначено правових наслідків за недотримання політичною партією положень щодо надання членства у своїй організації особам, які не досягли вісімнадцяти років, то політичні партії є єдиними організаціями, які можуть контролювати процес надання, припинення чи зупинення членства у політичних партіях.

З точки зору права, встановлення вимог щодо громадянства майбутніх членів партії варто розглядати як втручання держави до сфери внутрішньопартійних відносин, адже таким чином законодавець визначає обмежене коло суб'єктів, які можуть набувати статус членів таких об'єднань. У рекомендаціях, виданих Венеційською комісією, також вказується на факт того, що хоча держави можуть обмежувати політичну активність іноземців, однак такі обмеження мають стосуватись лише активностей, які безпосередньо впливають на перебіг політичного процесу.²³⁹ Саме тому, серед рекомендацій Комісії щодо Закону про політичні партії України, виданих ще у 2002 році, міститься положення щодо скасування обмежень участі іноземців у політичному житті країни, що, зокрема, можливо досягнути шляхом надання можливості таким особам набувати членство в політичних партіях.²⁴⁰

Принагідно варто зазначити, що правовий статус членів політичної партії не є предметом регулювання положень Конституції України та Закону про політичні партії. Конституція України містить лише положення щодо права громадянина на свободу об'єднання у політичні партії, однак не визначає права, які можуть виникати у зв'язку із реалізацією цього права. Так само не передбачені права та обов'язки

²³⁹ OSCE ODIHR. (2020). Guidelines on Political Party Regulation 2d Edition. §149, p. 44. ; Venice Commission. (2021). Joint Opinion on the Draft Law on Political Parties. . §73, p. 17.

²⁴⁰ Venice Commission. (2002). Opinion on the Ukrainian Legislation on Political Parties, CDL-AD(2002)017, §37, p. 7.

членів партії у спеціальному законі. Лише стаття 8 Закону про політичні партії вказує на обов'язковість визначення переліку прав та обов'язків членів партії у статуті такої організації.²⁴¹

Важливо наголосити, що права членів партії не відносяться до категорії суб'єктивних прав людини і громадянина. Оскільки статут партії є корпоративним нормативним актом,²⁴² то набуття членства у партії призводить до виникнення прав та обов'язків членів як суб'єктів внутрішньопартійних відносин. Водночас невизначеність прав членів партії на рівні закону створює перешкоди для повної реалізації та забезпечення можливого спектру правомочностей членів політичних партій. Таке регулювання також створює правові лакуни, які неможливо заповнити шляхом застосування аналогії права або ж застосування загальних принципів права. Для прикладу, члени політичної партії не можуть оскаржувати дії статутних органів партії у суді, що впливає на якість механізмів реалізації самого права на свободу об'єднання в політичні партії. Така позиція, серед іншого, була встановлена рішенням Ковпаківського районного суд міста Суми у справі №1806/12508/12 від 6 грудня 2012 року. Суд дійшов висновку, що *«оскарження в судовому порядку дій та рішень загальних зборів об'єднання громадян щодо членства не передбачено діючим законодавством в якості способу захисту порушених прав членів партійної організації, оскільки в даному разі йдеться не про порушення прав і свобод громадянина, а про діяльність бюро Сумської обласної організації ВО «Батьківщина», зокрема про його рішення та дії, що належать до внутрішньо організаційної діяльності об'єднання і є його виключною компетенцією»*.²⁴³ Суд апеляційної інстанції підтвердив висновок суду першої інстанції щодо

²⁴¹ Закон України «Про політичні партії в Україні», № 2365-III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

²⁴² Богашева, Н.В (2011). Установчі документи політичної партії та їх правовий статус. *Вибори та демократія*, 2 (28), с. 38.

²⁴³ Рішення Ковпаківського районного суду міста Суми. Справа № 1806/12508/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28635969> (дата звернення: 01.03.2020).

внутрішньопартійної природи спорів стосовно набуття та позбавлення членства в партії.²⁴⁴

Оскільки саме статут політичної партії є документом, який визначає права та обов'язки членів партії, то необхідним кроком у дослідженні статусу членів партії та її статутних органів є аналіз положень установчих документів таких об'єднань. Варто зазначити, що чинне законодавство України не передбачає існування модельного статуту політичної партії, що додатково вказує на дискреційний підхід до регулювання внутрішньопартійних відносин.

Враховуючи результати кодування статутів політичних партій, структура цього документа передбачає окрему главу, яка містить перелік прав та обов'язків членів політичної партії, яка є обов'язковою для всіх політичних партій. Такий перелік є індивідуальним для кожної партії та відображає не тільки певне ідеологічне спрямування організації, але й практику дотримання принципів внутрішньопартійної демократії.

2.2.1. Члени політичних партій: права та обов'язки

Виходячи з аналізу положень статутів політичних партій, варто зазначити, що переважна більшість цих установчих документів включає до переліку прав членів партії такі:

- *право обирати та бути обраним до складу статутних органів партії.*

Зазначена правомочність вказує на кілька аспектів внутрішньопартійної організації. По-перше, функціонування статутних органів партії, наявність яких встановлена Законом про політичні партії,²⁴⁵ передбачає участь саме членів партії у роботі таких

²⁴⁴ Ухвала Апеляційного суду Сумської області. Справа № 1806/12508/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33379357> (дата звернення: 01.03.2020); Песоцька, К. (2020). До проблеми регулювання внутрішньої організації політичних партій в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*, 5, с. 47.

²⁴⁵ Закон України «Про політичні партії в Україні», № 2365-III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

органів. Отже, членство у партії є обов'язковою умовою для реалізації права брати участь в управлінні та ухваленні рішень партії.

По-друге, саме процес обрання, а не *призначення*, є одним з показників демократичності організації. Варто зауважити, що процедури обрання до складу статутних органів різняться від партії до партії, адже законодавство України надає дискрецію у визначенні цих положень статутами об'єднань. Зазвичай, члени партії можуть бути обрані до статутних органів у разі отримання більшості голосів від складу з'їзду або іншого уповноваженого органу.²⁴⁶ Однак лише наявність таких механізмів обрання не є свідченням демократичності партійної організації, адже це лише одна із складових процесу обрання, яка також включає процедури проведення голосування (таємне чи відкрите), способу підрахунку, оголошення результатів, тощо.

Важливо також звернути увагу на місце органів, до яких відбувається обрання членів, в межах організаційної структури партій. Враховуючи всеукраїнський статус партій, такі об'єднання мають забезпечити функціонування розгалуженої мережі осередків, а отже обрання членів до керівних органів місцевих партійних організації може передбачати затвердження або погодження таких рішень центральними органами партій. Наприклад, на рівні місцевих партійних організацій члени партії, які були обрані до вищих керівних органів місцевої організації, можуть набувати своїх повноважень лише після затвердження такого обрання статутними органами партійної організації вищого рівня. Наприклад, стаття 14.4.1. статуту політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка, передбачає процедуру погодження голови та заступників голови місцевої організації партії із Президією Політичної ради, які

²⁴⁶ Наприклад, стаття 5.1.3. статуту політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», затвердженого XIV з'їздом політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (шостий етап) 16 вересня 2017 року, передбачає, що *«рішення з'їзду партії приймаються простою більшістю від кількості присутніх делегатів...»*. Водночас рішення *«з питань затвердження Програми й Статуту партії, внесення змін і доповнень до них, рішення про реорганізацію чи ліквідацію (саморозпуск) партії, використання її майна і коштів – не менше 2/3 делегатів, обраних на з'їзд партії»*.

до того були обрані конференцією відповідної місцевої організації.²⁴⁷ Існування таких механізмів варто розглядати як спосіб попередження так званого «рейдерства» або ж захоплення партійних осередків. Такий механізм також виконує своєрідну роль «фільтра» членів партії, яким довіряють управління місцевими осередками. Водночас, такий порядок створює умови до концентрації влади та існування монополії на прийняття рішень лише на рівні центрального керівництва партії. Крім цього, такі процедури також впливають на рівень автономності осередків партії та їхньої можливості самостійно ухвалювати рішення.

- *брати участь у засіданнях, або інших формах роботи статутних органів партії, до яких було обрано члена партії.* Це право членів партій є похідним від попереднього права бути обраною/-ним до статутних органів. Враховуючи специфіку відносин, які виникають у зв'язку з обранням члена партії до певного статутного органу, то участь у засіданнях такого органу скоріше варто розглядати саме як обов'язок, а не право.

- *право брати участь у робочих засіданнях вищого керівного органу партії, тобто з'їзді, зборах або конференції партії.* Участь членів партії в обговоренні стратегічного напрямку розвитку об'єднання та ухваленні рішень, які впливають на внутрішньопартійну діяльність, є необхідною умовою забезпечення принципу залученості. Саме тому, під час проведення засідань вищих керівних органів партії важливе не тільки забезпечення пасивного елемента права на участь – можливість присутності членів партії, – але і його активної складової. Зокрема, політичні партії можуть надавати членам партії право висловлювати свою позицію з того чи іншого питання під час зборів. Однак, при реалізації такого права виникають певні практичні обмеження. Цікавою в цьому аспекті є практика реалізації таких положень політичними партіями Німеччини, в яких під час з'їзду партії кожен член має право висловитись з питань порядку денного. Проте на практиці захід у кілька сотень

²⁴⁷ Стаття 14.4.1. статуту політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка», затверджений XIII позачерговим З'їздом Радикальної партії Олега Ляшка 03 червня 216 року.

людей, який передбачає нормовані виступи членів партії, які займають відповідні виборні посади, а тому в силу своїх повноважень зобов'язані прозвітувати за свою діяльність, унеможлиблює реалізацію права на виступ. Тому закріплення права членів партії на участь у будь-якого виду зборах або засіданнях органів партії має підкріплюватись реальною спроможністю партії забезпечити реалізацію такого права.

- *право брати участь у заходах політичної партії.* Окрім засідань статутних органів, партія виконує покладені на неї функції через проведення різних заходів, спрямованих на виконання однієї із функцій партій – формування політичної волі громадян.²⁴⁸ Серед таких заходів можна виокремити мітинги, акції, марші тощо. Особливо інтенсивним періодом для проведення такого виду заходів є передвиборна агітація під час виборів народних депутатів України, виборів Президента України та виборів місцевих депутаток та депутатів. Тут варто зазначити, що статuti визначають участь в таких заходах вільною для членів партії, адже вона передбачена як частина права, а не обов'язку.

- *право отримувати інформацію щодо діяльності політичної партії.* Оскільки кількість членів політичної партії може сягати декілька сотень чи тисяч, то поінформованість кожного з членів партійної організації є необхідною умовою для сталої роботи партії. Задля забезпечення цього права поширеною практикою серед політичних партій є видання внутрішніх інформаційних матеріалів (наприклад, газет, бюлетенів, тощо), а з розвитком інформаційних технологій цей процес полегшився шляхом інформування членів організації через соціальні мережі або ж електронну пошту.

- *право у будь-який час припинити чи зупинити членство у політичній партії.* Це право має дві складові, а саме: правомочності припинення та зупинення членства у політичній партії. Перша передбачає повне завершення партійної діяльності

²⁴⁸ Конституція України, стаття 36, 254к/96-В, (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4276>

членом партії та вихід з організації, в той час як зупинення членства є тимчасовою дією. Оскільки заняття певних державних посад унеможливорює перебування у статусі члена партії, то припинення або ж зупинення такого членства у будь-який час є невід'ємним правом громадянина.

Частини 6 та 7 статті 6 Закону про політичні партії розрізняють припинення або зупинення членства у партії між так званими «рядовими» членами партії та членами партій, які займають керівні посади у партійні організації. Частина 6 зазначеної статті передбачає, що припинення чи зупинення членства здійснюється шляхом подання заяви до відповідних статутних органів політичної партії. У такому випадку членство в політичній партії зупиняється чи припиняється з дня подання такої заяви та не потребує додаткових рішень. З цього ж дня припиняється перебування громадянина України на будь-яких виборних посадах в політичній партії.

Частина 7 статті 6 Закону встановлює, що членство керівника та заступника політичної партії припиняється з дня, наступного за днем обрання нового керівника чи його заступника. В цій частині регулювання внутрішньопартійних відносин законодавець опікується продовженням функціонування партійної організації та «відтягує» момент припинення членства для керівників партії. Однак механізм реалізації такого положення залишається невизначеним, адже стосується внутрішньопартійних положень, що ускладнює можливість контролю за виконанням припису, і не встановлює відповідальність за недотримання цих норм.

На відміну від припинення, зупинення членства є тимчасовим. Відповідно до частини 4 статті 6 Закону про політичні партії, член партії, який/яка займає відповідні державні посади, на час перебування на зазначених посадах або службі члени політичної партії зупиняють членство в цій партії. Ця норма є імперативною, а тому обов'язкова до виконання тими суб'єктами внутрішньопартійних відносин, які мають зайняти визначені законодавством посади. Однак не буде вважатись порушенням і повне припинення членства у цьому випадку. Формулювання положень статті 6 Закону більше спрямоване на демонстрацію різниці між

припиненням та зупиненням членства. Хоча Закон не вказує інші випадки для зупинення членства, кожен громадянин має право реалізувати його у будь-який час незалежно від обставин.

- *право вільно висловлювати свою думку щодо будь-яких питань діяльності партії* є показником того, що партія надає можливість своїм членам, незалежно від займаної ними посади всередині організації, ділитись власною позицією щодо того чи іншого питання. Така правомочність також вказує на демократичність процесу ухвалення рішень, адже дозволяє членам об'єднання брати участь в обговоренні різноманітних питань діяльності та розвитку партій.

Варто зазначити, що партія може надавати право вільно виражати погляди як всередині партії, так і за її межами, тобто публічно. Таким чином, рівень демократичності внутрішньопартійних процедур також буде залежати від обсягу такої правомочності (наприклад, право членів партії надавати коментарі у медіа).

- *право звертатись зі скаргами на рішення, дії чи бездіяльність статутних органів партії* є запорукою дотримання всіх вище наведених прав членів партії. Наявність незалежного та неупередженого органу всередині партії, який уповноважений розглядати внутрішньопартійні спори, має бути обов'язковою умовою для належного функціонування таких об'єднань. Варто зазначити, що важливим аспектом у діяльності таких органів є їхня юрисдикція. Зокрема, до повноважень органів вирішення спорів можуть не належати справи, пов'язані із неправомірними діями чи рішеннями керівників партії або ж керівних органів партії, що може бути показником неналежної реалізації принципів внутрішньопартійної демократії.

З огляду на зазначений перелік прав членів партії, умовно можна виділити дві категорії прав: активні та пасивні. Більшість прав належать до активної категорії, які вимагають від члена організації своїми діями набувати нових правомочностей всередині партійної організації та збільшувати рівень своєї відповідальності як суб'єкта внутрішньопартійних відносин. Наприклад, до активних прав члена

політичної партії варто віднести право обиратися до статутних органів партії, що створює нові права та обов'язки для члена партії. До пасивної групи належить право на отримання інформації щодо стану справ та діяльності партії, тобто права цієї групи не вимагають від члена партії вчинення будь-яких дій для його реалізації.

Що стосується обов'язків членів партій, то центральним і головним з них є сплата членських внесків. Цей обов'язок членів партії тісно пов'язаний з рівнем їхнього матеріального стану, що безпосередньо відображається у відповідних положеннях статуту. Зокрема, розмір членського внеску може визначатися шляхом встановлення певного відсоткового рівня від розміру щомісячної заробітної плати члена партії або ж шляхом визначення певних граничних сум для різних категорій населення. Наприклад, Положення про фінансування політичної партії «Сила Людей» встановлює, що розмір внеску визначається особою на власний розсуд, але не може бути меншим, ніж 1% від місячного доходу особи, що його сплачує.²⁴⁹ При цьому, мінімальний розмір членського внеску складає 100 грн.²⁵⁰

Варто звернути увагу на те, що є випадки, коли політичні партії визначають сплату членського внеску саме як право члена політичної партії, а не обов'язок. Наприклад, статут політичної партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність» передбачає серед переліку прав членів організації право на сплату членського внеску.²⁵¹

Серед інших обов'язків члена партії, які було визначено під час кодування статутів, варто зазначити про такі:

- дотримуватись та виконувати положення статуту політичної партії.

Оскільки статuti партій є основою для регламентації внутрішньопартійних

²⁴⁹ Положення «Про порядок фінансування партії [Сила людей]», затверджене рішенням Політичної ради Партії № 23/04-2018ПП від «21» квітня 2018 року, п. 1.4.

²⁵⁰ Там само.

²⁵¹ Стаття 3.17 статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність», затверджений XII позачерговим з'їздом партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» (дев'ятий етап) 29.10. 2016 року.

відносин, то виконання його приписів є головною вимогою для суб'єктів таких відносин.

- *сприяти реалізації програмних цілей партії*, що становить органічний обов'язок з огляду на те, що партія об'єднує громадян, які є прихильниками певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку.²⁵² Враховуючи той факт, що право громадян на свободу об'єднання у політичні партії, серед іншого, спрямоване на задоволення політичних, економічних, соціальних та культурних інтересів громадян, то набуття членства в партії вимагає від членів об'єднання надавати необхідну підтримку партії у втіленні цілей розвитку організації.

2.2.2. Органи політичних партій: статус та повноваження

Ще одну категорію суб'єктів внутрішньопартійних відносин складають статутні органи партії, які варто розглядати як основні «центри прийняття рішень» всередині партій.

Звертаючись до структури статуту, то слід підкреслити, що зазвичай до центральних керівних органів партії належать: з'їзд партії, політична рада, президія та партійний суд. Назви зазначених органів різняться від партії до партії.

Можна виокремити три диференційні ознаки, які відрізняють один орган від іншого в межах партійної організації, а саме: (1) повноваження органу; (2) кількість членів партії, залучених до роботи органу; (3) частота проведення робочих засідань органу. Загалом, керівні або ж статутні органи партії умовно утворюють форму «фільтра». Відтак, загальні збори партії залучають якомога ширше коло членів партії до прийняття рішень. На рівні політичної ради, коло суб'єктів, залучених до процесів прийняття рішень, зменшується. Президія партії включає доволі обмежене коло осіб,

²⁵² Закон України «Про політичні партії в Україні», стаття 2, № 2365- III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

які мають високий рівень відповідальності всередині партії та несуть певну репутаційну відповідальність поза межами організації, адже зазвичай є тими особами, які представляють партію. Отже, залежно від рівня статутного органу, змінюється кількість залучених осіб та зростає рівень індивідуальної відповідальності члена партії, який входить до складу такого органу. Таким чином, в основі побудови керівних органів партії закладений *принцип концентрації відповідальності*, адже чим ширше коло осіб залучене до прийняття рішень, тим менше обсяг індивідуальної відповідальності кожного із залучених членів.

На вершині зазначеного «фільтру» знаходиться з'їзд політичної партії. З'їзд (або конгрес, загальні збори, конференція) партії є найвищим органом управління діяльністю партії.²⁵³ Залежно від кількісного складу політичної партії, статут може передбачати, що членами з'їзду є всі члени партії або ж делегати від регіональних осередків. Питання участі членів партії у роботі з'їзду є одним з ключових показників рівня внутрішньої демократичності політичної партії, адже забезпечення залучення (*inclusiveness*) членів партії до прийняття партійних рішень є важливою складовою для визначення рівня внутрішньопартійної демократії.²⁵⁴

З огляду на повноваження з'їзду партії цей орган виконує установчу та стратегічну функції. Стратегічна функція полягає у визначення політичної програми партії та основних напрямків діяльності організації. Установча функція включає затвердження статуту та програми партії, а також обрання членів партії до керівних органів партії нижчого рівня – до політичної ради та президії.

²⁵³ У тексті роботи Обушного, Примуша та Шведа вказується, що «Вищим керівним органом політичної партії є з'їзд партії», однак використання такого опису як «вищий» не вказує на ієрархію органів, яка існує в межах партійної організації. Тому тексті дисертації використовується опис «найвищий орган». / Обушний, М.І., Примуш, М.В., Шведа, Ю.Р. (2017). *Партологія*. Київ, с. 128; von dem Berge, B., Poguntke, T., Obert, P., & Tipei, D. (2013). *Measuring Intra-Party Democracy: A Guide for the Content Analysis of party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania*. Springer: Heidelberg.

²⁵⁴ von dem Berge, B., Poguntke, T., Obert, P., & Tipei, D. (2013). *Measuring Intra-Party Democracy: A Guide for the Content Analysis of party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania*. Springer: Heidelberg.; Scarrow, S. (2005). Political parties and democracy in theoretical and practical perspectives. Implementing intra-party democracy. National Democratic Institute for International Affairs (NDI). https://www.ndi.org/sites/default/files/1951_polpart_scarrow_110105_5.pdf. p. 6

Важливо зазначити, що відповідно до положень Виборчого кодексу України до повноважень з'їзду відносяться процедури висування кандидатів на вибори народних депутатів та президента.²⁵⁵ Зокрема, висування кандидатів у депутати партією, формування та затвердження загальнодержавного виборчого списку та регіональних виборчих списків здійснюються на її з'їзді (зборах, конференції) у порядку, встановленому статутом партії та статтею 154 Виборчого кодексу України.²⁵⁶ Крім цього, стаття 99 Виборчого кодексу України так само визначає, що висування кандидата на пост Президента України партією здійснюється на з'їзді (зборах, конференції) відповідно до статуту цієї партії.

З точки зору регулювання внутрішньопартійної організації та відносин, зазначені положення виборчого законодавства мають два важливих висновки. По-перше, законодавець уповноважує вищий керівний орган партії на прийняття та затвердження рішень щодо висування кандидатів на вибори народних депутатів та кандидата на пост Президента, тобто виконання однієї з ключових функцій політичної партії – відбір кандидатів (*recruitment*) на виборні (представницькі) посади в системі здійснення державної влади в країні. Враховуючи особливості формування з'їзду політичної партії, прийняття таких рішень саме цим органом партії спрямоване на залучення якомога більшої кількості членів партії до прийняття рішення з метою легітимації обраних кандидатів всіма членами партії. Отже, законодавець обмежує вплив групи лідерів партії на прийняття таких рішень і збільшує роль всіх членів партії або ж делегатів від місцевих осередків у цьому процесі.

По-друге, положення виборчого законодавства опосередковано вказують на ієрархію статутних органів партії. З'їзд партії, таким чином, є на верхівці цієї ієрархії

²⁵⁵ Виборчий кодекс України, 396-IX, ч. 3 ст. 99, ч. 3 ст. 154, (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

²⁵⁶ Виборчий кодекс України, 396-IX, ч. 3 ст. 154, (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

і рішення цього партійного органу мають найвищу (або повинні мати) силу у порівнянні до рішень інших органів партії.

З'їзд партії скликається не рідше ніж один раз на декілька років. Частота скликання залежить від політичної партії та, як правило, пов'язується із так званим управлінським циклом – періодом перебування голови партії на цій виборній посаді. Крім цього, через природу повноважень з'їзду, проведення роботи цього органу частіше є недоцільним, оскільки це створює додаткові витрати партії на проведення такого заходу (наприклад, оренду приміщення). Таким чином, робота з'їзду демонструє одну з центральних проблем у функціонуванні партійних органів – дихотомія ефективності та демократичності внутрішньопартійних процесів, адже залучення широкого кола членів партії до процесів ухвалення рішень не завжди призводить до результативних наслідків, особливо коли рішення партії необхідно прийняти у короткі строки.

На наступному рівні системи статутних органів партії знаходиться політична рада або центральна рада.²⁵⁷ У структурі статутних органів партій політична рада, як правило, також належить до керівних або центральних органів,²⁵⁸ до якої входять члени партії, яких було обрано на з'їзді. Зазвичай, політична рада складається з голів регіональних осередків, тобто тих членів партії, які вже мають певний рівень внутрішньопартійної відповідальності за забезпечення функціонування відповідних місцевих організацій партії, а також голова партії, обрана/-ий на з'їзді.

Політична рада здійснює свої повноваження в період між проведенням з'їздів партії,²⁵⁹ а тому частота роботи політичної ради вища за роботу з'їзду. У порівнянні

²⁵⁷ Назва цього органу різниться у політичних партіях.

²⁵⁸ Стаття 3.2. статуту політичної партії «Об'єднання «Самопоміч», затверджений VII З'їздом політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» протоколом №8 від 13 лютого 2016 року; стаття 6.1. статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність», затверджений XII позачерговим з'їздом партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» (дев'ятий етап) 29.10. 2016 року; стаття 5 статуту політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», затверджений XIV з'їздом політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (шостий етап) 16 вересня 2017 року; стаття 23.1. статуту політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка», затверджений XIII позачерговим З'їздом Радикальної партії Олега Ляшка 03 червня 216 року.

²⁵⁹ Обушний М.І., Примуш М.В., Шведа Ю.Р. (2006). *Партологія: Навчальний посібник*. Арістей. с. 188.

до масштабів залученості членів партії до роботи з'їзду, політична рада виконує роль проміжної ланки, яка включає лише тих членів партії, які в силу їхнього обрання мають більший рівень відповідальності та залучаються до роботи цього органу. Таким чином, знову можна простежити реалізацію принципу концентрації відповідальності. Наприклад, до прийняття рішень на з'їзді партії залучена велика кількість членів партії, що має наслідком дифузю або ж розсіювання відповідальності за прийняті рішення. Ба більше, визначити поіменні результати голосування «за» чи «проти» певних рішень є майже неможливим з огляду на кількість осіб залучених до процесу, а також можливі встановлені вимогу статуту чи інших внутрішніх положень партії щодо таємності голосування. Однак на рівні політичної ради за прийняття рішень відповідає обмежене коло осіб, а отже обсяг відповідальності кожного окремого члена ради стає більшим.

Наступне місце в ієрархії органів політичної партії займає президія політичної ради або виконавчий комітет,²⁶⁰ який також належить до керівних органів.²⁶¹ Президія працює в перервах між засіданнями політичної ради, а отже це постійно діючий орган партії, який забезпечує безперервну роботу партійної організації. Серед основних повноважень президії є виконання рішень з'їзду партії та здійснення адміністративних завдань, які спрямовані на забезпечення щоденної діяльності партії.²⁶² До складу президії, як правило, входить голова партії та інші

²⁶⁰ Назва цього органу різниться у політичних партіях.

²⁶¹ Стаття 3.2. статуту політичної партії «Об'єднання «Самопоміч», затверджений VII З'їздом політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» протоколом №8 від 13 лютого 2016 року; стаття 6.1. статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність», затверджений XII позачерговим з'їздом партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» (дев'ятий етап) 29.10. 2016 року; стаття 5 статуту політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», затверджений XIV з'їздом політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (шостий етап) 16 вересня 2017 року; стаття 23.1. статуту політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка», затверджений XIII позачерговим З'їздом Радикальної партії Олега Ляшка 03 червня 216 року.

²⁶² Стаття 4.4.6. статуту політичної партії «Об'єднання «Самопоміч», затверджений VII З'їздом політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» протоколом №8 від 13 лютого 2016 року; стаття 6.5.7. статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність», затверджений XII позачерговим з'їздом партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» (дев'ятий етап) 29.10. 2016 року; стаття 5.3.3. статуту політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», затверджений XIV з'їздом політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (шостий етап) 16 вересня 2017 року; стаття 27.4. статуту політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка», затверджений XIII позачерговим З'їздом Радикальної партії Олега Ляшка 03 червня 216 року.

члени обрані політичною радою партії,²⁶³ або сформовані за поданням голови партії.²⁶⁴

Структура центральних керівних органів політичної партії завершується партійним судом або контрольно-ревізійною комісією.²⁶⁵ Політична партія на власний розсуд визначає назву такого органу, яка, зазвичай, відображає повноваження такого органу.

До складу партійного суду входить обмежена кількість членів партії, обраних на з'їзді або ж делегати від кожної регіональної партійної організації. Після обрання членів партійного суду, вони самостійно визначають голову, заступників та секретаря. Такий порядок формування органу спрямований на забезпечення принципу незалежності та неупередженості у виконання повноважень органу.

Партійний суд виконує функцію контролю за додержанням положень статуту та функцію вирішення спорів щодо питань у сфері внутрішньопартійних відносин. Крім цього, такий орган може проводити внутрішньопартійні аудити, зокрема фінансовий. Отже, партійний суд забезпечує неодмінне виконання внутрішньопартійних правил та так звану «законність та порядок» в межах партійної організації.

Окремої уваги у структурі органів політичних партій варто приділити секретаріату,²⁶⁶ хоча власне Закон про політичні партії не вказує на обов'язковість функціонування такого органу у партіях України. З огляду на організаційну природу партій та необхідність їхньої постійної адміністративної підтримки, секретаріат є

²⁶³ Стаття 6.5.1. статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність», затверджений XII позачерговим з'їздом партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» (дев'ятий етап) 29.10. 2016 року; стаття 5.3. статуту політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», затверджений XIV з'їздом політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (шостий етап) 16 вересня 2017 року.

²⁶⁴ Стаття 4.4.2. статуту політичної партії «Об'єднання «Самопоміч», затверджений VII З'їздом політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» протоколом №8 від 13 лютого 2016 року; стаття 27.1. статуту політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка», затверджений XIII позачерговим З'їздом Радикальної партії Олега Ляшка 03 червня 216 року.

²⁶⁵ Обушний М.І., Примуш М.В., Шведа Ю.Р. (2006). *Партологія: Навчальний посібник*. Арістей. с. 189.

²⁶⁶ Обушний М.І., Примуш М.В., Шведа Ю.Р. (2006). *Партологія: Навчальний посібник*. Арістей. с. 189.

незамінним органом політичної партії, який забезпечує здійснення основних функцій партії, серед яких є участь у виборах.

Зазвичай секретаріат виконує адміністративно-технічні функції, які передбачають надання інформаційної, логістичної, кадрової та іншої підтримки членам та статутним органом партії. Наприклад, статут політичної партії «Всеукраїнське Об'єднання «Батьківщина» передбачає створення виконавчого секретаріату для забезпечення організаційно-партійної та ідеологічної роботи.²⁶⁷ При цьому, працівники виконавчого секретаріату можуть бути найманими працівниками або ж працювати на громадських засадах.²⁶⁸

Статут політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» передбачає, що секретаріат партії є виконавчим органом,²⁶⁹ до повноважень якого відносяться: забезпечення та організація виконання рішень керівних органів Партії; здійснення ведення поточної фінансово-господарської діяльності Партії; здійснення організаційного, правового, інформаційного, ідеологічно-медійного, матеріально-технічного, фінансово-господарського та іншого забезпечення поточної діяльності Партії; взаємодія з територіальними організаціями, місцевими організаціями Партії, її первинними осередками, координує діяльність Секретаріатів територіальних організацій Партії. Крім цього, статут політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» передбачає, що керівник секретаріату за своєю посадою входить до складу Центральної ради та Президії Центральної ради партії.²⁷⁰ Таким чином, політичні партії можуть надавати членам секретаріату можливість впливати на ухвалення партійних рішень.

²⁶⁷ Стаття 4.3.4. статуту політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», затверджений XIV з'їздом політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (шостий етап) 16 вересня 2017 року.

²⁶⁸ Стаття 5.2.3. статуту політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», затверджений XIV з'їздом політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (шостий етап) 16 вересня 2017 року.

²⁶⁹ Стаття 8.7. статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність», затверджений XII позачерговим з'їздом партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» (дев'ятий етап) 29.10. 2016 року.

²⁷⁰ Стаття 6.2.1. та 6.5.1. статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність», затверджений XII позачерговим з'їздом партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» (дев'ятий етап) 29.10. 2016 року.

Виходячи з вищенаведених положень статутів, членство у партії не є вимогою для роботи у секретаріаті партії. Таке положення працівників секретаріату обумовлено адміністративною функцією секретаріату у діяльності політичної партії. Саме тому працівників секретаріату залучають до роботи переважно на договірній основі, що сприяє формуванню професіонального кадрового складу цього органу.

З огляду на зазначене, для функціонування секретаріату партія вступає у трудові або цивільні правовідносини із фізичними особами. Ці правовідносини вже складають інший вимір діяльності політичних партій та регулюються відповідними нормативно-правовими актами України, а саме: Цивільним кодексом України або Кодексом законів про працю України. З огляду на це, ця категорія відносин не належить до кола внутрішньопартійних з огляду на суб'єктний та об'єктний склад. Суб'єктами таких відносин є треті особи – не члени політичної партії (хоча на практиці можливі і винятки щодо вимоги членства працівників секретаріату у партії). На додаток, ці відносини виникають не у зв'язку із реалізацією права на свободу об'єднання, адже суб'єкт права набуває прав та обов'язків у зв'язку із наданням послуг політичній партії з адміністративного забезпечення її діяльності або ж на основі трудового договору. Особливий статус секретаріату партії полягає у тому, що керівні органи партії можуть наділяти цей орган певними обов'язками, невиконання яких може призводити до виникнення внутрішньопартійної відповідальності.

2.3. Забезпечення реалізації принципів внутрішньопартійної демократії всередині політичних партій України

Закон про політичні партії України передбачає вичерпний перелік відомостей, які мають міститись у статутних документах партій.²⁷¹ Чинна редакція зазначеного

²⁷¹ Закон України «Про політичні партії в Україні», стаття 8, № 2365- III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

Закону все ж лишає поза об'єктом регулювання низку організаційних та процедурних питань, які регламентують діяльність всередині партій, тим самим делегуючи право самостійно визначати такі процедури партіям.

Хоча кожна держава встановлює власні вимоги до статутів партій, все ж існує низка положень, які складають загальноприйнятту практику у формуванні цих партійних документів. Зокрема, статuti партій здебільшого містять положення щодо прав та обов'язків членів, а також положення щодо ухвалення рішень.²⁷² Крім цього, держави можуть встановлювати вимоги щодо прозорості прийняття рішень всередині партій та щодо залучення членів партії до процесу затвердження статуту та висування кандидатів.²⁷³ Такі вимоги першочергово спрямовані на забезпечення основних засад внутрішньопартійної демократії, а саме: принципів залучення, децентралізації, репрезентативності, сприйнятності, відповідальності, підзвітності та прозорості. Таким чином, зазначені принципи є орієнтирами у побудові внутрішньопартійних процедур, які знаходять своє вираження у положеннях статутів, що, крім іншого, впливає на рівень внутрішньопартійної демократії.

З огляду на зазначене, з метою проведення аналізу рівня внутрішньопартійної демократії серед політичних партій України необхідно звернутись до положень статутів партій та надати оцінку процедурам ухвалення рішень всередині партій з точки зору реалізації принципів внутрішньопартійної демократії. З метою проведення якісного аналізу статутів політичних партій, у цій роботі під поняттям «партійні рішення» варто розуміти рішення, які прийняті уповноваженим суб'єктом політичної партії та спрямовані на впорядкування внутрішніх відносин між членами політичної партії. Такі рішення охоплюють рішення щодо обрання членів керівних органів та голови партії, відбір кандидатів до виборчого списку партії на вибори народних депутатів або ж кандидатів на одномандатних округів, затвердження

²⁷² OSCE ODIHR. (2011). Guidelines on Political Party Regulation. Warsaw/Strasbourg. §111, p. 51.

²⁷³ OSCE ODIHR. (2011). Guidelines on Political Party Regulation. Warsaw/Strasbourg. §98, p. 47.

програми політичної партії та інших партійних документів. Принагідно зазначити, що внутрішньопартійні рішення можуть створювати юридичні наслідки, зокрема у випадку прийняття рішення про висування кандидатів на вибори,²⁷⁴ затвердження програмних документів тощо.

У роботі застосовується метод кодування, який було розглянуто у підрозділі 1.3.2. Розділу 1 роботи. До вибірки дослідження включено статuti політичних партій України, які взяли участь в розподілі депутатських мандатів у Верховній Раді України після позачергових виборів народних депутатів України 26 жовтня 2014 року, а саме: політична партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність», політична партія «Об'єднання «Самопоміч», Радикальна Партія Олега Ляшка, політична партія «Всеукраїнське Об'єднання «Батьківщина».²⁷⁵ З огляду на обмежений доступ до статутів політичних партій в Україні, статuti політичних партій «Народний фронт» та «Опозиційний Блок» було виключено з вибірки дослідження.

2.3.1. Огляд результатів кодування статутів політичних партій України

За результатами кодування статутів політичних партій середній показник рівня внутрішньопартійної демократії склав 0.277, що становить більше чверті від можливого максимального значення «1» (див. Додаток №7). З огляду на отримані кількісні показники, було сформовано загальні висновки щодо реалізації принципів залучення та децентралізації в межах кожного рівня структури внутрішньопартійної демократії.

– **Рівень прав членів партії.** Зазначений рівень містить два підрівня, а саме: загальні права членів партії та права меншин, або ж малопредставлених груп населення. Всі проаналізовані статuti політичних партій містять окремі розділи про

²⁷⁴ Виборчий кодекс України, 396-IX, (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

²⁷⁵ Центральна виборча комісія. (н.д.). *Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу за результатами проведення позачергових виборів народних депутатів 26 жовтня 2014 року.* Дата звернення 2 лютого 2018 року <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp300pt001f01=910.html>

права та обов'язки членів партій. Однак, зважаючи на те, що чинний Закон про політичні партії встановлює вимогу до визначення переліку прав та обов'язків членів партій у статутних документах,²⁷⁶ то особливу увагу складає саме зміст правомочностей, які виникають у зв'язку із набуттям членства в тій чи іншій партії.

Методологія кодування зосереджується на оцінці чотирьох правомочностей членів партії, а саме: права бути поінформованими про діяльність партії; права висловлювати погляди всередині партії або публічно, які є відмінними від позиції партії; права брати участь у прийнятті рішень; права формувати внутрішньопартійні об'єднання (*factions within the party*).²⁷⁷

Проаналізовані статuti всіх політичних партій закріплюють право на інформацію та право брати участь у прийнятті рішень об'єднання, однак встановлення права на висловлення власних поглядів та права на формування об'єднань всередині партій не є поширеною практикою.

Всі політичні партії надають своїм членам право вільно висловлювати власні погляди,²⁷⁸ попри це, установчі документи об'єднань не визначають, чи можливо висловлювати такі погляди публічно, тобто за межами партійних обговорень. Відповідно до методології кодування, закріплення права на висловлення поглядів лише всередині партійної організації вже має позитивний вплив²⁷⁹ на реалізацію принципів внутрішньопартійної демократії. Водночас, висловлення поглядів за межами об'єднання, наприклад у медіа, беззаперечно сприяє більшій відкритості

²⁷⁶ Закон України «Про політичні партії в Україні», стаття 8, № 2365-III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

²⁷⁷ von dem Berge, B., Poguntke, T., Obert, P., & Tipei, D. (2013). *Measuring Intra-Party Democracy: A Guide for the Content Analysis of party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania*. Springer: Heidelberg. p. 17.

²⁷⁸ Стаття 8.8. статуту політичної партії «Об'єднання «Самопоміч», затверджений VII З'їздом політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» протоколом №8 від 13 лютого 2016 року; стаття 3.17 статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність», затверджений XII позачерговим з'їздом партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» (дев'ятий етап) 29.10. 2016 року; стаття 3.7 статуту політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», затверджений XIV з'їздом політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (шостий етап) 16 вересня 2017 року; стаття 3.5.6. статуту політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка», затверджений XIII позачерговим З'їздом Радикальної партії Олега Ляшка 03 червня 216 року.

²⁷⁹ Адже відповідно до інструкції кодування надається позитивне значення «1» у разі наявності у статуті положень, які надають членам партії право на висловлення окремої думки в межах партійної організації.

партії та є показником свободи кожного окремого члена партії. Право на вільне вираження поглядів варто розглядати як лакмусовий папірець, який надає оцінку демократичності процесів всередині партій, адже будь-яка зовнішня діяльність партії обумовлена внутрішніми рішеннями, які мають відображати волю або ж консенсус всіх членів партії.

Всі проаналізовані статuti політичних партій не надають членам право на створення внутрішньопартійних об'єднань. Відсутність таких положень в установчих документах є ймовірним свідченням відсутності гнучкої організаційної структури, яка б дозволяла формувати групи «за інтересами» всередині партії, а також своєрідним запобіжним механізмом всередині партій для уникнення розмноження так званих центрів прийняття рішень.

Важливо зазначити, за результатами кодування статутів жодна з політичних партій не містить положення стосовно прав меншин та їхньої участі у діяльності партій. Відповідно до методології кодування до категорії меншин належать жінки, молодь, представники етнічних та національних меншин тощо.²⁸⁰ У статутах партій відсутні положення, які б передбачали існування спеціальних внутрішньопартійних механізмів забезпечення прав таких груп населення всередині партійних організацій, зокрема шляхом формування квот для цих груп у керівних органах партії. З огляду на те, що в Україні досі існує проблема представленості зазначених меншин в політиці та їхнього доступу до прийняття рішень на державному та місцевому рівнях,²⁸¹ результати дослідження вказують на те, що політичні партії не звертаються до вирішення цього питання у своїх організацій.

²⁸⁰ von dem Berge, B., Poguntke, T., Obert, P., & Tipei, D. (2013). *Measuring Intra-Party Democracy: A Guide for the Content Analysis of party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania*. Springer: Heidelberg. p. 44

²⁸¹ Згідно із даними звіту Робочої групи ООН з питань молоді в Україні, проведеного у 2019 році, лише 2% громадян, які належать до вікової групи від 14 до 29 років, працюють у політичній партії або групі. Водночас звіт ПРООН «Участь жінок у політиці та прийняття рішень на місцевому рівні: досвід, виклики і потреби» від 5 лютого 2021 року досліджує проблему представленості жінок в політиці України та вказує на низький рівень участі жінок в політиці, який становить 20,8% у Верховній Раді України дев'ятого скликання та не більше 17% в обласних та міських радах станом на жовтень 2020 року. // UNDP. (2021). *Women's political participation and representation at the subnational level: background, challenges and needs*. https://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/library/democratic_governance/womens-political-participation.html; UN

Варто зазначити, що в межах цього рівня внутрішньопартійної організації методологія також дозволяє визначити, чи прямо передбачено у статуті принцип внутрішньопартійної демократії. За результатами кодування встановлено, що лише статут однієї політичної партії містить таке положення,²⁸² що може свідчити про недостатній рівень обізнаності партій щодо важливості зазначеного принципу для функціонування партійних організацій.

– *Рівень організаційної структури* охоплює шість підрівнів, які зосереджуються на оцінці повноважень керівних органів та голови партії, а також динаміки відносин між національним та регіональним рівнями партійної організації.

За результатами кодування встановлено, що всередині структури керівних органів всі політичні партії надають з'їзду статус найвищого керівного органу, що, своєю чергою, передбачає колегіальний спосіб ухвалення рішень з ключових питань діяльності партії, а саме: прийняття статуту та програми об'єднання, затвердження результатів висування кандидатів на вибори, обрання кількісного складу інших керівних органів тощо.

Метод кодування звертає увагу також на частоту проведення з'їзду, що безпосередньо впливає на якість реалізації принципу залучення. Так, метод передбачає надання позитивного значення «1» якщо з'їзд партії проводиться не рідше одного разу на три роки.²⁸³ Серед проаналізованих статутів політичних партій було виявлено, що деякі партії проводять з'їзд лише один раз на п'ять років.²⁸⁴ Така періодичність не дозволяє залучати широке коло членів об'єднання до ухвалення

Working Group on Youth. (2019). *Analytical Report "The State of Youth in Ukraine"*. <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-06/THE%20STATE%20OF%20YOUTH%20IN%20UKRAINE%20report.pdf>

²⁸² Стаття 8.8. статуту політичної партії «Об'єднання «Самопоміч», затверджений VII З'їздом політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» протоколом №8 від 13 лютого 2016 року.

²⁸³ von dem Berge, B., Poguntke, T., Obert, P., & Tipei, D. (2013). *Measuring Intra-Party Democracy: A Guide for the Content Analysis of party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania*. Springer: Heidelberg. p. 45.

²⁸⁴ Стаття 5.1. статуту політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», затверджений XIV з'їздом політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (шостий етап) 16 вересня 2017 року; стаття 6.1.1 статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність», затверджений XII позачерговим з'їздом партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» (дев'ятий етап) 29.10. 2016 року.

рішень із вищезазначених питань діяльності партії та ускладнює доступ «рядових» членів партії до процесів ухвалення рішень в цілому.

Проаналізовані статuti політичних партій не містять прямих положень щодо відповідальності органів або посадових осіб партії перед керівним органом вищого рівня. Відсутність таких прямих положень у статутах партій може свідчити про недовершеність організаційної будови партій та недостатню визначеність механізмів контролю та підзвітності у діяльності органів партії. Водночас статuti всіх партій містять вичерпний перелік повноважень органів та посадових осіб партії, що безумовно є позитивним аспектом у внутрішньопартійній діяльності, який сприяє чіткому розмежуванню функцій та визначенню місця кожного органу партії у системі управління об'єднанням.

Принагідно слід зазначити, що проаналізовані установчі документи партій виключають можливість одноосібного ухвалення рішень керівниками партій, що унеможлиблює позбавлення членства, блокування виконання рішень, формування чи закриття регіональних осередків тощо лише за рішенням голови партії. Статут лише однієї політичної партії надає повноваження лідеру об'єднання *«у разі необхідності, без погодження»* з іншими керівними органами партії видавати *«одноосібно накази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання усіма статутними органами»*.²⁸⁵ Зважаючи на принципи внутрішньопартійної демократії, надання голові партії таких повноважень є свідченням централізованого способу ухвалення рішень, яке не сприяє залученню членів партії до таких процесів та, таким чином, впливає на якість реалізації права на свободу об'єднання в цілому.

– ***Рівень процедур прийняття рішень.*** Цей рівень надає оцінку процедурам обрання голови та членів до складу статутних органів партій, обрання кандидатів на різні види виборів, створення осередків та обрання керівництва таких осередків, а також оцінює реалізацію основоположних принципів ухвалення рішень. Варто

²⁸⁵ Стаття 25.3 статуту політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка», затверджений XIII позачерговим З'їздом Радикальної партії Олега Ляшка 03 червня 216 року.

вказати, що цей рівень охоплює найбільшу кількість підрівнів, а отже надає змогу визначити, чи надають внутрішньопартійні процедури можливість реалізувати принципи залучення та децентралізації на різних рівнях партійної організації.

Як зазначалось вище, прийняття ключових рішень політичних партій, таких як висування кандидатів на вибори,²⁸⁶ внесення змін до статуту, прийняття стратегічних рішень діяльності організації тощо, віднесено до повноважень найвищого органу партій – з'їзду. Такий механізм прийняття рішень безперечно сприяє забезпеченню принципу залучення та наданню кожному члену партії права голосу у вирішенні питань діяльності партії. Водночас політичні партії не визначають у статутах механізми ухвалення рішень керівними органами, обмежуючись лише положеннями про прийняття рішень загальною більшістю голосів від правомочного складу того чи іншого органу. Жоден зі статутів не містить конкретні способи голосування, наприклад, шляхом таємного голосування, підняття руки, вигуками тощо.²⁸⁷ Саме тому, всі проаналізовані статuti отримали негативну оцінку у питанні визначення процедур голосування, що безпосередньо вплинуло на загальний показник рівня внутрішньопартійної демократії серед партій.

Окрему увагу необхідно приділити результатам оцінки процедур обрання керівництва регіональних осередків, адже часто процедури обрання кандидатів на внутрішньопартійні посади передбачають узгодження кандидатур із керівними органами вищого рівня. Зокрема, серед проаналізованих статутів були встановлено, що керівні органи партій погоджують рішення місцевих осередків щодо висування кандидаток/-ів на місцеві вибори. Таке регулювання внутрішньопартійних відносин між так званим центральним та регіональним рівнями не сприяє розвитку самостійних осередків партії та негативно впливає на реалізацію принципу

²⁸⁶ Тут мається на увазі вибори народних депутатів України, вибори президента України та місцеві вибори.

²⁸⁷ von dem Berge, B., Poguntke, T., Obert, P., & Tipei, D. (2013). *Measuring Intra-Party Democracy: A Guide for the Content Analysis of party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania*. Springer: Heidelberg. p. 53.

децентралізації, зосереджуючи центр ухвалення рішень на рівні центральних керівних органів, які переважно не є інклюзивними за своїм складом.

Крім цього, всі статuti отримали негативну оцінку у питанні стосовно оголошення результатів ухваленого рішення для всіх членів партії,²⁸⁸ що свідчить про відсутність такої практики серед проаналізованих статутів політичних партій та можливий недолік у сфері внутрішньопартійної комунікації. Оголошення результатів спрямоване на легітимацію отриманого рішення серед членів партії, а отже є показником залучення процесу прийняття рішень.

Враховуючи наведені результати кодування статутів, у наступних підрозділах роботи надається детальний аналіз положень, які визначають процедури обрання голови політичної партії, обрання кандидатів у народні депутати у загальнонаціональному виборчому окрузі та ухвалення рішень всередині партій щодо подальшого використання отриманих коштів державного фінансування статутної діяльності політичних партій. Детальні розрахунки кодування та аналізу статутів політичних партій надано у Додатках №3-7 до дисертаційного дослідження.

З огляду на те, що під час пошуку статутів політичних партій було ідентифіковано проблему доступу до установчих документів,²⁸⁹ то додатково досліджується архітектура доступу до інформації про внутрішньопартійні процедури шляхом оцінки офіційних вебсайтів політичних партій та наявності на них інформації про вищезазначені внутрішньопартійні процедури.

²⁸⁸ Питання «Чи прямо зазначено, що результати голосування презентуються перед всім членами партії для обґрунтування та легітимації обраної кандидатури?/Is it explicitly mentioned that the voting results are presented to all party members within the party to justify and legitimize the candidacy? Відповідно до інструкції кодування, якщо статут містить положення щодо оголошення результатів голосування стосовно виборних посад всередині партії чи висування кандидатів на вибори для легітимації таких результатів, то ставить значення «1». Негативне значення «-1» надається у разі відсутності такого положення.

²⁸⁹ А. Романюк так само зазначає про проблему доступу до установчих документів політичних партій в Україні та доходить до висновку, що відсутність установчих документів у відкритому доступі свідчить про закритий характер організації. // Романюк, А. (2018). Внутрішньопартійна демократія як чинник розвитку та оцінки політичних партій України. *Вісник Львівського університету*, 18, с. 354.

2.3.1.1. Процедура обрання керівника політичної партії

З огляду на політичну та юридичну складові діяльності голів політичних партій, важливо зазначити про існування певних термінологічних розбіжностей у назві цієї посади. Політична наука пропонує поняття «голови» та «лідерки/-ра» партії, водночас у юридичній площині використовується термін «керівник». В цьому дисертаційному дослідженні використовуються зазначені терміни у якості синонімів.

Голова або лідер політичної партії подекуди займає центральне місце у керівництві діяльністю партійної організації. Важливість цієї посади обумовлюється низкою чинників, які здебільшого пов'язані саме з «політичною вагою» лідерів партій у зовнішній діяльності цих об'єднань, яка часто є визначальною для їхнього електорального успіху. Політична наука визначає цей феномен як *presidentialization* або президенталізація, що полягає у збільшенні впливу лідерів політичних партій на законодавчий та виборчий процеси, а також організаційні процеси всередині партій.²⁹⁰ З огляду на важливість посади лідера партії, значна увага у дослідженнях партології приділена процедурі обрання голів партії та залучення до неї «рядових» членів партій.²⁹¹ Останній аспект складає особливий інтерес для правових досліджень, адже дає змогу визначити, чи забезпечується рівний доступ всіх членів партії до прийняття такого важливого рішення як обрання голови організації, а отже – чи може громадянин бути «повноправним» під час реалізації власного права на свободу об'єднання.

Перш ніж перейти до огляду та аналізу результатів кодування статутів в частині обрання голів партій, варто звернутись до аналізу ролі лідерів партій в структурі таких організацій та їхнього правового статусу.

²⁹⁰ Cross, W., Blais, A. (2012). Who selects the party leader? *Party Politics*, 18(2), p. 128.

²⁹¹ Pilet, J.-B., Cross, W. (2014). *The Selection of Political Party Leaders in Contemporary Parliamentary Democracies*. London. Routledge, p. 3.

Як слушно зазначає М.В. Морарь, в Україні існує пряма залежність ефективності та дієздатності політичних партій у суспільстві від успішності керівництва та діяльності лідерів партій.²⁹² Політичні партії в Україні належать до так званого «лідерського» типу,²⁹³ що обумовлено центральним місцем голів партій у прийнятті рішень. Крім цього, переважно саме керівники партій є фінансовими джерелами існування таких об'єднань,²⁹⁴ що додатково впливає на збільшення їхніх повноважень у вирішенні тих чи інших питань діяльності об'єднань. Така політична природа позиції голови партії породжує низку питань, пов'язаних із обсягом їхніх повноважень у процесі ухвалення рішень та «сили» їхнього впливу на діяльність партій, адже централізація повноважень зменшує можливість участі інших членів партії у внутрішньопартійному житті та не сприяє у забезпеченні прозорості процедур прийняття рішень.²⁹⁵

Крім посадового статусу всередині партійної організації, голови партій також є суб'єктами права. Відповідно до положень частини 5 статті 10 Закону про політичні партії під час установчого з'їзду партії має бути обрано *керівника політичної партії*. Важливо зазначити, що Закон про політичні партії розрізняє статус членства керівників партій від статусу інших, рядових членів партії. Зокрема, відповідно до частини 7 статті 6 Закону *членство в політичній партії керівників та заступників керівників партії припиняється з дня, наступного за днем обрання нового керівника чи його заступника*. Це положення вказує на наявність вищого рівня юридичної відповідальності у лідерів партії, порівняно із рядовими членами партій. Пояснення

²⁹² Морарь, М.В. (2012). Внутрішньопартійне керівництво – різновид політичної діяльності. *Гілея. Науковий вісник*, 56 (1), с. 521.

²⁹³ Whitmore, S. (2014). *Political party development in Ukraine*. GSDRC Helpdesk Research Report 1146. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham, p. 3; Bader, M. (2010). Party Politics in Georgia and Ukraine and the failure of Western Assistance. *Democratization*, 17(6), 1085-1107. <http://dx.doi.org/10.1080/13510347.2010.525857>. p. 1093; Богашева, Н.В. (2010). Проблеми законодавчого регулювання внутрішньо-організаційної діяльності політичних партій. *Вибори та демократія*, 2-3, с. 162.

²⁹⁴ Whitmore, S. (2014). *Political party development in Ukraine*. GSDRC Helpdesk Research Report 1146. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham, p. 4.

²⁹⁵ Богашева, Н.В. (2010). Проблеми законодавчого регулювання внутрішньо-організаційної діяльності політичних партій. *Вибори та демократія*, 2-3, с. 162.

цього полягає у повноваженнях керівників партій на вчинення юридичних дій, які мають наслідком виникнення відповідних прав та обов'язків як для політичної партії, так і для третіх осіб. Наприклад, голова політичної партії має право підпису партійних рішень, серед яких варто зазначити рішення щодо висування кандидатів на вибори.²⁹⁶

Голова партії, як правило, є керівником юридичної особи, а отже є офіційним представником партії у відносинах з третіми особами та несе юридичну відповідальність за діяльність об'єднання. Таким чином, голова партії має найбільший обсяг юридичної відповідальності серед усіх суб'єктів внутрішньопартійних відносин.

Враховуючи особливий статус голів партій всередині партійних організацій та їхній юридичний статус як керівників об'єднань, аналіз статутів політичних партій підтвердив, що посада голови партії першочергово полягає у виконанні представницьких функцій. Відповідно до положень проаналізованих статутів політичних партій голова або лідерка партій уповноважені представляти партію у відносинах з третіми особами. Зокрема, статут політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» передбачає, що голова партії *«представляє партію у відносинах з органами державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, політичними партіями, громадськими організаціями України та інших держав, міжнародними і міжурядовими організаціями»*.²⁹⁷ Аналогічне положення міститься у статуті політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка».²⁹⁸ Крім цього, деякі статuti партій вказують на автономність повноважень голови партії. Наприклад, статут політичної партії «Об'єднання Самопоміч» передбачає, що *«лідер*

²⁹⁶ Виборчий кодекс України, 396-IX, (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

²⁹⁷ Стаття 5.4.1. статуту політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», затверджений XIV з'їздом політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (шостий етап) 16 вересня 2017 року.

²⁹⁸ Стаття 25.2.6. статуту політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка», затверджений XIII позачерговим З'їздом Радикальної партії Олега Ляшка 03 червня 216 року.

партії без доручення представляє партію у відносинах з іншими суб'єктами політичного та суспільного життя». ²⁹⁹

З огляду на зазначені повноваження керівників партій, процедура обрання кандидаток/-ів на таку внутрішньопартійну посаду має відображати волю якомога більшої кількості членів партії та бути показником демократичності партійної організації. Саме тому метод кодування передбачає проведення оцінки не тільки повноважень голови партії, але й процесів обрання на цю посаду. Зокрема, фокусом у цій оцінці є суб'єктний склад, який уповноважений обирати голову об'єднання.

Методологія кодування надає негативного значення саме тим процедурам, які не передбачають залучення всіх членів партії або ж делегатів партійного з'їзду до ухвалення рішення щодо обрання голови партії. ³⁰⁰ Таким чином, позитивний вплив на внутрішньопартійну демократію має залучення широкого кола членів партії до такого процесу. Серед проаналізованих статутів політичних партій, лише статут політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» передбачає обрання голови партії Центральною радою партії, тобто керівним органом партії, до якого входять обрані партійним з'їздом члени партії. ³⁰¹

Що стосується саме способів обрання голів партій, то жодна з партій не визначає у своїх статутах перебіг цього процесу. Так, у статутах передбачається лише сама можливість обрання голови партії, однак не надається детальна регламентація процесу та методів голосування, а також способів встановлення результатів голосування. Крім цього, на офіційних вебсайтах політичних партій також відсутня така інформація. Відсутність таких положень у статутах політичних партій впливає на прозорість внутрішньопартійних процедур та можливість здійснити якісний

²⁹⁹ Стаття 4.3.2. статуту політичної партії «Об'єднання «Самопоміч», затверджений VII З'їздом політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» протоколом №8 від 13 лютого 2016 року.

³⁰⁰ von dem Berge, B., Poguntke, T., Obert, P., & Típei, D. (2013). *Measuring Intra-Party Democracy: A Guide for the Content Analysis of party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania*. Springer: Heidelberg. p. 50.

³⁰¹ Стаття 6.2.1. статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність», затверджений XII позачерговим з'їздом партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» (дев'ятий етап) 29.10. 2016 року.

аналіз реалізації принципу залучення при ухваленні рішень щодо обрання голови партії.

Варто також зазначити, що важливим у питанні діяльності голів партій є обсяг повноважень, строковість перебування на посаді голови політичної партії та право бути обраним на посаду на кілька строків поспіль. Наведені критерії є також основоположними у державному управлінні. Зокрема, конституції держав зазвичай містять положення, які обмежують строк перебування однієї і тієї ж особи на керівних посадах. Наприклад, Конституція України визначає строк перебування на посаді Президента протягом п'яти років та встановлює обмеження щодо перебування на цій посаді декілька строків підряд.

Відповідно до методології кодування, оцінка внутрішньопартійної демократії отримує негативне значення за умови відсутності у статуті партії положень щодо строку перебування на посаді голови партії.³⁰²

Статути політичних партій, які було включено до вибірки, переважно дотримуються цього правила щодо обмеження строку здійснення повноважень голови. Однак партії можуть вказувати, що повноваження голови є строковими та водночас статут передбачає можливість переобрання однієї й тієї ж особи на цю посаду без обмежень. Наприклад, стаття 6.3.2. статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність» встановлює, що *«Голова Партії обирається Центральною радою Партії строком на чотири роки, з правом переобрання без обмеження кількості строків»*.³⁰³ Такі положення внутрішньопартійного регулювання можуть призвести до централізації владних повноважень всередині партії, що матиме вплив на реалізацію принципу залучення членів партії до процесів

³⁰² von dem Berge, B., Poguntke, T., Obert, P., & Tipei, D. (2013). *Measuring Intra-Party Democracy: A Guide for the Content Analysis of party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania*. Springer: Heidelberg. p. 47.

³⁰³ Стаття 6.3.2. статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність», затверджений XII позачерговим з'їздом партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» (дев'ятий етап) 29.10. 2016 року.

ухваленні партійних рішень або ж до врахування інтересів певного лише певного кола керівників партії при ухваленні партійних рішень.

Узагальнені результати оцінки процедур обрання керівників партій представлені у Таблиці №1 (див. нижче).

Політична партія (в алфавітному порядку)	Процедура обрання голови політичної партії		Додаткові параметри оцінки		
	Визначення в статуті	Колегіальність прийняття рішення	Наявність інформації на офіційному вебсайті партії	Строковість перебування на посаді	Обмеження перебування на посаді декілька строків підряд
Блок Петра Порошенка «Солідарність»	Відсутнє	Ні, Центральна Рада партії	Відсутня	Так	Без обмежень
ВО «Батьківщина»	Відсутнє	Так, партійний з'їзд	Відсутня	Так	Без обмежень
Радикальна партія Олега Ляшка	Відсутнє	Так, партійний з'їзд	Відсутня	Ні	Без обмежень
Об'єднання «Самопоміч»	Відсутнє	Так, партійний з'їзд	Відсутня	Так	Без обмежень

Таблиця №1. Результати оцінки процедур обрання голови політичної партії

2.3.1.2. Процедура обрання членів партії до виборчого списку кандидатів у народні депутати

В умовах сучасної представницької демократії представники політичних партій у парламенті є головними детермінантами вирішення кадрових питань формування уряду,³⁰⁴ а також долі великої кількості державних рішень. Водночас формування

³⁰⁴ Шаповал, В.М. (2005). *Сучасний конституціоналізм*. Юридична фірма «Салком». Юрінком Інтер. с. 178.

кадрового складу самих парламентів визначається далеко не під час дня голосування шляхом волевиявлення громадян, а належить саме членам партії або її керівним органам, які уповноважені ухвалювати рішення щодо списку кандидатів на вибори.

Саме тому цей внутрішньопартійний процес номінації (*nomination process*) або ж обрання членів партії до списку кандидатів у народні депутати досі залишається так званим «секретним садом політики»³⁰⁵ та знаходиться за «лаштунками» публічної діяльності політичних партій.

Перш ніж перейти до аналізу процесу обрання членів партії до виборчого списку, варто наголосити на термінологічній різниці між поняттями «обрання» та «висування». Зокрема, у цьому підрозділі досліджується саме внутрішньопартійний вимір формування виборчого списку політичної партії на вибори народних депутатів. Саме тому, поняття «обрання» та «висування» мають різне значення та правові наслідки.

Процес обрання є внутрішньопартійною процедурою визначення кандидатів від партії, які будуть включені до виборчого списку на виборах. Обрання кандидатів відбувається на підставі положень статуту, оскільки знаходиться поза об'єктом регулювання Закону про політичні партії.

Процес висування є законодавчо врегульованою процедурою затвердження остаточного списку кандидатів від партії до участі у виборчому процесі, що має наслідком реєстрацію такого списку відповідним органом адміністрування виборчого процесу. Таким чином, процес обрання передуює процесу висування кандидатів на вибори, а отже є важливою складовою у забезпеченні внутрішньопартійної демократії та вираження волі всіх членів партії у здійсненні такої функції цього інституту як участь у виборах.

Обрання кандидатів на вибори є першою та надважливою стадією відбору майбутніх державних посадовців (*public officials*). В правозастосовчій практиці

³⁰⁵ Hazan, R., Rahat, G. (2006). Candidate selection: methods and consequences. In R. S. Katz & W. Crotty (Eds.), *Handbook of Party Politics* (pp. 109-121). London: SAGE Publications Ltd, DOI: 10.4135/9781848608047.n11. p. 110

деяких країн процес обрання розглядається навіть як державна функція,³⁰⁶ політичні партії відбирають (*recruit*) потенційних політичних кадрів та таким чином обмежують вибір громадян наявними кандидатами у виборчому списку. Дійсно, на етапі обрання кандидатів політична партія проходить своєрідний процес «фільтрування» членів партії або ж охочих балотуватись по списку від такої партії, тим самим формуючи виключний перелік кандидатів, за яких вже будуть голосувати виборці.

Зважаючи на політичний контекст, в якому існує Україна сьогодні, відбір кандидатів має прямий вплив на результат виборів, оскільки присутність тих чи інших кандидатів у виборчому списку політичної партії може створювати конкурентну перевагу під час виборів.

Висування кандидатів у народні депутати є першим етапом виборчого процесу,³⁰⁷ однак, у практичній площині цей етап починається ще задовго до оголошення початку перебігу самого виборчого процесу, адже у своїй повсякденній діяльності політичні партії витрачають значну частину часу саме на «викарбовування» майбутніх політичних кадрів.

Як зазначає Віктор Залізнюк, висування кандидатів партії на вибори є, в першу чергу, процесом формування волі членів партії.³⁰⁸ Саме тому важливим є забезпечення вільного волевиявлення членів партії на етапі обрання кандидатів та забезпечення їхнього права голосу всередині партії. Однак правове регулювання процедури обрання кандидатів на вибори є доволі дискусійним питанням, знову ж таки, зважаючи на природу політичних партій як добровільних об'єднань.

³⁰⁶ У 1994 році у справі *Smith v. Allwright* Верховний суд США визнав, що проведення праймаріз (або ж процесу обрання кандидатів до участі у виборах) є невід'ємною частиною політичного процесу, а отже розглядається як прояв державної функції. // Gauja, A. (2016). *The Legal Regulation of Political Parties: Is There a Global Normative Standard?* *Election Law Journal*, 15(1):4, 1-16. <http://doi.org/10.1089/elj.2015.0332>. p. 13.

³⁰⁷ *Виборчий кодекс України, 396-IX, (2020)*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

³⁰⁸ Залізнюк, В.В. (2015). Роль та значення політичної партії у процесі висування кандидатів. *Бюлетень Міністерства юстиції України, 11*, с. 49.

У 2015 році Венеційська комісія опублікувала звіт щодо огляду регулювання висування кандидатів,³⁰⁹ у якому звернула увагу на дихотомію двох принципів: автономії та внутрішньопартійної демократії.³¹⁰ Принцип автономії забезпечує вільне здійснення своєї діяльності політичними партіями, в той час коли принцип внутрішньопартійної демократії вказує на те, як саме мають діяти партії.³¹¹ Тому законодавець кожної держави на власний розсуд визначає баланс між цим двома принципами, що, зокрема, відображається на межах втручання держави у діяльність партій, пов'язану із висуванням кандидатів на вибори.

Чинна редакція Виборчого кодексу України передбачає, що висування кандидатів у народні депутати, формування та затвердження загальнодержавного виборчого списку та регіональних виборчих списків здійснюються на її з'їзді (зборах, конференції) у порядку, встановленому статутом партії та статтею 154 Виборчого кодексу.³¹² Водночас, законодавець не встановлює чітких процедур обрання кандидатів та наділяє політичні партії повною свободою у вирішенні питання, як саме члени партії будуть внесені до виборчого списку.

Практика реалізації цих положень в Україні залежить від кожної окремої партії та внутрішньої політичної волі керівництва партії застосовувати демократичні механізми відбору та висування кандидатів на вибори. Як приклад, унікальним є досвід політичної партії «Демократичний Альянс»³¹³ у процедурах обрання кандидатів як на внутрішньопартійні посади, так і до участі виборах. Зокрема, у

³⁰⁹ Venice Commission. (2015). Report on the Method of Nomination of Candidates within Political Parties.

³¹⁰ Venice Commission. (2015). Report on the Method of Nomination of Candidates within Political Parties. §5; Pesotska, K. (2020). Candidate Nomination Process during 2019 Early Parliamentary Elections in Ukraine: Battle for Intra-Party Democracy. *Zeitschrift für Parteienwissenschaften*, 1, p. 51.

³¹¹ Там само.

³¹² Виборчий кодекс України, 396-IX, (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

³¹³ Статут зазначеної партії не входив до вибірки дослідження. Положення статуту щодо обрання кандидатів політичної партії наведені як приклад забезпечення принципів внутрішньопартійної демократії у процедурах обрання кандидатів до виборчого списку.

партії діє положення «Про Номінаційний комітет партії ДемАльянс»,³¹⁴ яке передбачає створення спеціального номінаційного комітету. Цей комітет є дорадчим органом, завданням якого є формування рекомендацій щодо кандидатів на посади членів центральних органів управління партії, бюро місцевих організацій та кандидатів на виборні посади органів місцевого самоврядування, народних депутатів України та Президента України. До складу комітету входять не тільки члени партії, але й треті особи, які мають досвід у відборі кадрів. Головна мета номінаційного комітету полягає у незалежному відборі кандидаток та кандидатів до участі у виборах від партії. Номінаційний комітет враховує низку критеріїв, зокрема, досвід роботи, політичний досвід, активність в партії тощо.

Обрання кандидатів у народні депутати також належить до категорії внутрішньопартійних процесів, до якого входить визначене статутом коло суб'єктів. Відтак, кожна політична партія самостійно визначає, хто саме може брати участь у процесі обрання та яким чином кандидати у народні депутати мають бути затверджені. Важливою складовою порядку обрання кандидатів є питання суб'єктів, які уповноважені ухвалювати рішення щодо затвердження кандидатів від партії.

Залучення широкого кола членів партії до цього процесу або ж зосередження центру прийняття рішень лише на рівні лідера партії має різні наслідки для побудови не тільки партії як такої, але й впливає на формування відповідальності (*accountability*) обраних кандидатів перед громадянами.³¹⁵ Піпа Норріс зазначає, що рівень централізації процесів відбору кандидатів, масштаб залученості та значення результатів висування є основними вимірами внутрішньопартійної демократії.³¹⁶ Централізація процесів висування кандидатів, відповідно до позиції Норріс, вказує

³¹⁴ Положення «Про Номінаційний комітет партії ДемАльянс (Демократичний Альянс», затверджене рішенням Політичної Ради партії від 05 грудня 2014 року.

³¹⁵ Norris, P. (2006). Recruitment. In R.S. Katz & W. Crotty (Eds.), *Handbook of Party Politics* (pp. 89-108). London: SAGE Publications Ltd, DOI: 10.4135/9781848608047.n1. p. 89.

³¹⁶ Norris, P. (2006). Recruitment. In R.S. Katz & W. Crotty (Eds.), *Handbook of Party Politics* (pp. 89-108). London: SAGE Publications Ltd, DOI: 10.4135/9781848608047.n1. p. 92.

на те, чи до висування кандидатів долучались лише представники центрального офісу політичної партії чи представники регіональних осередків. Масштаб залученості є мірою кількості суб'єктів, які взяли участь у відборі кандидатів. Масштаб значення результатів визначає, чи сам процес прийняття рішення впливав на висунення одного чи певної кількості кандидатів.³¹⁷ Отже питання висування кандидатів на вибори фокусується на суб'єктному складі цього процесу, а саме хто і до якої міри залучений до цього процесу.

З огляду на це, Ройвен Хазан та Гідеон Рахат надають шкалу залучення різних суб'єктів до процесу висування кандидатів.³¹⁸ Шкала передбачає градацію від інклюзивного до ексклюзивного процесу, що залежить від виду суб'єктів залучених до висування кандидатів.³¹⁹ Зокрема, в межах діапазону визначаються такі суб'єкти: виборці, члени партії, партійні органи, номінаційний комітет, партійний лідер. З правової точки зору ця шкала має значення для внутрішньопартійної легітимації кандидатів від партії, які у майбутньому можуть стати представниками влади, а також для визначення суб'єкта відповідальності за прийняте рішення. Отже чим більш інклюзивним є процес відбору кандидатів, тим ширшим є коло відповідальних за прийняте рішення.

Метод кодування виявив, що проаналізовані статuti політичних партій не містять опису процедури висування кандидатів у народні депутати, зокрема, яким чином потенційні кандидатки/-ти можуть взяти участь у відборі, які внутрішньопартійні вимоги ставляться до кандидаток/-ів, якою є процедура відбору, чи передбачає процедура обговорення та голосування з кожного кандидата окремо або загалом за всіх кандидатів у списку тощо. Серед усіх досліджених установчих документів передбачено висування кандидатів на вибори вищим колегіальним органом партії,

³¹⁷ Norris, P. (2006). Recruitment. In R.S. Katz & W. Crotty (Eds.), *Handbook of Party Politics* (pp. 89-108). London: SAGE Publications Ltd, DOI: 10.4135/9781848608047.n1. p. 92.

³¹⁸ Hazan, R., Rahat, G. (2006). Candidate selection: methods and consequences. In R.S. Katz & W. Crotty (Eds.), *Handbook of Party Politics* (pp. 109-121). London: SAGE Publications Ltd, DOI: 10.4135/9781848608047.n11. p. 110.

³¹⁹ Там само. p. 110.

що безумовно є позитивною ознакою внутрішньопартійних процесів. При цьому, варто зазначити, що чинний Закон про політичні партії та Виборчий кодекс України відносять питання висування кандидатів на загальнонаціональні вибори до повноважень колегіального органу, а тому партії зобов'язані включати ці положення до своїх установчих документів та інших внутрішньопартійних положень.

Порядок висування кандидатів також відсутній на офіційних вебсторінках партії, що дає підстави стверджувати про наявність перешкоду у доступі до такої інформації, зокрема, для майбутніх кандидатів. Принагідно слід зазначити, що відповідно до статті 38 Конституції України громадяни мають право бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування. Реалізувати право бути кандидатом/-кою на виборах можливо шляхом висування організацією політичної партії. Саме тому, враховуючи обмежений доступ до порядку обрання кандидатів політичними партіями створюються опосередковані умови для обмеження прав громадян на участь в управлінні державними справами.

Політична партія (в алфавітному порядку)	Процедура обрання кандидатів від політичної партії на загальнонаціональні вибори		Додаткові параметри оцінки
	Визначення в статуті	Колегіальність прийняття рішення	Наявність інформації на офіційному вебсайті партії
Блок Петра Порошенка «Солідарність»	Відсутнє	Так	Відсутня
ВО «Батьківщина»	Відсутнє	Так	Відсутня
Радикальна партія Олега Ляшка	Відсутнє	Так	Відсутня
Самопоміч	Відсутнє	Так	Відсутня

Таблиця № 2. Висновки аналізу процедури висування кандидатів у народні депутати

2.3.1.3. Процедура ухвалення рішень щодо використання отриманих коштів державного фінансування статутної діяльності політичної партії

З огляду на те, що політичні партії мають доступ до прийняття рішень на державному рівні, то питання фінансування їхньої діяльності створює інтерес для багатьох третіх осіб, які зацікавлені вплинути на ухвалення таких рішень. Саме тому питання ролі грошей у політиці та балансу інтересів спонсора та отримувача є критичним аспектом у функціонуванні політичних партій та забезпеченні конкурентного політичного середовища.³²⁰ З огляду на це, низка наукових досліджень пов'язана саме з дослідженням впливу донорів на діяльність політичних партій під час виборчого процесу,³²¹ все ж поза увагою залишаються питання фінансування діяльності політичних партій поза виборами та забезпечення функціонування партій як організацій.

Забезпечення діяльності політичних партій під час та поза виборчим процесом безумовно потребує різного виду ресурсів, зокрема фінансових. Утримання офісу політичної партії, оплата роботи членів секретаріату партії, забезпечення комунікації із виборцями³²² тощо – це лише деякі з витрат, які політична партія має здійснювати, аби забезпечувати виконання покладених на неї функцій. Хоча відповідно до думки А. Панеб'янка, політичні партії керуються внутрішніми та зовнішніми факторами при побудові своєї структури,³²³ попри це вирішальним

³²⁰ Heidenheimer, A.J., Langdon, F.C. (1968). *Business associations and the financing of political parties: A comparative study of the evolution of practices in Germany, Norway and Japan*. The Hague: Nijhoff. p XVII.

³²¹ Міжнародний інститут демократії та сприяння виборам (International IDEA) проводить щорічні конференції на тему «Гроші в політиці», яка спрямована на узгодження підходів представників політичних партій, урядів, громадських організацій та академічної спільноти до вирішення проблеми рівного доступу політичних партій до фінансових ресурсів під час виборчих кампаній та їхньої діяльності в поза виборчий період.

³²² van Biezen, I. (2003). *Financing Political Parties and Election Campaigns – Guidelines*. Council of Europe Publishing. p. 12.

³²³ Panebianco, A. (1988). *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press. p. XX.

залишається питання підтримки такої структури, яка б сприяла розвитку політичної партії та досягненню нею поставлених цілей.

Сьогодні в Україні актуальною залишається проблема впливу господарських товариств/бізнес структур на діяльність політичних партій.³²⁴ Непоодинокими є випадки, коли внески на користь політичних партій з боку великих концернів сприяли прийняттю на законодавчому рівні більш сприятливого регулювання діяльності таких бізнес структур. Тому з точки зору внутрішньопартійної демократії, важливим для функціонування політичних партій залишається питання залучення членів партії до ухвалення рішень щодо використання наявного партійного бюджету та забезпечення їх прав як повноцінних учасників прийняття рішень, що стосуються фінансової та матеріальної підтримки діяльності партій.

Керівні принципи правового регулювання діяльності політичних, видані Венеційською комісією у 2011 році, партій вказують на те, що політичні партії потребують достатнього фінансування для здійснення їхніх ключових функцій як під час виборчого процесу, так і поза ним.³²⁵ Крім того, зазначається, що регулювання у сфері фінансування політичних партій має гарантувати незалежність політичних партій від донорів, аби забезпечити рівні можливості всім партіям та прозорість у діяльності партій.³²⁶ З огляду на це, необхідною складовою у питанні фінансування політичних партій є диверсифікація джерел фінансування. Зокрема, регулювання у сфері фінансування політичних партій має забезпечувати можливість отримання фінансової підтримки на користь партії з декількох джерел, які б обмежували залежність партії лише від одного чи декількох ключових донорів. Як приклад, Венеційська комісія рекомендує, серед іншого, встановлювати граничні межі здійснення внесків фізичними та юридичними особами на користь політичної партії,

³²⁴ Whitmore, S. (2014). *Political party development in Ukraine*. GSDRC Helpdesk Research Report 1146. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham, p. 3-5.

³²⁵ OSCE ODIHR. (2011). *Guidelines on Political Party Regulation*. Warsaw/Strasbourg. §159, p. 65.

³²⁶ OSCE ODIHR. (2011). *Guidelines on Political Party Regulation*. Warsaw/Strasbourg. §159, p. 65.

створити баланс між приватним та державним фінансуванням, встановити обмеження щодо цільового використання державних коштів тощо.³²⁷ Попри це, Венеційська комісія не надає рекомендації щодо вимог до внутрішніх процесів ухвалення рішень щодо використання коштів партій, зокрема і тих, які були отримані з державного бюджету.

Ван Бізен серед видів фінансування політичних партій виокремлює приватне та публічне.³²⁸ Серед джерел фінансування партій варто зазначити такі види: добровільні внески фізичних та юридичних осіб та державне фінансування. Отже, джерела фінансування політичних партій умовно поділяються залежно від суб'єкта здійснення внеску: внески від фізичних осіб, юридичних осіб та фінансування з боку держави. Своєю чергою, категорії фізичних та юридичних осіб мають внутрішнє розгалуження. Зокрема, фізичні особи включають як громадян, так і самих членів політичної партії. Категорія юридичних осіб охоплює різні види товариств різних форм власності. Держава виступає окремим видом суб'єкта фінансування партій, адже опосередковано державні кошти надходять через податки громадян, а отже – фізичних осіб та юридичних осіб.

Варто вказати, що державне фінансування політичних партій значною мірою вплинуло на функціонування цього представницького інституту.³²⁹ Зокрема, Александр Херберт зазначає, що політичні партії перестали бути лише організаціями для передвиборчих кампаній, які орієнтуються на вибори.³³⁰ Саме тому політичні партії перетворились на організації із стабільною структурою, яка б забезпечувала освітні та дослідницькі внутрішні підрозділи, прес-центр тощо.³³¹

³²⁷ OSCE ODIHR. (2011). *Guidelines on Political Party Regulation*. Warsaw/Strasbourg. §160, p. 65.

³²⁸ van Biezen, I. (2003). *Financing Political Parties and Election Campaigns – Guildens*. Council of Europe Publishing. p. 12- 13.

³²⁹ Federman, J. (1989). *Comparative Political Finance in the 1980s* (Advances in Political Science) (H. Alexander, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511598623, p. 13.

³³⁰ Там само. p. 13.

³³¹ Federman, J. (1989). *Comparative Political Finance in the 1980s* (Advances in Political Science) (H. Alexander, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511598623, p. 13.

Важливо зазначити, що кожен із способів підтримки діяльності політичних партій створює певний вид правовідносин між суб'єктом, який надає таку підтримку, та політичною партією. Крім цього, такі правовідносини можуть регулюватись різними нормативно-правовими актами. Наприклад, якщо внесок на користь політичної партії здійснюється членом такої партії, то розмір такого внеску може встановлюватись статутом партії. Якщо внесок здійснюється третіми особами – юридичними чи фізичними особами, – то процедура здійснення внеску чітко передбачена Законом про політичні партії.

Відповідно до частини 3 статті 14 Закону України про політичні партії, фінансування політичних партій в Україні здійснюється у таких формах: внесків на підтримку партій та державного фінансування статутної діяльності політичних партій у порядку, встановленому цим та іншими законами України. Законодавець відносить до категорії внесків грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, позики (кредити), нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального або негрошового характеру, у тому числі членські внески членів політичної партії, спонсорство третіми особами заходів чи іншої діяльності на підтримку політичної партії, товари, роботи, послуги, надані або отримані безоплатно чи на пільгових умовах (за ціною, нижчою за ринкову вартість ідентичних або подібних робіт, товарів та послуг на відповідному ринку). Отже законодавець не обмежує внески на користь політичної партії лише такою формою майна як гроші, а передбачає широкий спектр немайнових благ.

Своєю чергою, внески на користь політичної партії можуть здійснювати лише певні категорії фізичних та юридичних осіб. Так, відповідно до статті 15 Закону України про політичні партії не допускається здійснення внесків на підтримку політичних партій:

- 1) органами державної влади та органами місцевого самоврядування;
- 2) державними та комунальними підприємствами, установами та організаціями, а також юридичними особами, в яких не менше десяти відсотків статутного капіталу

або прав голосу прямо або опосередковано належать державі, органам місцевого самоврядування чи нерезидентам або кінцевими бенефіціарними власниками (контролерами) яких є особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування відповідно до Закону України "Про запобігання корупції";

3) іноземними державами, іноземними юридичними особами, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами, кінцевими бенефіціарними власниками (контролерами) яких є іноземці чи особи без громадянства;

4) незареєстрованими громадськими об'єднаннями, благодійними та релігійними об'єднаннями (організаціями);

5) громадянами України, які не досягли 18-річного віку, громадянами України, яких судом визнано недієздатними, а також анонімними особами або під псевдонімом;

6) іншими політичними партіями;

7) фізичними та юридичними особами, з якими укладено договір про закупівлю робіт, товарів чи послуг для забезпечення потреб держави або територіальної громади згідно із Законом України «Про здійснення державних закупівель», - протягом строку дії такого договору та протягом одного року після припинення його, крім випадків, якщо загальна сума коштів, отримана за таким договором протягом строку дії договору та протягом двох років після припинення його дії, не перевищує 10 відсотків загальної суми доходу фізичної або юридичної особи за відповідний період;

8) фізичними та юридичними особами, які мають непогашений податковий борг.

Іншою формою фінансової підтримки політичних партій є державне фінансування статутної діяльності партій. Ван Бізен зазначає, що саме широке

сприйняття партій як ключових інституцій сучасної демократії заклало розуміння того, що партії мають отримувати відповідну підтримку зі сторони держави.³³²

Державне фінансування для політичних партій в Україні було введено у 2015 році саме з метою зменшення впливу олігархічних структур на діяльність політичних партій в Україні.³³³ Така тенденція є доволі поширеною, оскільки наразі у більшості країн Європи також діє так зване публічне або державне фінансування політичних партій.³³⁴ З червня 2016 року, положення щодо державного фінансування політичних партій вступили в силу. Введення такого механізму було прийнято багатьма міжнародними партнерами України як великий законодавчий прорив. Зокрема, нове регулювання стало «лікуванням» для партійної системи, яке мало б на меті забезпечити прозорість фінансування політичних партій в Україні.³³⁵

Відповідно до нових законодавчих положень, політична партія має право на отримання державного фінансування її статутної діяльності, якщо на останніх чергових або позачергових виборах народних депутатів України її виборчий список кандидатів у народні депутати України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі отримав не менше 5 відсотків голосів виборців від загальної кількості голосів виборців, поданих за всі виборчі списки кандидатів у народні депутати України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі.³³⁶ Серед особливостей законодавчого регулювання державного фінансування політичних партій Фернандо Касал Бертоа зазначає такі: (1) державне фінансування покриває виборчі та організаційні витрати політичних партій; (2) зміни передбачають граничні розміри внесків на користь політичних партій та витрат на

³³² van Biezen, I. (2004). Political Parties as Public Utilities. *Party Politics*, 10(6), p. 704

³³³ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції», №731-VIII (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19#Text>

³³⁴ van Biezen, I. (2008). State Intervention in Party Politics: The Public Funding and Regulation of Political Parties. *European Review*, 16, p. 346.

³³⁵ Balashova, O., Sydoruk, T. (2018). State Financing of Political Parties as a Chance for Healing the Party System: Polish Experience and Ukrainian Realities. *Politologia*, p. 168.

³³⁶ Закон України «Про політичні партії в Україні», № 2365-III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

забезпечення статутної діяльності; (3) поява механізмів контролю за здійснення фінансування політичних партій.³³⁷ До жовтня 2019 року, право на отримання державного фінансування на статутну діяльність політичної партії мали також партії, які отримали 2 відсотка голосів виборців від загальної кількості голосів виборців. Однак Верховна Рада України дев'ятого скликання внесла зміни до Закону про політичні партії, обмеживши надання державного фінансування лише тим політичним партіям, які подолали п'ятивідсотковий бар'єр. Таке рішення було обумовлено певними суспільно-моральними міркуваннями у зв'язку із результатами позачергових виборів народних депутатів.³³⁸

Хоча метод кодування не передбачає здійснення оцінки процедур ухвалення рішень щодо використання коштів партії, під час аналізу інших внутрішньопартійних процедур була також проаналізована наявність таких положень у статутах партій. Наразі жодна з політичних партій не передбачила у своїх установчих документах процедуру розподілу таких коштів. Єдиним положенням у проаналізованих статутах партій, яке стосується фінансової діяльності партій, є положення про проведення внутрішнього фінансового аудиту, наявність якого вимагається чинним Законом про політичні партії.

Відсутність таких процедур у статутах партій не сприяє прозорому використанню коштів та створює перешкоди у здійсненні державного контролю за цільовим використанням коштів. Саме тому, необхідним є подальше вдосконалення чинного регулювання та внесення законодавчих змін, які б сприяли збільшенню організаційної відкритості партій у питаннях не тільки використання коштів, але й залучення членів партій до ухвалення відповідних рішень.

³³⁷ Casal Bertoa, F. (2016). *The Reformed Ukrainian Party Law (2015): A Comparative Analysis*. Kyiv. p. 6.

³³⁸ В результаті проведення позачергових виборів народних депутатів України 21 липня 2019 року політична партія «Партія Шарія» отримала 2,23% голосів, тим самим отримавши право на участь у розподілі державного фінансування статутної діяльності партії. З огляду на репутацію голови політичної партії «Партія Шарія», Верховна Рада України 12 жовтня 2019 року внесла зміни до Закону України «Про політичні партії України», тим самим змінивши вимоги щодо отримання державного фінансування.

В цьому аспекті варто звернути увагу на правозастосовну практику під час проведення місцевих виборів 2020 року варто звернути увагу на механізми фінансування діяльності осередків політичних партій. Враховуючи той факт, що під час місцевих виборів осередки партій є ключовими суб'єктами у пошуку та висуванні кандидаток/-ів, то фінансова підтримка діяльності таких осередків є необхідною для успішної участі партій у виборах.

Встановлення норм зовнішнього регулювання порядку залучення членів партії до процесу ухвалення рішень щодо використання коштів державного фінансування на діяльність осередків політичних партій сприятиме забезпеченню рівного доступу всіх членів партії до отриманих коштів, а також буде відповідати принципам децентралізації та залучення у прийнятті рішень. Варто наголосити, що право на свободу об'єднання не закінчується із набуттям членства у політичній партії. Навпаки мають бути надані гарантії повної реалізації цього права всередині партійної організації.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Відносини, які виникають всередині політичної партії між її членами та статутними органами, є особливим видом корпоративних відносин, оскільки окремі види внутрішньопартійних рішень можуть створювати юридичні наслідки. Корпоративна природа цих відносин пояснюється тим, що відносини між членами партій складаються на основі статутів партій, які містять норми корпоративного характеру.

Статут політичної партії є основним джерелом регулювання відносин всередині партійних організацій, а також документом, який визначає основи діяльності таких об'єднань. Відповідно до чинного законодавства України політичні партії користуються повною свободою у визначенні правил внутрішньопартійної діяльності. Закон України «Про політичні партії в Україні» не визначає чіткого переліку прав та обов'язків членів політичної партії, а також не встановлює регулювання щодо процедур прийняття рішень статутними органами партії. Зазначені сфери відносин всередині партій належать до самостійного регулювання політичних партій нормами статутів. Зважаючи на введення державного фінансування статутної діяльності політичних партій у 2015 році, такий стан регулювання впливає на використання коштів державного бюджету та може стати наслідком нецільового використання таких коштів.

Варто зазначити, що чинне законодавство України не містить положень щодо обов'язкового оприлюднення статутів політичних партій. Водночас центральний орган виконавчої влади що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань – Міністерство юстиції України – не має статусу розпорядника цієї інформації, а отже відсутні повноваження цього органу щодо обов'язкового оприлюднення установчих документів партій.

Окрім цього, партії не зобов'язані публікувати статuti на власних онлайн ресурсах. Переважна більшість політичних партій, які увійшли до вибірки цього дослідження, розмістила свої статuti на офіційних вебсайтах партій. Попри це, партії оприлюднюють лише чинну редакцію статуту та не зберігають попередні редакції у відкритому доступі. Така практика повністю відповідає диспозитивному характеру регулювання внутрішньопартійних відносин в Україні, адже партії є добровільними об'єднаннями громадян, які мають право самостійно приймати рішення щодо внутрішньої діяльності. Все ж відсутність статутів партій у відкритому доступі впливає на розуміння внутрішньої будови партії для майбутніх членів партії, що впливає на поінформованість під час вибору членства партії й, ба більше, вираження волі під час дня голосування.

Результати кодування статутів політичних партій дають підставу говорити про обмеженість доступу до інформації про внутрішньопартійні процедури ухвалення рішень. Статuti політичних партій, які було включено до вибірки дослідження, не містять детальний опис процедур обрання голови партії, обрання кандидатів у народні депутати та використання коштів державного фінансування для здійснення статутної діяльності партій. Крім цього, політичні партії не оприлюднюють на своїх офіційних вебсторінках інформацію щодо зазначених процедур, що потенційно обмежує поінформованість громадян про внутрішню діяльність партій.

Статuti політичних партій, які увійшли до вибірки дослідження, оминають процедурні питання, які б детально регламентували проведення голосування за те чи інше рішення всередині партій, а також порядку встановлення результатів такого голосування. Зазвичай порядок ухвалення партійних рішень передбачено іншими актами партії, які приймаються керівними органами організації, однак такі документи так само відсутні у відкритому доступі.

Кодування положень статутів політичних партій демонструє, що партії не включають до статутів положення, які визначають процедуру обрання кандидатів у народні депутати до виборчого списку. Статuti обмежуються визначенням

положень лише щодо органів партії, які уповноважені висувати кандидатів на загальнонаціональні вибори. Крім цього, вивчення офіційних вебсторінок політичних партій засвідчило, що партії не оприлюднюють інформацію щодо порядку висування кандидатів на вибори, що створює перешкоди для ознайомлення громадян із такими процедурами.

Вдосконалення потребує регулювання внутрішньопартійних механізмів використання коштів, які б сприяли забезпеченню принципів внутрішньопартійної демократії у такому процесі. В умовах побудови політичних партій «з *верху до низу*» в Україні, наразі існує загроза забезпечення рівного доступу осередків політичних партій до коштів, отриманих за рахунок державного бюджету. З огляду на це, необхідно розглянути можливість запровадження більш активного контролю держави за процесом внутрішньопартійного розподілу коштів. Зокрема, можливо ввести положення, що кошти державного фінансування статутної діяльності політичних партій автоматично розподіляються на розрахункові рахунки осередків політичної партії у розмірі пропорційному до кількості членів таких осередків. Така система сприяла б розподілу коштів у залежності від кількості членів осередка тієї чи іншої політичної партії та уникала б суб'єктивного фактору при розподілі таких коштів.

Інший підхід у вирішенні проблеми розподілу коштів державного фінансування – запровадження регулювання внутрішньопартійних процесів прийняття рішень. Зокрема, прийняття положень, спрямованих на залучення всіх уповноважених членів політичної партії до прийняття рішень щодо цільового використання коштів державного фінансування та децентралізація такого процесу, тобто залучення осередків політичної партії. Варто також розглянути можливість обмеження цільового використання коштів державного фінансування, які політичні партії отримують додатково за виконання вимоги статті 17⁵ Закону про політичні партії (щодо кількості представників однієї статі серед обраних від відповідних політичних партій народних депутатів України, які набули своїх повноважень, не перевищує

двох третин від загальної кількості народних депутатів України, обраних від цієї політичної партії). Такі кошти варто використовувати на внутрішньопартійні програми освіти для представників відповідних гендерних груп, аби в подальшому забезпечити виконання такої вимоги політичними партіями.

РОЗДІЛ 3 СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ

Звертаючись до досвіду України, формування законодавства у сфері регулювання діяльності політичних партій в межах багатопартійності почалось лише після розпаду Радянського Союзу та скасування монополії Комуністичної партії на владу.³³⁹ Варто наголосити, що на відміну від західних країн, які мають сталі традиції демократичного партійного будівництва, України не мала до відновлення незалежності позитивного досвіду у вирішенні питання формування демократичних політичних партій. Хоч зародження українських партій відбувалося ще на початку ХХ століття, вони з огляду на низку причин пов'язаних насамперед з Першою світовою, а потім експортованою Росією громадянською війною, не отримали свого розвитку, а в період тоталітарного режиму СРСР поступово під тиском режиму припинили своє існування.

В умовах тоталітаризму, як відомо, існувала єдина «керівна і спрямовуюча сила радянського суспільства» – комуністична партія, що знайшло своє закріплення у статті 6 Конституції СРСР 1977 року³⁴⁰ та Конституції УРСР 1978 року.³⁴¹ Сучасні критики тоталітарної радянської системи найчастіше згадують саме про це формування статті 6 Основного закону СРСР та УРСР. Тим часом у тій же статті 6 радянських конституцій існувало ще одне положення, згідно з яким «всі партійні організації діють в рамках Конституції СРСР».³⁴² Здавалося, цивілізаційні,

³³⁹ Meleshevich, A. (2010). Political Parties in Ukraine: Learning Democratic Accountability? In Kay Lawson (Eds.), *Political Parties and Democracy, Volume 3: Post-Soviet and Asian Political Parties* (pp. 85 – 112). Westport, CT: Greenwood/Praeger. p. 86; Ковриженко, Д. (2010). Регулювання політичних партій в Україні: сучасний стан та вектор реформ. *Часопис Парламент, №2*, <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/02/26.pdf>. с. 88.

³⁴⁰ Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік (1977). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77/ed19771007#Text>

³⁴¹ Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки (1978). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420#Text>

³⁴² Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік, частина 3 статті 6 (1977). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77/ed19771007#Text>;

європейські тенденції юридизації політичних партій зрештою мають поширитись і на СРСР та його складову УРСР. Однак на відміну від частини 1 статті 6 Конституції, ця її частина залишалася не більше, ніж гаслом, намаганням надати режиму повного «респектабельного фасаду».

На практиці партійні організації будь-якого рівня це положення просто ігнорували. За усталеною радянською традицією Статут Комуністичної партії по суті ставився вище Основного закону. Пріоритет Статуту і партійної дисципліни над законом призводив до масових порушень прав і свобод людини, закріплених, зокрема, у Конституції – принципу рівності конституційних прав, свободи думки і слова, свободи засобів масової інформації і навіть свободи вибору місця проживання. Прикладів цьому можна навести безліч. Зрозуміло, що після відновлення української незалежності тоталітарну традицію потрібно було долати не тільки через оновлену конституцію, а й передусім практикою законодавчого регулювання внутрішньопартійних відносин.

Саме тому, перед законодавцем постала інша небезпека, також тісно пов'язана з тоталітарною традицією – поширення на діяльність партій гіпертрофованої державної експансії, притаманної регулюванню діяльності інших, неполітичних громадських об'єднань – профспілок, молодіжних, кооперативних організацій тощо. Тому пошук розумного балансу між свободою партій облаштовувати своє внутрішньопартійне життя на власний розсуд та вимогами правової держави і верховенства права – поваги до людської гідності, прав і свобод людини, автономії людської особистості – набув особливої гостроти в процесі законотворчості, що стосуються регулювання діяльності політичних партій.

3.1. Законодавство у сфері регулювання діяльності політичних партій в Україні

Протягом перших років незалежності законодавство у сфері регулювання діяльності політичних партій не встигало за темпами розвитку суспільних відносин та не відповідало на запити, які існували в суспільстві. Як наслідок, законодавство про політичні партії, в переважній більшості, було визначено не шляхом якісної законодавчої роботи, а через реалізацію політичних інтересів. Така законодавча робота безпосередньо вплинула на напрям подальшого розвитку інституту політичних партій в Україні та змістовне наповнення правового регулювання їхньої діяльності в державі.

Враховуючи той факт, що Конституція України була прийнята лише у 1996 році, то на початковому етапі формування законодавства у сфері регулювання діяльності політичних партій та визначення місця цього інституту в системі правовідносин в Україні значний вплив мала конфігурація виборчої системи. Як зазначав Андрій Мелешевич, Україна стала свідком всіх можливих виборчих систем: починаючи від мажоритарної системи абсолютної більшості до пропорційної та змішаної.³⁴³ Визначальним у формуванні інституту політичних партій стали зміни до Закону України «Про вибори народних депутатів України» у редакції 1997 року, коли було введено пропорційну виборчу систему, яка передбачала висування кандидатів на вибори народних депутатів лише політичними партіями. Хоча перед виборами народних депутатів України 1998 року законодавство зазнало чергових змін та вибори було проведено за змішаною системою, все ж загальна кількість обранців, які мали партійну приналежність, збільшилась. Близько 52% від загальної кількості народних депутатів, яких було обрано за мажоритарною системою, склали

³⁴³ Meleshevych, A. (2016). Cost of Parliamentary Politics in Ukraine. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*, 2, p. 149.

самовисуванці.³⁴⁴ Крім цього, до 2011 року³⁴⁵ брати участь у виборах дозволялось також виборчим блокам, що не сприяло формуванню ідеологічних партій та кристалізації культури політичних партій.

Варто зазначити, що у липні 2019 року Верховна Рада України прийняла чергові зміни до законодавства у сфері виборів, запровадивши пропорційну систему з напіввідкритими партійними списками під час виборів народних депутатів.³⁴⁶ Крім цього, Виборчий кодекс України передбачає застосування різних виборчих систем під час місцевих виборів. Зокрема, вибори до обласних рад та місцевих рад у містах, у яких проживає більше, ніж 10 000 виборців, відбувається за пропорційною системою,³⁴⁷ надаючи політичним партіям переважне право висувати кандидатів до участі у виборах. Вибори до місцевих, сільських, селищних рад та рад об'єднаних територіальних громад із кількістю менш як 10 000 виборців відбуваються за мажоритарною системою в межах багатомандатного округу,³⁴⁸ де висування кандидатів можливе як через партію, так і шляхом самовисування.

Нововведенні положення безпосередньо впливають на організаційну структуру політичних партій, адже спрямовані на створення розгалуженої мережі осередків, які забезпечили б висування кандидаток/-тів до рад всіх можливих рівнів. Отже, виборча система та виборче законодавство не тільки визначають «правила гри» під час виборчого процесу, але й опосередковано впливають на функціонування партій під час та поза виборчим періодом. Постійні зміни у виборчому законодавстві значним чином вплинули на визначення місця та ролі політичних партій у новоствореній державі.

³⁴⁴ Wilson, A., & Birch, S. (2007). Political parties in Ukraine: virtual and representational. In: Webb, P. And White, S. (Eds.), *Party Politics in New Democracies. Series: Comparative politics* (pp. 53-83). Oxford University Press. doi:10.1093/acprof:oso/9780199289653.003.0003. p. 54.

³⁴⁵ Закон України «Про вибори народних депутатів України», 4061-VI (2011). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17/ed20111117#Text>

³⁴⁶ Виборчий кодекс України, 396-IX, (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

³⁴⁷ Виборчий кодекс України, 396-IX, (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

³⁴⁸ Виборчий кодекс України, 396-IX, (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

3.1.1. Конституція України як джерело регулювання діяльності політичних партій

Положення Конституції України 1996 року остаточно закріпили демократичні основи здійснення державної влади в незалежній Україні та, серед іншого, визначили конституційний статус політичних партій.

Положення про політичні партії закріплено у Розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України, а саме: статті 36 та 37 Конституції України містять ключові норми, які регламентують порядок утворення та діяльності партій в державі, а також визначають принципи функціонування таких об'єднань.

Стаття 36 Конституції України передбачає право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.³⁴⁹ Конституція України також встановлює обмеження у реалізації права на свободу об'єднання, які пов'язані із необхідністю забезпечення інтересів національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.³⁵⁰

Частина друга статті 36 Конституції України визначає функції політичних партій, вказуючи на те, що ці об'єднання сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, а також беруть участь у виборах.³⁵¹ Таке формулювання

³⁴⁹ Конституція України, 254к/96-В, (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4276>

³⁵⁰ Конституція України, 254к/96-В, (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4276>

³⁵¹ Конституція України, 254к/96-В, (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4276>

повністю відповідає міжнародним стандартам³⁵² та загальноприйнятим підходам до визначення функцій партій, які існують у політичній думці.

Стаття 37 Конституції України визначає принципи діяльності політичних партій, зокрема, забороняється утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення.³⁵³ Зазначені положення є ключовими у забезпеченні діяльності партій у демократичний спосіб, що відповідає традиціям цивілізованого суспільства.

Обмеження щодо діяльності політичних партій, які передбачені статтею 37 Основного Закону України, не є вичерпними. Вони стосуються підстав для заборони їхньої діяльності. Водночас певні обмеження діяльності партій можливі також з деяких інших підстав, які впливають з Конституції України. Варто наголосити, що такі обмеження мають відповідати певним критеріям, адже вплив держави на діяльність партій опосередковано є впливом на реалізацію прав на свободу об'єднання. Тому при встановленні обмежень прав людини, вони мають відповідати певним вимогам, а саме: визначені конституцією; легітимна мета, яка переслідує публічний інтерес; необхідність застосування для досягнення легітимної мети та внаслідок неможливості використання інших, менш обтяжливих заходів; відповідність принципу пропорційності; непорушність суті та змісту права; універсальний характер застосування обмеження; відповідність міжнародним

³⁵² OSCE ODIHR. (2011). Guidelines on Political Party Regulation. Warsaw/Strasbourg.

³⁵³ Конституція України, 254к/96-В, частина 3 статті 7 (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4276>

стандартам обмеження прав людини; конкретність тлумачення обмежень; сумісність з людською гідністю.³⁵⁴

Конституція України також забороняє створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях.³⁵⁵ Такі положення першочергово спрямовані на відмежування політичного життя від сфери здійснення владних повноважень та, серед іншого, попереджувати злиття політичного апарату із системою органів державної влади, що мало місце за часів радянської влади.

Принагідно варто зазначити, що стаття 38 Конституції України передбачає право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.³⁵⁶ Однак, у положеннях статті 38 Конституції України не вказуються політичні партії як одна з можливих форм участі громадян в управлінні державними справами, адже шляхом висування кандидатів від політичної партії до участі у виборах громадяни мають можливість реалізувати так зване пасивне виборче право та бути обраними до зазначених органів державної влади або місцевого самоврядування. З огляду на зміни виборчого законодавства у 2019 році та збільшення ролі партій як суб'єктів висування кандидатів на вибори, в перспективі конституційні положення потребуватимуть подальшого вдосконалення щодо виокремлення місця партій в управлінні державними справами.

³⁵⁴ Козюбра, М.І., Барабаш, Ю.Г., Бориславська, О.М., Венгер, В.М., Мелешевич, А.А. (2021). *Конституційне право: підручник*. Ваїте. с. 202.

³⁵⁵ Конституція України, 254к/96-В, (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4276>

³⁵⁶ Конституція України, 254к/96-В, (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4276>

З огляду на закріплені норми щодо політичних партій у Конституції України, Галина Зеленько зазначає, що конституційне унормування компетенцій політичних партій створило підстави для перетворення новостворених політичних партій у повноцінних політичних акторів.³⁵⁷ Водночас Г. Зеленько звертає увагу на те, що процеси правової та політичної інституціоналізації проходили в Україні непослідовно, що призвело до того, що створена нормативно-правова основа не сприяє формуванню політичних партій як інституцій.³⁵⁸ Саме тому, недостатня юридична визначеність інституту політичних партій на рівні Конституції України вплинула на його подальше функціонування в державі та якість інституціоналізації партій в Україні.

Слушною є теза Ірини Музики стосовно того, що правова регламентація діяльності політичних партій зводиться не лише до положень конституції, однак і до нормативно-правових актів нижчих рівнів, таких як спеціальне законодавство, положення, регламенти, статuti партій тощо.³⁵⁹ Попри це, саме положення Основного Закону мають вирішальний вплив на формування повноцінного інституту політичних партій та юридичне визначення місця та ролі партій в державі.

Принагідно слід зазначити, що на відміну від Німеччини, Конституція України не виокремила політичні партії серед інших громадських організацій, адже статті 36 та 37 Конституції України стосуються права на свободу об'єднання як в політичні партії, так і в громадські організації. Конституція України розглядає політичні партії саме як одну з можливих форм реалізації права на свободу об'єднання, не визнаючи за партіями роль інституту здійснення влади в державі. Такий стан регулювання

³⁵⁷ Зеленько, Г.І. (2011, листопад 24-25). *Співвідношення процесів правової та політичної інституціоналізації політичних партій: українська практика* [Матеріали міжнародної науково-практичної конференції]. Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку, Київ. с. 219.

³⁵⁸ Зеленько, Г.І. (2011, листопад 24-25). *Співвідношення процесів правової та політичної інституціоналізації політичних партій: українська практика* [Матеріали міжнародної науково-практичної конференції]. Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку, Київ. с. 220.

³⁵⁹ Музика, І.В. (1998). Конституційно-правовий статус політичних партій в Україні (Р86466) [Автореферат доктора юридичних наук, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України]. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. с. 7.

діяльності політичних партій на рівні конституції безпосередньо впливає на розуміння справжньої значущості політичних партій для суспільства.³⁶⁰

Крім цього, Конституція України не приділяє достатньої уваги внутрішньому аспекту регулювання політичних партій, залишаючи поза увагою вимоги щодо внутрішньої організації партій.³⁶¹ Василь Лемак звертає увагу на те, що в Конституції України зовсім відсутні застереження щодо демократичності внутрішнього організаційного устрою таких об'єднань, методів їхньої діяльності, а також відкритості їхніх структур.³⁶² Варто зазначити, що спеціальний закон про політичні партії так само не містить положень щодо внутрішньопартійної організації, тим самим закріплюючи диспозитивні норми щодо регулювання діяльності всередині політичних партій за самими об'єднаннями.

За позицією В. Лемака, питання демократичності внутрішнього функціонування політичних партій не має перебувати за межами предмета законодавчого регулювання.³⁶³ Головною аргументацією В. Лемака на користь запровадження регулювання внутрішньопартійної діяльності партій є те, що внутрішньо недемократичні партії не можуть сприяти зміцненню демократичного політичного режиму.³⁶⁴

³⁶⁰ Висоцький, В.М. (2015). Структура конституційно-правового статусу політичних партій. *Південноукраїнський правничий часопис*, 1, с. 3.

³⁶¹ Принагідно слід зазначити, що історія розвитку політичних партій в Україні знайома із поняттям «внутріпартійної демократії». За часів існування Комуністичної партії Радянського Союзу на території України до так званих процесів партійного будівництва застосовувались принципи внутріпартійної демократії. Статут Комуністичної партії Радянського Союзу, затверджений XXII з'їздом КПРС 1962 р., містив розділ під назвою «Організаційна будова партії. Внутріпартійна демократія», який передбачав ряд принципів при побудові організаційної структури партії та процесах прийняття рішень. Пункт 27 Статуту КПРС визначав, що «вільне і ділове обговорення питань партійної політики в окремих партійних організаціях або в партії в цілому є невід'ємним правом члена партії і важливим принципом внутріпартійної демократії». // Статут Комуністичної партії Радянського Союзу, затверджений XXII з'їздом КПРС 1962 року.

³⁶² Лемак, В. (2010). Політичні партії як інститут громадянського суспільства: проблеми правового регулювання в Україні. *Право України*, 7, с. 19.

³⁶³ Там само. с. 20.

³⁶⁴ Там само. с. 20.

Любомир Летнянчин також стоїть на позиції того, що юридична вимога організації внутрішньої діяльності об'єднання громадян на демократичних принципах стає одним із важливих чинників забезпечення свободи асоціації,³⁶⁵ а отже стає невід'ємним елементом належного функціонування партій.

Враховуючи зазначений аналіз положень чинного законодавства України у сфері регулювання діяльності політичних партій, пропонується така етапізація формування джерел регулювання політичних партій:

1) *Визначення статусу політичних партій як об'єднань громадян.* Цей етап почався з моменту проголошення незалежності України у 1991 році та тривав до прийняття нової Конституції у 1996 році. В цей період регулювання діяльності політичних партій здійснювалось на основі Закону України «Про об'єднання громадян», положення якого поєднували регулювання діяльності партій та громадських організацій, що не сприяло визначенню місця та ролі політичних партій у системі права незалежної України. Крім цього, негативний вплив на становлення політичних партій як інституту управління державними справами мали постійні зміни до виборчого законодавства, які не враховували ціннісну роль партій у відборі та формуванні політичних еліт.

2) *Конституційне закріплення мети та завдань політичних партій в Україні.* Етап почався з прийняття Конституції у 1996 році та закріплення місця політичних партій в системі державної влади. Варто вказати на недостатню визначеність ролі партій у системі здійснення державної влади, що вплинуло на подальший напрям їхньої інституціоналізації.

3) *Інституціоналізація політичних партій.* Етап інституціоналізації почався з прийняття спеціального Закону України «Про політичні партії в Україні» у 2001 році та виведення регулювання діяльності політичних партій з-під дії Закону України «Про об'єднання громадян». На сьогодні, процес інституціоналізації

³⁶⁵ Летнянчин, Л. (2014). Проблеми конституціоналізації свободи об'єднання в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*, 4 (79), с. 67.

політичних партій залишається незакінченим оскільки Конституція України чітко не визначає місце та роль політичних партій у системі здійснення державної влади, а спеціальне законодавство так само не сприяє формуванню партій як повноцінного представницького інституту. Лише опосередковано роль політичних партій у представництві інтересів громадян визначається Законом про політичні партії. Однак поза межами спеціального закону залишається питання інституційної ролі політичних партій в державі, оскільки переважна більшість норм спрямована лише на регламентацію порядку утворення, реєстрації, діяльності та припинення діяльності політичних партій, а також їхньої участі у виборах.

4) *Прийняття нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання внутрішньої діяльності політичних партій.* Цей етап почався із прийняттям змін щодо державного фінансування до Закону про політичні партії у 2015 році, які були спрямовані на зменшення впливу олігархічних груп на діяльність політичних партій. Надання державного фінансування політичним партіям заклало основи до регулювання внутрішніх процесів діяльності партій. Зокрема, стаття 8 Закону про політичні партії передбачає проведення партією внутрішньопартійного фінансового аудиту. Показовим є встановлення такої вимоги та її закріплення саме на рівні закону, а не статуту політичної партії, що, зокрема, вказує на обов'язковий характер виконання цього припису. Водночас зазначене положення залишається єдиною нормою чинного законодавства України у сфері регулювання внутрішньопартійної діяльності.

Крім цього, прийнятий у 2019 році Виборчий кодекс України також став визначальним для інституційного розвитку партій, надавши партіям переважне право висувати кандидатів на вибори народних депутатів України, а також кандидатів на місцеві вибори у населених пунктах із кількістю виборців 10,000 і більше. Це положення безпосередньо вплинуло на визнання важливості місцевих осередків партій в Україні та подальшу потребу партій у їхній розбудові.

Наведена етапізація розвитку законодавства щодо діяльності політичних партій демонструє потребу у подальшому вдосконаленні чинного регулювання. Варто зазначити, що з початку 2019 року у Верховній Раді України діє Робоча група з розробки змін до закону про політичні партії. Головною метою діяльності Робочої групи є приведення законодавства про політичні партії до міжнародних стандартів та, серед іншого, запровадження положень, які б регламентували внутрішньопартійну діяльність партій. З огляду на це, партійне законодавство в Україні знаходиться на важливому моменті переосмислення цінності партій у системі здійснення державної влади та матерії суспільства загалом. Якість законодавчих змін у цьому випадку стане вирішальною для подальшого функціонування інституту партій в Україні.

3.1.2. Спеціальний закон про політичні партії в Україні

До прийняття Конституції України регулювання діяльності політичних партій входило до сфери застосування Закону України «Про об'єднання громадян» від 1992 року,³⁶⁶ який на той час був ключовим нормативно-правовим актом у регламентації та становленні інституту партій після отримання Україною незалежності.

Стаття 2 цього Закону України «Про об'єднання громадян» встановлювала, що *«політичною партією є об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, які мають головною метою участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво в їх складі»*.³⁶⁷ Визначення поняття «політична партія» в нормативно-правовому акті, який регулював й інші форми об'єднань громадян вказує на те, що на той час політичні партії не набули ознак самостійного інституту, адже зазначений закон не надавав політичним партіям

³⁶⁶ Закон України «Про об'єднання громадян», 2460-XII (1992). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12#Text>

³⁶⁷ Закон України «Про об'єднання громадян», 2460-XII (1992). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12#Text>

особливий статус як самостійному об'єкту регулювання³⁶⁸ та не визначав інституційну цінність такого об'єднання.

У 2001 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про політичні партії в Україні» (далі – Закон про політичні партії), який комплексно визначив особливості утворення, реєстрації, функціонування та припинення діяльності партій.

Відповідно до статті 2 Закону про політичні партії, *«політична партія є зареєстрованим згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах»*.³⁶⁹ Хоча законодавець закріпив норми, які регулюють діяльність політичних партій, в окремому нормативно-правовому акті, все ж актуальною залишилась проблема самого визначення поняття «політична партія».

Закон про політичні партії визначає партії як *добровільні об'єднання громадян*. Однак, у чинному законодавстві України відсутнє визначення «об'єднання громадян» оскільки Закон України «Про об'єднання громадян» втратив чинність у 2013 році. На сьогодні діє Закон України «Про громадські об'єднання»,³⁷⁰ який надає визначення поняттю «громадські об'єднання» та не поширюється на утворення, реєстрацію, діяльність та припинення політичних партій, що можна вважати свідченням надання партіям особливого юридичного статусу як окремої форми об'єднання.³⁷¹

Ще один термін «громадське формування» вводиться Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських

³⁶⁸ Висоцький, В.М. (2010). Становлення та розвиток законодавства про політичні партії в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 2, с. 75.

³⁶⁹ Закон України «Про політичні партії в Україні», № 2365-III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

³⁷⁰ Закон України «Про громадські об'єднання», №4572-VI (2012). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

³⁷¹ OSCE ODIHR. (2011). Guidelines on Political Party Regulation. Warsaw/Strasbourg. §39, p.31.

формувань».³⁷² Поняття «громадські формування» охоплює політичні партії, структурні утворення політичних партій, громадські об'єднання, місцеві осередки громадського об'єднання зі статусом юридичної особи, професійні спілки, їх об'єднання, організації профспілки, передбачені статутом профспілки та їх об'єднання, творчі спілки, місцеві осередки творчих спілок, постійно діючі третейські суди, організації роботодавців, їх об'єднання, відокремлені підрозділи іноземних неурядових організацій, представництва, філії іноземних благодійних організацій. Отже, спеціальний закон, в якому визначений порядок реєстрації політичних партій, містить юридично невизначену правову категорію. Таке застосування юридичної техніки не відповідає принципу юридичної визначеності та правилам формальної логіки, що впливає як на практику правозастосування, так і на функціонування інституту політичних партій в Україні загалом.³⁷³

Попри зазначене, Закон про політичні партії все ж остаточно закріпив правову основу діяльності політичних партій в державі. Відповідно до статті 3 Закону про політичні партії, партії провадять свою діяльність відповідно до Конституції України, цього Закону, а також інших законів України та згідно із партійним статутом, прийнятим у визначеному цим Законом порядку.³⁷⁴ Отже, можна виокремити кілька рівнів регулювання діяльності політичних партій: (1) на рівні положень Конституції; (2) на рівні законів, серед переліку яких варто зазначити Закон про політичні партії, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» та Виборчий кодекс України; та (3) на рівні статуту самої політичної партії. Більшість із вказаних нормативно-правових актів передбачає правове регулювання саме зовнішньої діяльності політичних партій. Зокрема, участь у виборах є найбільш урегульованою

³⁷² Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», 755-IV (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

³⁷³ Песоцька, К. (2020). До проблеми регулювання внутрішньої організації політичних партій в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*, 5, с. 47.

³⁷⁴ Закон України «Про політичні партії в Україні», № 2365-III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

сферою, що є цілком доцільним кроком у регулюванні, адже має на меті забезпечення рівної та прозорої участі політичних партій у виборчому процесі.

Водночас недостатньо уваги з боку законодавця приділено регулюванню внутрішньопартійних відносин, які виникають між членами партії та у зв'язку із діяльністю статутних органів партій. Наразі сфера внутрішньопартійних відносин регулюється виключно статутами політичних партій, до яких передбачені мінімальні вимоги щодо організаційної будови об'єднань та процедур ухвалення рішень. Таким чином, внутрішньопартійна діяльність перебуває поза втручанням держави, що дозволяє партіям регламентувати відносини всередині своїх організацій на власний розсуд.

3.2. Статус юридичної особи політичних партій: проблема співвідношення приватної та публічної складових

Здійснення діяльності політичних партій в Україні можливе лише після їхньої реєстрації та набуття статусу юридичної особи.³⁷⁵ Хоча інститут партій є підінститутом конституційного інституту об'єднання громадян,³⁷⁶ водночас партії виступають суб'єктами цивільно-правових відносин з метою забезпечення свого функціонування як організацій.³⁷⁷ Хоча за позицією Н. Богашевої, участь партій у цивільному обігу є другорядною по відношенню до їхньої суспільно-політичної діяльності,³⁷⁸ все ж виникає питання щодо самого статусу політичних партій як суб'єктів права та впливу такого статусу на режим правового регулювання внутрішньопартійної діяльності таких об'єднань.

³⁷⁵ Закон України «Про політичні партії в Україні», № 2365-III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

³⁷⁶ Богашева, Н.В. (2011). Установчі документи політичної партії та їх правовий статус. *Вибори та демократія*, 2 (28), с. 34.

³⁷⁷ Богашева, Н.В (2011). Установчі документи політичної партії та їх правовий статус. *Вибори та демократія*, 2 (28), с. 34.

³⁷⁸ Там само. с. 34.

Відповідно до положень частини другої статті 81 Цивільного кодексу України юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права.³⁷⁹ Оскільки політичні партії повинні мати статут,³⁸⁰ то за порядком створення партії мають ознаки юридичних осіб приватного права, які створюються на підставі установчих документів.³⁸¹ Однак, з огляду на політичну природу такого об'єднання, характер функцій та їх активну участь у публічному житті держави, партії все ж тяжіють до категорії юридичних осіб публічного права.

Відповідно до абзацу третього частини другої статті 81 Цивільного кодексу України юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.³⁸² Наведене положення цивільного законодавства України, за позицією Олега Посикалюка, вказує на такі характерні ознаки юридичних осіб публічного права: (1) суб'єктний склад створення³⁸³ та (2) визначення порядку утворення та правового статусу на підставі Конституції України та законів.³⁸⁴ Крім цього, О. Посикалюк зазначає, що для юридичних осіб також притаманний особливий правовий режим майна, яке за ними закріплене.³⁸⁵ Зокрема, такі юридичні особи не є власниками майна та володіють ним на праві оперативного управління або господарського відання.³⁸⁶ Та все ж ключовою ознакою таких юридичних осіб є виконання ними певних публічних функцій, адже вони

³⁷⁹ Цивільний кодекс України, 435-IV, (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

³⁸⁰ Закон України «Про політичні партії в Україні», № 2365-III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

³⁸¹ Цивільний кодекс України, 435-IV, (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

³⁸² Цивільний кодекс України, 435-IV, (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

³⁸³ Посикалюк, О.О. (2015). До питання про поняття юридичної особи публічного права. *Університетські наукові записки, 1 (53)*, с. 49.

³⁸⁴ Там само. с. 50.

³⁸⁵ Там само. с. 52.

³⁸⁶ Посикалюк, О.О. (2015). До питання про поняття юридичної особи публічного права. *Університетські наукові записки, 1 (53)*, с. 53.

спрямовують свою діяльність на задоволення інтересів держави, громади та суспільства в цілому.³⁸⁷ З огляду на це, за своїми ознаками до категорії юридичних осіб публічного права належать державні та комунальні підприємства, навчальні заклади, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади,³⁸⁸ установи та фонди.³⁸⁹

Враховуючи положення чинного цивільного законодавства України, політичні партії не відповідають ознаками юридичних осіб публічного права, окрім виконання ними публічної функції. Ба більше, низка організаційних характеристик юридичних осіб публічного права стала б на заваді неупередженому втіленню місії цього представницького інституту. Крім цього, такий підхід до регулювання відображав би сутність функціонування політичних партій як інституціоналізованого способу задоволення публічних інтересів громадян.³⁹⁰ Однак закріплення публічно-правової природи політичних партій у їхньому правовому статусі як юридичних осіб наразі є неможливим з огляду на положення чинного законодавства України щодо юридичних осіб публічного права.

У цьому аспекті варто звернутись до позиції Романа Майданика, який вказує на існування юридичних осіб приватного права з делегованими публічними функціями та, зокрема, наводить приклад політичних партій в Грузії, які діють у такому статусі.³⁹¹ Такий статус політичних партій більше відображає сутність таких об'єднань, вказуючи на важливість публічної складової їхньої діяльності.

³⁸⁷ Кучеренко, І.М. (2007). Організаційно-правові форми юридичних осіб публічного права. *Університетські наукові записки*, 2, 134-146. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_2_20. с. 135.

³⁸⁸ Посикалюк, О.О. (2015). До питання про поняття юридичної особи публічного права. *Університетські наукові записки*, 1 (53), с. 47.

³⁸⁹ Майданик, Р. (2010). Юридичні особи публічного права в країнах континентального права. *Юридична Україна*, 2, 56-62. http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2010_2_12. с.58.

³⁹⁰ Кленкина, О.В. (2012). Об отраслевой принадлежности правового статуса политической партии. *Известия Академии управления: теория, стратегии, инновации*, 5, с. 20.

³⁹¹ Майданик, Р. (2010). Юридичні особи публічного права в країнах континентального права. *Юридична Україна*, 2, 56-62. http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2010_2_12. с. 59.

З огляду на зазначене, вважається за доцільне, що чинне регулювання правового статусу політичних партій як юридичних осіб приватного права не відповідає сутнісній природі таких об'єднань. У правовій площині переважає саме цивілістична природа партій як юридичних осіб приватного права, що створює для партій так званий «захисний бар'єр»³⁹² та підстави для обмеженого втручання держави до внутрішніх процесів партії.

Політичні партії є однією із форм реалізації права на свободу об'єднання громадян, а отже доволі тонкими є межі регулювання внутрішньопартійної діяльності. Зокрема, частина 3 статті 4 Закону про політичні партії України передбачає, що втручання з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування або їх посадових осіб у створення і внутрішню діяльність політичних партій та їх структурних утворень забороняється, за винятком випадків, передбачених цим Законом.³⁹³ До таких випадків стаття 5 Закону про політичні партії України відносить утворення і діяльність політичних партій, що спрямовані на: ліквідацію незалежності України; зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; порушення суверенітету і територіальної цілісності України; підрив безпеки держави; незаконне захоплення державної влади; пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі; посягання на права і свободи людини; посягання на здоров'я населення; пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки.³⁹⁴ Таким чином, законодавець чітко окреслив межі можливого впливу держави та органів місцевого самоврядування на діяльність, зокрема внутрішню організацію, політичної партії. Отже, статус політичних партій

³⁹² Американські дослідники звертаються до проблеми визначення правового статусу політичних партій у судовій практиці США. Зокрема, дослідники визначають, що партії розглядаються як особи публічного, так і приватного права. Саме приватно-правова природа партій є захисним бар'єром від втручання держави. // Persily, N., Cain, B. (2000). The Legal Status of Political Parties: A Reassessment of Competing Paradigms. *Columbia Law Review*, 100(3), 775-812. doi:10.2307/1123502. p. 778.

³⁹³ Закон України «Про політичні партії в Україні», 2365-III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

³⁹⁴ Закон України «Про політичні партії в Україні», 2365-III (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

як добровільних об'єднань та їх статус юридичних осіб приватного права створює додаткові гарантії від втручання держави у діяльність партійної організації, а також надає свободу вибору шляхів побудови внутрішньопартійної організації та визначення процесів прийняття рішень. Саме тому, в чинному законодавстві України відсутнє регулювання, яке було б спрямоване на регламентацію внутрішньої будови партій або впорядкування відносин всередині таких об'єднань. На сьогодні регулювання внутрішньої організації політичних партій залишається диспозитивним³⁹⁵ та повністю залежить від волі членів партій.

Попри це, серед держав світу спостерігається тенденція до збільшення правового регулювання діяльності політичних партій,³⁹⁶ зокрема їхньої внутрішньої організації. Потреба в цьому, за позицією Романа Шая, виникає з огляду на роль партій у формуванні органів державної влади, фінансуванні діяльності партій з державного бюджету, а також історичний досвід держав, які стали свідками перетворення демократичного устрою на тоталітарний через зловживання виборчими процесами.³⁹⁷

Ольга Гейда та Примуш погоджуються на думці, що тенденція до «вторгнення» у сферу організаційних відносин політичних партій пояснюється інтересом держави до, по-перше, ефективної реалізації політичними партіями публічних функцій, пов'язаних з організацією та здійсненням державної влади, та, по-друге, закріплення та дотримання демократичних принципів у внутрішньопартійному житті політичних

³⁹⁵ Богашева, Н.В. (2012). *Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти*. Київ, Логос. с. 195; Богашева, Н.В. (2011). Установчі документи політичної партії та їх правовий статус. *Вибори та демократія*, 2 (28), с. 35.

³⁹⁶ van Biezen, I., Borz, G. (2012). Models of party democracy: patterns of party regulation in post-war European constitutions. *European Political Science Review*, 4:3, p. 336; Шай, Р. (2016). Проблеми функціонування політичних партій в Україні та шляхи удосконалення їхньої діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць*, 855, с. 284.

³⁹⁷ Шай, Р. (2016). Проблеми функціонування політичних партій в Україні та шляхи удосконалення їхньої діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць*, 855, с. 284.

партій.³⁹⁸ Така позиція є додатковим підтвердженням того, що демократичні партії сприяють формуванню правової та політичної культури суспільства в цілому.

Однією з поширених підстав до розширення меж втручання держави у внутрішню організацію партій, за позицією Інгрід ван Бізен, є введення державного фінансування партій.³⁹⁹ Це, зокрема, призводить до нівелювання принципу невтручання до внутрішнього життя політичних партій,⁴⁰⁰ який забезпечував свободу у визначенні правил внутрішнього функціонування, та зміни правового статусу політичних партій. У цьому випадку доречним є звернутись до праць Інгрід ван Бізен, яка розглядає динаміку трансформації політичних партій та їх перетворення у так звані *public utilities*, які доречно перекласти українською як об'єднання громадського, суспільного значення або ж як комунальні об'єднання, які надають можливість громадянам «користуватись» послугами демократії.⁴⁰¹ Ван Бізен стверджує, що збільшення рівня контролю держави за фінансуванням політичних партій та введення державного фінансування діяльності партій сприяють зміні статусу партій як громадських об'єднань, що виконують функцію формування політичної волі громадян та висувають кандидатів на виборні посади, до партій як так званих об'єднань громадського значення.⁴⁰² Така трансформація впливає на послаблення зв'язку (*linkage*) між політичними партіями та громадянами та призводить, за висновками ван Бізен, до зловживання адміністративними ресурсами,⁴⁰³ а тому має наслідком введення більш інтенсивного регулювання

³⁹⁸ Гейда, О.В. (2005). *Теоретико-правові основи організації та діяльності політичних партій в Україні* (РА337929) [Автореферат дисертації кандидата юридичних наук, Національний університет внутрішніх справ]. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. с. 9.

³⁹⁹ van Biezen, I. (2008). State Intervention in Party Politics: The Public Funding and Regulation of Political Parties. *European Review*, 16, p. 340.

⁴⁰⁰ Casal Bértoa, F., Piccio, D.R., Rashkova, E.R. (2012). Party laws in Comparative Perspective. In van Biezen, I., ten Napel, H.-M. (2014). *Regulating Political Parties*. Leiden University Press, p. 119.

⁴⁰¹ Cross, W. P. (2016). Considering the Appropriateness of State Regulation of Intra-Party Democracy: A Comparative Politics Perspective. *Election Law Journal: Rules, Politics, and Policy*, 15(1), 20–30. doi:10.1089/elj.2015.0337 p. 3.

⁴⁰² van Biezen, I. (2004). Political Parties as Public Utilities. *Party Politics*, 10(6), p. 702.

⁴⁰³ Там само. p. 717.

діяльності політичних партій. Зокрема, збільшується втручання держави до внутрішньопартійних процедур, в першу чергу, пов'язаних із використанням та розподілом наданих державних коштів. Таке втручання реалізується шляхом прийняття нових нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання процедур прийняття рішень всередині політичних партій.

Фернандо Касал Бертоа та Інгрід ван Бізен вказують на інтенсивність, з якою закони про політичні партії впливають на внутрішньопартійну діяльність.⁴⁰⁴ Наприклад, закон про партії може містити загальні положення про необхідність дотримання принципу демократичної будови партії або ж встановлювати строки проведення з'їздів партії чи процедури прийняття рішень.⁴⁰⁵ Наприклад, закон про політичні партії Німеччини визначає процедури обрання голови партії, встановлюючи, що така процедура має відбуватись шляхом таємного голосування.⁴⁰⁶ Стаття 7 Закону про партії Іспанія так само передбачає, що внутрішня структура та діяльність політичних партій має бути демократичною. На додаток, частина 3 статті 7 Закону про партії Іспанія встановлює, що склад керівних органів партії має обиратись шляхом проведення вільного та таємного голосування.⁴⁰⁷ Закон про партії Португалії встановлює, що перебування членів партії у складі керівних органів партії має бути строковим,⁴⁰⁸ що дозволяє забезпечити так званий принцип ротації всередині організації та доступ членів партії до різних партійних посад. Варто зазначити, що кожна держава самостійно визначає межі регулювання внутрішньої

⁴⁰⁴ Casal Bértoa, F., van Biezen, I. (2014). Party regulation and party politics in post-communist Europe. *East European Politics*, 30:3, p. 302.

⁴⁰⁵ Там само.

⁴⁰⁶ Gesetz Über Die Politischen Parteien (Parteiengesetz), Article 15 (1967). <https://www.gesetze-im-internet.de/partg/BJNR007730967.html#BJNR007730967BJNG000103307>

⁴⁰⁷ Organic Law on Political Parties of Spain, Article 7, 6/2002 (2002). https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SPAIN_Organic%20Law%206-2002%20on%20political%20parties.pdf

⁴⁰⁸ Law governing Political Parties Organisational Law, Article 29, no. 2/2003 (2003). <http://www.dre.pt/pdf1sdip/2008/05/09300/0263302637.PDF>

діяльності політичних партій та на якому рівні законодавчого регулювання будуть закріплені відповідні положення.

Як слушно зазначає Н. Богашева, встановлення законодавчих вимог щодо регламентації внутрішньопартійного життя має передбачати існування механізму здійснення державного контролю за дотриманням таких вимог.⁴⁰⁹ В умовах чинного правового регулювання діяльності політичних партій в Україні існування таких методів правового впливу на внутрішню організацію партій та, одночасно з цим, забезпечення виконання зовнішніх правил всередині партій видається неможливим. Причини такої ситуації варто шукати в неузгодженості між *de jure* та *de facto* правовим статусом партій в Україні.

Наразі політичні партії здійснюють свою діяльність як юридичні особи приватного права, незважаючи на те, що за своєю природою інститут партій більше тяжіє до юридичних осіб публічного права. Публічно-правова діяльність партій не знайшла свого закріплення на рівні законодавства, що безумовно впливає на функціонування інституту партій в державі та відображається на рівні довіри та ставлення громадян до партій.⁴¹⁰

Варто зазначити, що після введення державного фінансування партій у 2015 році значно збільшилась публічна роль партій. Надання політичним партіям коштів державного бюджету, а, отже, коштів платників податків, вплинуло на збільшення рівня відповідальності (*accountability*) політичних партій перед громадянами. Крім цього, прийняття Виборчого кодексу України вплинуло на процес інституційної розбудови партій та остаточно закріпило положення щодо так званої «партизації» суспільства,⁴¹¹ адже відповідно до Виборчого кодексу України реалізувати право

⁴⁰⁹ Богашева, Н.В. (2012). *Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти*. Логос, с. 225.

⁴¹⁰ Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. (2015, 21 грудня). *Ставлення українців до політичних партій і джерел їх фінансування*. <https://dif.org.ua/article/stavlennya-ukraintiv-do-politichnikh-partiy-i-dzherel-ikh-finansuvannya>

⁴¹¹ ОПОРА. (2020, липень 9). *«Партизація» місцевих виборів та спроможність самих партій. Чи співпадають політичні бажання з реальністю?* <https://www.oporaua.org/report/vybory/partii/20153-partizatsiia-mistsevikh-viboriv-ta-spromozhnist-samikh-partii-chi-spivpadauiut-politichni-bazhannia-z-realnistiu>

бути обраною(ним) на виборах у певних населених пунктах можливе лише шляхом висування політичною партією.⁴¹²

З огляду на зазначене, партії в Україні перебувають у процесі трансформації у справжній представницький політичний інститут, що належним чином не відображено у їхньому правовому статусі як юридичних осіб. Вирішення цієї проблеми полягає у перегляді чинних положень цивільного законодавства України у частині визначення поняття юридичних осіб публічного права та у відповідній зміні підходів до регулювання внутрішньої організації партій. З огляду на статус партій як юридичних осіб приватного права, такі об'єднання користуються монополією у питаннях визначення процедур прийняття рішень всередині партійних організацій, що обмежує правовий вплив на внутрішньопартійне життя та унеможливорює здійснення правового регулювання цієї сторони діяльності партій.

Враховуючи той факт, що в Україні спостерігається поступове збільшення ролі партій у системі здійснення державної влади, що, зокрема, можна спостерігати під час виборчого процесу та, як наслідок, у процесах формування інших гілок влади, то питання правового регулювання внутрішньої організації партій набуває важливості та потребує відповідного перегляду.

3.3. Перспективи реформування правового регулювання внутрішньопартійної демократії в Україні

Вибір того чи іншого підходу до регулювання внутрішньопартійної демократії є правом кожної окремої держави, яка самостійно визначає власний шлях розвитку та обирає способи побудови державних інститутів. Набір чинників, які впливають на здійснення такого вибору та відповідно схиляють держави звертатись до більш ліберального або ж більш імперативного режиму регулювання, різняться від країни

⁴¹² Виборчий кодекс України, 396-IX, (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

до країни. Різноманітність таких факторів та їхнє особливе поєднання в кожному окремому випадку має наслідком встановлення унікального регулювання внутрішньопартійної демократії, яке притаманне лише певній країні та, що найважливіше, яке спрямоване на вирішення проблем такої країни.

Аналіз положень чинного законодавства України у сфері регулювання відносин всередині політичних партій у поєднанні з отриманими результатами кодування статутів партій дають підстави стверджувати, що наразі у правовому полі існує певний дисбаланс між режимом правового регулювання внутрішньопартійних відносин та станом функціонування політичних партій. Чинний Закон про політичні партії не враховує останні зміни у ролі цього інституту в суспільстві та державі, що затримує розвиток інституту відносин відповідно до суспільно-політичних потреб. Саме тому, регулювання діяльності політичних партій потребує перегляду та вдосконалення.

Чинний Закон про політичні партії України, який було прийнято майже двадцять років назад, зазнав низки різновекторних законодавчих змін, що в результаті не були спрямовані на комплексне реформування інституту політичних партій та лише точково вирішували питання фінансування партій та їхньої участі у виборах. З огляду на багаторазову зміну виборчого законодавства, яке безпосередньо впливає на внутрішню діяльність партій, чинне регулювання у сфері діяльності політичних партій України вимагає перегляду підходів до регламентації відносин всередині об'єднань та зміни парадигми у питанні правового регулювання інституту політичних партій в країні.

Принагідно зазначити, що метою регулювання внутрішньопартійних відносин є встановлення стандартів функціонування політичних партій, які б відображали природу таких об'єднань та сприяли б формуванню цілісного інституту політичних партій, які спроможні виконувати покладені на них функції.

З огляду на це, серед можливих змін до чинного законодавства пропонується розглянути такі:

- *Закріплення принципів внутрішньопартійної демократії на рівні Конституції України.* Незалежно від підходу до регулювання інституту політичних партій – ліберального або егалітарно-демократичного – визначення керівних принципів внутрішньопартійної діяльності є запорукою цілісного розвитку інституту політичних партій. У чинному законодавстві України відсутні положення, які б ціннісно наповнювали інститут партій та надавали орієнтири для розвитку таких об'єднань. Саме тому, закріплення керівних принципів внутрішньопартійної демократії на рівні Основного Закону створить додаткові гарантії дотримання таких принципів всередині партійних організацій.

- *Визначення організаційної структури та процедур ухвалення рішень органами політичних партій на рівні спеціального закону.* Чинний Закон України «Про політичні партії в Україні» лише опосередковано визначає організаційну структуру партій, закріплюючи за з'їздом партії статус вищого керівного органу та непрямо вказуючи на існування інших органів партії. Не є об'єктом регулювання органи, які здійснюють управління об'єднанням та впливають на виконання функцій цього інституту в суспільстві. Визначення ієрархії, повноважень та способу обрання складу керівних органів партії на рівні спеціального закону має бути спрямоване на забезпечення функціонування механізму «стримувань та противаг» всередині об'єднань. Такі положення забезпечили б належне обрання членів керівних органів партій відповідно до принципу залучення, строковість здійснення повноважень членами таких органів та справедливе розмежування повноважень між органами, задля уникнення прийняття свавільних рішень одноосібно керівниками партій або обмеженим колом осіб.

В частині визначення процедур ухвалення рішень, законодавчі положення також мають керуватись принципами внутрішньопартійної демократії. Переважна більшість спеціальних законів про політичні партії зарубіжних країн, які регламентують відносини всередині політичних партій, встановлюють вимогу щодо залучення – прямого або опосередкованого – членів партій до прийняття рішень.

Такий підхід до регулювання забезпечує доступ членів до вирішення питань, які є визначальними для діяльності партій, та, крім цього, зберігає колективну природу таких об'єднань. Норми щодо регламентації внутрішньопартійних процедур мають відповідати певним стандартам демократичності, наприклад, голосування має відбуватись шляхом таємного голосування, більшістю голосів тощо.

- *Визначення положень, спрямованих на обмеження повноважень керівників політичних партій.* Спеціальне законодавство зарубіжних країн, які сповідують більш імперативний підхід до регулювання внутрішньопартійної діяльності, містить низку положень щодо обмеження повноважень голів партій. Серед таких варто зазначити положення щодо черговості проведення процедур обрання голови партії, заборона одноосібного прийняття рішень щодо виключення членів з партії або утворення чи припинення діяльності осередку партії тощо. Враховуючи загальну тенденцію до формування «лідерських» партій в Україні, встановлення законодавчих положень, які обмежують повноваження керівників партій, сприятиме розвитку нової демократичної культури побудови партій та розвитку внутрішнього кадрового потенціалу.

- *Визначення прав членів політичних партій на рівні спеціального закону.* Вимога чинного Закону України «Про політичні партії в Україні» щодо визначення у статутах переліку прав та обов'язків членів об'єднання якісно не впливає на формування культури реалізації таких прав та виконання обов'язків. Крім цього, такий перелік не є універсальним для кожної партії, що формує різні підходи до реалізації прав всередині політичних партій України.

Результати кодування виявили, що партії здебільшого ігнорують механізми, які б забезпечили доступ членів партії, які належать до малопредставлених груп населення, до внутрішньопартійних посад. Тому закріплення на рівні закону квот для малопредставлених груп, зокрема жінок та молоді, сприяло більшому залученню таких категорії населення до внутрішньопартійного життя.

На додаток, політичні партії займають різні позиції щодо визначення права на свободу висловлення поглядів та права створювати внутрішньопартійні об'єднання, тим самим обмежуючи свободу членів всередині партій. Законодавче закріплення таких правомочностей за членами політичних партій сприятиме встановленню загального для всіх підходу до тлумачення та реалізації таких прав суб'єктами внутрішньопартійних відносин.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Правове регулювання політичних партій в Україні пододало кілька етапів свого формування, що безпосередньо вплинуло на процес правової інституціоналізації політичних партій. Після прийняття спеціального Закону України «Про політичні партії в Україні» у 2001 році партії знайшли своє місце у законодавчій інфраструктурі як окремий вид об'єднань громадян та нарешті отримали спеціальне регулювання своєї діяльності. Наразі у правовому регулюванні діяльності політичних партій переважає приватно-правовий підхід, попри їх значну публічну складову діяльності. На додаток, актуальною залишається проблема надмірного регулювання саме зовнішньої діяльності політичних партій та недостатня визначеність правового регулювання внутрішньопартійної діяльності, що створює обмеження для подальшої інституціоналізації політичних партій в Україні.

Внутрішня будова політичних партій в Україні залишається поза предметом законодавчого регулювання, що пов'язано із природою політичних партій як добровільних громадських об'єднань та їх статусом юридичних осіб приватного права. Чинна редакція Закону України «Про політичні партії в Україні» прямо не передбачає існування чіткої організаційної структури політичної партії. У спеціальному законодавстві відсутні положення, які б містили перелік керівних органів партії. Зокрема, стаття 8 Закону України «Про політичні партії в Україні», яка визначає перелік вимог до обов'язкових положень статуту політичної партії, лише побіжно вказує на існування таких керівних органів як з'їзд та конференція. При цьому, спеціальне законодавство не передбачає утворення такого адміністративно-виконавчого органу партії як секретаріат. Така якість законодавчого регулювання впливає на можливість громадян України розуміти зміст нормативно-правового акта та відповідно реалізовувати положення закону.

Практика зарубіжних країн свідчить про різноманітність підходів до регулювання внутрішньопартійних відносин. Аналіз правового статусу політичних

партій, а саме приналежність партій до юридичних осіб приватного чи публічного права, показав незалежність такого статусу від «інтенсивності» регулювання внутрішньої організації партій. Кожна окрема держава самостійно визначає режим регулювання відносин всередині партій, тим самим формуючи не тільки інститут партій, але й середовище, в якому вони функціонують. Рівень деталізації законів про політичні партії та межі втручання держави до питань внутрішнього життя об'єднань сьогодні є вирішальними для функціонування партій в державі. Саме тому, закладення керівних принципів діяльності партій на рівні законодавства сприяє реалізації стандартів демократичного врядування всередині таких об'єднань.

Після остаточного введення державного фінансування політичних партій в Україні у 2015 році інститут політичних партій опинився на перетині сфер приватного та публічного права. Одночасно із запровадженням державного фінансування для політичних партій Верховна Рада України також внесла зміни до Закону України «Про політичні партії в Україні», додавши вимогу щодо проведення фінансового аудиту партій. Такі законодавчі зміни варто розглядати саме як збільшення меж втручання держави у внутрішньопартійні відносини, які обумовлені наданням коштів державного бюджету політичним партіям. Зважаючи на запровадження державного фінансування партій, наразі ці об'єднання набули певних ознак юридичних осіб публічного права. Разом з цим, правове визначення публічної складової діяльності політичних партій не знайшло свого відображення у чинному правовому регулюванні їхньої діяльності. Водночас політичні партії набули статусу отримувача державних коштів, що мало б стати підставою для розширення меж правового впливу держави у сфері регулювання внутрішньопартійної організації та відносин всередині партії, що потребує внесення відповідних змін до спеціального законодавства.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження у дисертації представлені узагальнені висновки, які мають наукове та практичне значення:

1. Процеси юридизації та подальшої конституціоналізації політичних партій закладають правові засади нормативного регулювання їхньої діяльності та визначають ціннісні орієнтири функціонування партій в державі. Правове регулювання діяльності партій має умовний поділ на зовнішнє та внутрішнє нормативне регулювання. Перша категорія спрямована на правову регламентацію публічного виміру діяльності партій, а саме: порядок утворення та реєстрації партій, підстави участі у виборах, умови отримання державного фінансування тощо. Норми внутрішнього нормативного регулювання спрямовані на встановлення вимог щодо побудови організації партій з середини, зокрема охоплюючи внутрішньопартійні відносини, які виникають на горизонтальних і вертикальних рівнях, як між членами партії, так і між членами партії та органами партійного управління. Водночас, норми зовнішнього та внутрішнього регулювання повинні бути не суперечливими та збалансованими задля комплексної взаємодії в досягненні мети діяльності політичних партій.

2. Напрацювання Венеційської комісії щодо існування двох моделей нормативного регулювання діяльності політичних партій – ліберальної (*liberal or free market model*) та егалітарно-демократичної (*egalitarian-democratic model*) – є показником різних підходів держав до визначення правового статусу таких об'єднань, а отже і меж втручання до регламентації внутрішньопартійних відносин. Проаналізований зарубіжний досвід у сфері правового регулювання внутрішньої організації партій країн Німеччини, Португалії, Іспанії, Латвії, Хорватії та Польщі дозволяє виокремити види сфер можливого державного нормативного регулювання внутрішньої діяльності партій, які обмежені питаннями організаційної структури партій та (2) ухвалення рішень партійними органами. Інші питання

внутрішньопартійного життя здебільшого нормативно врегульовуються самими партіями.

3. Аналіз підходів правової та політичної наук до розуміння поняття внутрішньопартійної демократії свідчить про складність формування універсального визначення цієї категорії, що пов'язано із дихотомічною природою політичних партій як суб'єктів права та інститутів громадянського суспільства. Такий підхід пропонує підстави для визначення цього поняття як багатовимірної категорії, яка охоплює низку принципів, а саме: децентралізації, залучення, репрезентативності, сприйнятності, відповідальності, підзвітності, прозорості.

4. В законодавчих вимогах щодо нормативного регулювання внутрішньопартійної демократії в Україні відсутнє закріплення вказаних принципів. Проте доцільність їх нормативної фіксації обґрунтована зокрема, але не тільки, функціоналом політичних партій як суб'єктів формування політичної волі громадян, а також їхньою роллю у здійсненні політичного виховання громадян. Оскільки члени партії в подальшому можуть бути обрані до представницьких органів влади, органів місцевого самоврядування або брати участь у виборчому процесі у якості членів виборчих комісій, то забезпечення реалізації принципів внутрішньопартійної демократії всередині партійних організацій є необхідною складовою політичної просвіти членів партії як майбутніх кандидатів на виборні посади, так і політично-свідомих громадян.

5. Остаточне запровадження державного фінансування політичних партій у 2015 році стало поштовхом до змін правової природи політичних партій як добровільних об'єднань громадян та збільшення їхньої ваги у публічному житті суспільства та держави. У цьому аспекті встановлення законодавчих вимог щодо реалізації принципів внутрішньопартійної демократії всередині партій спрямоване створити додаткові гарантії забезпечення демократичності організаційної структури партій та процедур ухвалення рішень.

6. Визначення законодавчих вимог щодо необхідності самостійного нормативного регулювання відносин, які складаються всередині політичних партій, обґрунтовується застосуванням положень концепції людиноцентризму, яка ставить людину, індивіда, який реалізує право на свободу об'єднання, на перше місце та створює гарантії захисту правомочностей, які виникають у людини в результаті набуття членства у партії.

7. Застосування методу кодування до статутів політичних партій України, які були представлені у восьмому скликанні Верховної Ради України, дозволило виявити ті сфери внутрішньопартійного функціонування в аспекті організаційної будови та процедур ухвалення рішень, які вимагають вдосконалення з точки зору забезпечення принципів внутрішньопартійної демократії. Серед таких сфер варто виокремити відсутність у статутних документах партій положень щодо способу ухвалення рішень (таємним голосуванням, підняттям руки, тощо), відповідальності органів або посадових осіб партії перед керівним органом вищого рівня, внутрішнього квотування на посади керівних органів партії.

8. У процесі дослідження було виявлено проблему публічного доступу до чинних та попередніх редакцій статутів політичних партій. Чинне законодавство України не передбачає обов'язку центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб – підприємців, опубліковувати статути політичних партій у загальнонаціональних друкованих засобах масової інформації або на офіційних вебресурсах. Крім цього, Закон України «Про політичні партії в Україні» не зобов'язує політичні партії розміщувати установчі документи на власних вебсайтах. Таке регулювання ускладнює можливість громадян, як потенційних виборців або ж членів партії, ознайомитись із особливостями внутрішнього нормативного регулювання діяльності таких об'єднань та здійснити відповідний вибір на користь тієї чи іншої партії. Наявний стан правового регулювання не відповідає принципу

юридичної визначеності, а тому пропонується вдосконалити положення щодо діяльності центрального органу виконавчої влади в частині повноважень, які пов'язані із реєстрацією партій та опублікуванням чинних та попередніх редакцій статутів партій на офіційних ресурсах центрального органу виконавчої влади. Запропоновані законодавчі зміни сприятимуть прозорості та підзвітності діяльності політичних партій, а також формуванню правової культури, в якій партії не є закритими корпораціями, однак справжнім представницьким інститутом.

9. Аналіз нормативного регулювання процедур обрання голови партії та обрання членів партії до виборчого списку кандидатів у народні депутати серед політичних партій восьмого скликання Верховної Ради України дозволив визначити потребу у вдосконаленні законодавчих вимог щодо обов'язковості положень статутів визначати способи ухвалення таких рішень. Враховуючи, що залучення членів політичної партії з місцевих організацій є необхідною складовою внутрішньопартійної демократії, то зазначені внутрішньопартійні процедури мають відповідати принципам залучення та децентралізації. В цьому аспекті пропонується внесення змін до чинного Закону України «Про політичні партії в Україні» щодо надання переваги в ухваленні рішень колегіальним чи представницьким органами партій перед одноосібними процесом прийняття рішень. Додаткові гарантії дотримання таких положень мають бути відображені у повноваженнях Міністерства юстиції України щодо здійснення первинної (превентивної) перевірки статутів щодо наявності положень про способи ухвалення рішень та відповідності таких процедур закону. Зазначені зміни сприяли б розвитку партій демократичного типу та відходу від традицій «лідерських» партій.

10. Аналіз процедур ухвалення рішень щодо використання отриманих коштів державного фінансування для здійснення статутної діяльності політичної партії дає змогу зробити висновок щодо відсутності таких положень у статутах партій та відповідно обмеженого доступу громадян до інформації до такої інформації.

11.Проведений аналіз чинного законодавства України в сфері регулювання діяльності політичних партій в Україні дозволив зробити висновок щодо необхідності внесення змін до положень статті 8 Закону України «Про політичні партії в Україні» в частині обов'язкових вимог, які мають міститись у статутах політичних партій щодо процедур ухвалення рішень всередині партійних організацій. Рекомендовано передбачити процедури прийняття рішень політичною партією, які б сприяли забезпеченню принципів внутрішньопартійної демократії. Пропонується запровадження положень щодо способів проведення голосування за проекти рішень колегіальних органів партій, наявності необхідного кворуму при ухваленні рішень, обов'язковості представництва делегатів всіх осередків партії.

Список використаних джерел

Нормативно-правові акти та інші акти органів державної влади:

1. Конституція України, 254к/96-ВР (1996).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про політичні партії в Україні», №2365-III (2001).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
3. Закон України «Про об'єднання громадян», №2460-XII (1992).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12>
4. Закон України «Про громадські об'єднання», №4572-VI (2012).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
5. Закон України «Про вибори народних депутатів України», №4061-VI (2011).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text>
6. Закон України «Про вибори Президента України», №474-XIV (1999).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14#Text>
7. Цивільний кодекс України, №435-IV (2020).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
8. Виборчий кодекс України, №396-IX (2020).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
9. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», №755-IV (2020).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції», №731-VIII (2015).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19#Text>
11. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки (1978). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420#Text>

12. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік (1977). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77/ed19771007#Text>
13. Закон України «Про Центральну виборчу комісію», №1932-IV (2004). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text>
14. Центральна виборча комісія. (2014). *Протокол Центральної виборчої комісії Про результати виборів народних депутатів України в загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі.* https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/protokol_bmvo_ndu_26102014.pdf

Міжнародні договори та інші акти:

15. The United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights.
16. The United Nations. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights.
17. Council of Europe (1950). European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.
18. OSCE ODIHR. (2011). Guidelines on Political Party Regulation. Warsaw/Strasbourg.
19. OSCE ODIHR. (2020). Guidelines on Political Party Regulation 2d Edition.
20. Venice Commission (1999). Guidelines on Prohibition and Dissolution of Political Parties and Analogous Measures.
21. Guide on Article 11 of the European Convention on Human Rights. First edition (2019). https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_11_ENG.pdf
22. Venice Commission. (2002). Public Opinion on the Ukrainian Legislation on Political Parties , CDL - AD(2002)017.
23. Venice Commission (2008). Code of Good Practice in the field of Political Parties.
24. Venice Commission. (2015). Report on the Method of Nomination of Candidates within Political Parties.
25. Venice Commission. (2021). Joint Opinion on the Draft Law on Political Parties CDL - AD(2021)003.

Судова практика України:

26. Рішення Ковпаківського районного суду міста Суми. Справа № 1806/12508/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28635969> (дата звернення: 01.03.2020)
27. Ухвала Апеляційного суду Сумської області. Справа № 1806/12508/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33379357> (дата звернення: 01.03.2020)

Європейський Суд з прав людини:

28. Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey (App. nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 and 41344/98) ECHR 2003.
29. Republican Party of Russia v. Russia (App. no. 12976/07) ECHR 2011.
30. United Communist Party of Turkey (App. no. 19392/92) ECHR 1998.

Рішення національних судів

31. Constitutional Court of Portugal, Judgment 421/02 of 15.10.2002. [http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/por/por-2002-3-007?f=templates\\$fn=document-frameset.htm\\$q=%5Brank%3A%5Bdomain%3A%5Bcategory%3Afilter_country%2Fportugal%5D%5D%5Bsum%3A%5Borderedprox,3%3A%5Bstem%3Apolitical%5D%5Bstem%3Aparties%5D%5D%5Bstem%3Apolitical%5D%5Bstem%3Aparties%5D%5D%5D\\$x=server\\$3.0#LPHit1](http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/por/por-2002-3-007?f=templates$fn=document-frameset.htm$q=%5Brank%3A%5Bdomain%3A%5Bcategory%3Afilter_country%2Fportugal%5D%5D%5Bsum%3A%5Borderedprox,3%3A%5Bstem%3Apolitical%5D%5Bstem%3Aparties%5D%5D%5Bstem%3Apolitical%5D%5Bstem%3Aparties%5D%5D%5D$x=server$3.0#LPHit1)

Національне законодавство зарубіжних країн:

32. Basic Law for the Federal Republic of Germany (1949). https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html#p0115
33. The Constitution of The Republic of Croatia, No. 41/01 (2001). <https://www.usud.hr/hr/ustav-rh>

34. Constitution of the Italian Republic (1947).
https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf
35. Constitution of the Republic of Iceland, No. 33 (1944).
<https://www.government.is/publications/legislation/lex/2018/01/19/Constitution-of-the-Republic-of-Iceland-No.-33-17-June-1944-as-amended-30-May-1984-31-May-1991-28-June-1995-and-24-June-1999/>
36. The Spanish Constitution (1978).
<https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>
37. Constitution of the Portugese Republic (2005).
<https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/pt/pt045en.pdf>
38. Political Parties Act As published on 24 July 1967 (Federal Law Gazette I, Page 773); amended version published on 31 January 1994 (Federal Law Gazette I, Page 149)
<https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=235>
39. Organic Law on Political Parties of Spain, 6/2002 (2002).
https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SPAIN_Organic%20Law%206-2002%20on%20political%20parties.pdf
40. Law Governing Political Parties Organisation of Portuguese Republic, No. 2/2008 (2008). <http://www.dre.pt/pdf1sdip/2008/05/09300/0263302637.PDF>
41. Law on Political Parties of the Republic of Latvia, No. 107 (2006).:
<https://likumi.lv/ta/en/en/id/139367>
42. Law on Associations and Foundations of Lativa, No. 161 (2003).
<https://www.vestnesis.lv/ta/id/81050-biedribu-un-nodibinajumu-likums>
43. Act On Political Parties of Poland (2011).
https://www.legislationline.org/download/id/5599/file/Poland_PartyLaw_2008_en.pdf
44. Law of the Constitutional Court of the Portugese Republic, No. 28/82 (2001).
https://www.legislationline.org/download/id/6981/file/Portugal_Law_Constitutional_Court_1982_am2001_en.pdf

45. Law Governing Political Parties of the Portuguese Republic, No. 2/2003 (2003).
https://www.legislationline.org/download/id/2947/file/Portugal%20Political%20Parties_EN.pdf

Статуту та інші положення політичних партій:

46. Статут Комуністичної партії Радянського Союзу, затверджений XXII з'їздом КПРС 1962 року.
47. Статут політичної партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність», затверджений XII позачерговим з'їздом партії «Блок Петра Порошенка – Солідарність» (дев'ятий етап) 29.10. 2016 року.
48. Статут політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», затверджений XIV з'їздом політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (шостий етап) 16 вересня 2017 року.
49. Статут політичної партії «Демократичний Альянс», затверджений зі змінами та доповненнями позачерговим XIII З'їзду Політичної партії ДемАльянс (Демократичний альянс), Протокол №ПП-2017/18/03-1 від 18.03.2017 р.
50. Статут політичної партії «Об'єднання «Самопоміч», затверджений VII З'їздом політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» протоколом №8 від 13 лютого 2016 року.
51. Статут політичної партії «Об'єднання «Самопоміч», затверджений IX З'їздом Протокол № 10 (перший етап з'їзду від 29 травня 2016 р., другий етап з'їзду від 01 липня 2016 р.).
52. Статут політичної партії «Партія «Самопоміч», затверджений II З'їздом Партії протоколом №3 від 21 грудня 2013 року.
53. Статут політичної партії «Партія «Самопоміч», затверджений протоколом №1 від 14 жовтня 2012 року.
54. Статут політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка», затверджений XIII позачерговим З'їздом Радикальної партії Олега Ляшка 03 червня 216 року.

55. Статут політичної партії «Сила людей» від 27 січня 2017 року, затверджений у новій редакції Шостим Позачерговим Всеукраїнським З'їздом Політичної партії «Сила Людей», Протокол № 03/07-2017 від 08 липня 2017 року.
56. Положення «Про Номінаційний комітет партії ДемАльянс (Демократичний Альянс)», затверджене рішенням Політичної Ради партії від 05 грудня 2014 року.
57. Положення «Про порядок фінансування партії [Сила людей]», затверджене рішенням Політичної ради Партії № 23/04-2018ПР від «21» квітня 2018 року.

Спеціальна література:

58. Агафонова, Г.С. (2010). Розвиток внутрішньопартійної демократії парламентських партій (на прикладі ВО «Батьківщина» та Партії Регіонів). *Гілея. Науковий вісник*, 30, 474-479.
59. Адашис, Л.І. (2012). Правове регулювання статусу політичних партій в Україні. *Право і суспільство*, 2, 32-40.
60. Алексеев, С.С. (1998). *Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования*. Норма- Инфа.
61. Бевз, Т. (2011). Інституціоналізація політичних партій як процес. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 3 (53), 31-44.
62. Богашева, Н., Ключковський, Ю. (2008). Проблеми інституціоналізації політичних партій в Україні. *Вибори і демократія*, 2 (16), 29-39.
63. Богашева, Н.В (2011). Установчі документи політичної партії та їх правовий статус. *Вибори та демократія*, 2 (28), 34-40.
64. Богашева, Н.В. (2010). Проблеми законодавчого регулювання внутрішньо-організаційної діяльності політичних партій. *Вибори та демократія*, 2-3, 160-164.

65. Богашева, Н.В. (2012). *Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти*. Київ, Логос.
66. Висоцький, В.М. (2010). Становлення та розвиток законодавства про політичні партії в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 2, 68-78.
67. Висоцький, В.М. (2015). Структура конституційно-правового статусу політичних партій. *Південноукраїнський правничий часопис*, 1, 3-6.
68. Гаєва, Н.П. (2005). Закон України «Про політичні партії в Україні»: деякі актуальні проблеми. *Часопис Київського університету права*, 2, 67-73.
69. Гейда, О.В. (2002). Правова регламентація організаційної побудови політичних партій в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*, 20, 268-272. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2002_20_58
70. Гейда, О.В. (2005). *Теоретико-правові основи організації та діяльності політичних партій в Україні* (РА337929) [Автореферат дисертації кандидата юридичних наук, Національний університет внутрішніх справ]. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.
71. Георгіца, А.З. (2000). *Конституційне право зарубіжних країн: Навчальний посібник*. Рута.
72. Гонюкова, Л.В. (2009). *Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз*. НАДУ.
73. Залізняк, В.В. (2015). Роль та значення політичної партії у процесі висування кандидатів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*, 11, с. 47-53. http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2015_11_12
74. Зеленько, Г.І. (2009). Основні принципи організаційного оформлення політичної партії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, 2, 8-17.

75. Зеленько, Г.І. (2011, листопад 24-25). *Співвідношення процесів правової та політичної інституціоналізації політичних партій: українська практика* [Матеріали міжнародної науково-практичної конференції]. Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку, Київ.
76. Кафарський, В.І. (2010). *Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні* (РА370233) [Дисертація доктора юридичних наук, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України]. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.
77. Кельман, М. (2015). *Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. Психологія і суспільство, 4, 33-46.*
78. Кістяківський, Б.О. (2002). *Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. У Ю.С. Шемшученко (Ред.), Антологія української юридичної думки. В 6 т. (324-350). Видавничий Дім «Юридична книга».*
79. Кленкина, О.В. (2012). *Об отраслевой принадлежности правового статуса политической партии. Известия Академии управления: теория, стратегии, инновации, 5, 19-22.*
80. Ковриженко, Д. (2010). *Регулювання політичних партій в Україні: сучасний стан та вектор реформ. Часопис Парламент. <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/02/26.pdf>*
81. Козюбра, М.І. (2009). *Дотримання вимог верховенства права як необхідна умова реформування виборчої системи. Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія», Юридичні записки, 90, с. 3-7.*
82. Козюбра, М.І. (2015). *Загальна теорія права: Підручник. Ваїте.*
83. Козюбра, М.І., Барабаш, Ю.Г., Бориславська, О.М., Венгер, В.М., Мелешевич, А.А. (2021). *Конституційне право: підручник. Ваїте.*
84. Кройтор, А.В. (2013). *Внутрішньопартійні відносини у процесі посткомуністичних трансформацій. Актуальні проблеми політики, 48, 301-308.*

85. Кучеренко, І.М. (2007). Організаційно-правові форми юридичних осіб публічного права. *Університетські наукові записки*, 2, 134-146. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_2_20
86. Лемак, В. (2010). Політичні партії як інститут громадянського суспільства: проблеми правового регулювання в Україні. *Право України*, 7, 18-23.
87. Летнянчин, Л. (2014). Проблеми конституціоналізації свободи об'єднання в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*, 4 (79), 65-75.
88. Лук'янов, Д.В. (2002). *Держава і політичні партії (проблеми співвідношення і взаємодії)* [Дисертація кандидата юридичних наук, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого]. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.
89. Майданик, Р. (2010). Юридичні особи публічного права в країнах континентального права. *Юридична Україна*, 2, 56-62. http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2010_2_12
90. Мануйлов, Є.М., Толочко, М.В. (2013). Внутрішньопартійна демократія: філософський аналіз. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, 9-22.
91. Морарь, М.В. (2012). Внутрішньопартійне керівництво – різновид політичної діяльності. *Гілея. Науковий вісник*, 56 (1), 520-525.
92. Музика, І. В. (1998). *Конституційно-правовий статус політичних партій в Україні* (Р86466) [Автореферат доктора юридичних наук, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України]. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.
93. Нерсисянц, В.С. (2001). *Общая теория права и государства*. Норма- Инфа.
94. Обушний М.І., Примуш М.В., Шведа Ю.Р. (2006). *Партологія: Навчальний посібник*. Арістей.
95. Обушний, М.І., Примуш М.В., Шведа Ю.Р. (2017). *Партологія*. Київ

96. Павленко, І.А. (2008). Інститут внутрішньопартійної демократії як чинник формування ефективної моделі державної влади. *Стратегічні пріоритети*, 4(9), 16-24.
97. Песоцька, К. (2019). Конституціоналізація політичних партій: досвід Німеччини та України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*, 4, 59-65. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2019.4.59-65>
98. Песоцька, К. (2020). До проблеми регулювання внутрішньої організації політичних партій в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*, 5, 45- 50. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2020.5.45-50>
99. Песоцька, К. (2022). Внутрішньопартійна демократія: поняття, складові та значення. *Київський часопис права*, (2), 13-19. <https://doi.org/10.32782/klj/2022.2.2>
100. Подковенко, Т.О. (2015). Антропологічний підхід до права як основа юридичної науки. *Право і суспільство*, 2, с. 32-38.
101. Подорожная Т. (2015). Конституционализация системы законодательства Украины: основные требования принципа конституционности и обеспечения правового порядка. *Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта*, 3 (1),с. 85-88.
102. Поляков, А.В. (2004). *Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода*. Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета.
103. Посикалюк, О.О. (2015). До питання про поняття юридичної особи публічного права. *Університетські наукові записки*, 1 (53), 46-59.
104. Примуш, М.В. (2008). *Політичні партії: історія та теорія*. Навчальний посібник. Київ. Видавничий дім «Професіонал».
105. Рабінович, П. (2014). Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: деякі сучасні тенденції. *Юридичний журнал «Право України»*, 1, 11-21.

106. Романюк, А. (2018). Внутрішньопартійна демократія як чинник розвитку та оцінки політичних партій України. *Вісник Львівського університету*, 18, 354-362.
107. Стрельцова, О.В. (2015). Конституціоналізація як відображення тенденції юридизації суспільних відносин (теоретичний аспект). *Часопис Київського університету права*, 1, 90-93.
108. Тарахонич, Т.І. (2017). Людиноцентризм у праві та правовому регулюванні: реалії сьогодення. *Альманах права*, 8, 281-284.
109. Хижняк, Д.С. (2012). Современная методология юриспруденции. *Библиотека криминалиста. Научный журнал*, № 3 (4), 373-382.
110. Шай, Р. (2016). Проблеми функціонування політичних партій в Україні та шляхи удосконалення їхньої діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць, 855, с. 282–286.
111. Шаповал, В.М. (2005). *Сучасний конституціоналізм*. Юридична фірма «Салком». Юрінком Інтер.
112. Шаповалов, О. (2004). Правова інституціоналізація та конституційно-правове регулювання організації і діяльності політичних партій у ФРН. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*, 5. с. 213-218.
113. Avnon, D. (1995). Parties laws in democratic systems of government, *The Journal of Legislative Studies*, 283-300.
114. Bader, M. (2010). Party Politics in Georgia and Ukraine and the failure of Western Assistance. *Democratization*, 17(6), 1085-1107. doi.org:10.1080/13510347.2010.525857
115. Balashova, O., Sydoruk, T. (2018). State Financing of Political Parties as a Chance for Healing the Party System: Polish Experience and Ukrainian Realities. *Politologia*, 166-198.

116. Blichner, L. C., & Molander, A. (2008). Mapping juridification. *European Law Journal*, 14(1), p. 36–54. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0386.2007.00405.x>
117. Casal Bértoa, F. (2016). Political parties or party systems? Assessing the ‘myth’ of institutionalization and democracy. *West European Politics*, 40:2, 402-429. doi:10.1080/01402382.2016.1216921
118. Casal Bértoa, F., Piccio, D.R., & Rashkova. E.R. (2012). Party laws in Comparative Perspective. In van Biezen, I., ten Napel, H.-M. (2014). *Regulating Political Parties: European Democracies in Comparative Perspective*. Leiden University Press.
119. Casal Bértoa, F. (2016). *The Reformed Ukrainian Party Law (2015): A Comparative Analysis*. Kyiv.
120. Casal Bértoa, F., van Biezen, I. (2014). Party regulation and party politics in post-communist Europe. *East European Politics*, 30:3, 295-314, DOI:10.1080/21599165.2014.938738
121. Čular, G. (2004). Organisational Development of Parties and Internal Party Democracy in Croatia. *Politička misao*, Vol. XLI, No. 5, 28–51. <https://hrcak.srce.hr/file/33316>.
122. Bértoa, F. C., Rodríguez-Teruel, J., Barberà, O., & Barrio, A. (2014). The Carrot and the Stick: Party Regulation and Politics in Democratic Spain. *South European Society and Politics*, 19(1), 89–112. doi:10.1080/13608746.2014.88827
123. Cass, Deborah Z. (2005). *The Constitutionalization of the World Trade Organization*. Oxford: Oxford University Press.
124. Cross, W. P. (2016). Considering the Appropriateness of State Regulation of Intra-Party Democracy: A Comparative Politics Perspective. *Election Law Journal: Rules, Politics, and Policy*, 15(1), 20–30. doi:10.1089/elj.2015.0337
125. Cross, W. P., Katz, R.S. (2013). *The Challenges of Intra-Party Democracy*. New York: Oxford University Press.
126. Cross, W., Blais, A. (2012). Who selects the party leader? *Party Politics*, 18(2), p. 127-150. doi:10.1177/1354068810382935.

127. Disant, M. (2019). The Constitutionalization of Law. General Considerations Based on a French Example. *Tulane European & Civil Law Forum*, 34. 79-101.
128. Ehrlich, T. (1976). Legal Pollution. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1976/02/08/archives/legal-pollution-increasingly-often-there-ought-not-to-be-a-law.html>
129. Federman, J. (1989). *Comparative Political Finance in the 1980s* (Advances in Political Science) (H. Alexander, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511598623
130. Gauja, A. (2016). The Legal Regulation of Political Parties: Is There a Global Normative Standard? *Election Law Journal*, 15(1):4, 1-16. <http://doi.org/10.1089/elj.2015.0332>
131. Habermas, J. (1987). *The theory of communicative action, Vol. 2*. Beacon Press.
132. Hazan, R., Rahat, G. (2006). Candidate selection: methods and consequences. In R. S. Katz & W. Crotty (eds.), *Handbook of party politics* (pp. 109-121). London: SAGE Publications Ltd, DOI: 10.4135/9781848608047.n11
133. Heidenheimer, A.J., Langdon, F.C. (1968). *Business associations and the financing of political parties: A comparative study of the evolution of practices in Germany, Norway and Japan*. The Hague: Nijhoff.
134. Janda, K. (2005). *Political Parties and Democracy in Theoretical and Practical Perspectives: Adopting Party Law*. Washington, DC: National Democratic Institute for International Affairs.
135. Karvonen, L. (2007). Legislation on Political Parties: A Global Comparison. *Party Politics*, 13/4, pp. 437-55.
136. Katz, R. (2013, Oct. 18-19). *International Standards in the Field of Legislation on Political Parties* [Presentation]. Political Parties – Key Factors in the Political Development of Democratic Societies, University of Bucharest, Bucharest, Romania.
137. Katz, R. S., Crotty, W. (2006). *Handbook of Party Politics*. London: SAGE Publications Ltd, doi: 10.4135/9781848608047.

138. Katz, R. S., Mair, P. (1993). The Evolution of Party Organizations in Europe: The Three Faces of Party Organization. *The American Review of Politics*, 14, 593-617.
139. Katz, R.S. (2014). Democracy and the Legal Regulation of Political Parties. In van Biezen I. and H. M. ten Napel (eds.), *Regulating Political Parties: European Democracies in Comparative Perspective*. Leiden: Leiden University Press.
140. Kuhn, T.S. (1970). *The structure of scientific revolutions*. Chicago :University of Chicago Press.
141. Linz, J. J. (2000). *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Lynne Rienner Publishers.
142. Loughlin, M. (2010). What is Constitutionalisation? In P. Dobner, & M. Loughlin (Eds), *The Twilight of Constitutionalism?* (pp. 47-70), Oxford Constitutional Theory, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199585007.003.0003>
143. Meleshevich, A. (2007). *Party Systems in Post-Soviet Countries: A Comparative Study of Political Institutionalization in the Baltic States, Russia, and Ukraine*. New York: Palgrave Macmillan.
144. Meleshevich, A. (2010). Political Parties in Ukraine: Learning Democratic Accountability? In Kay Lawson (Eds.), *Political Parties and Democracy, Volume 3: Post-Soviet and Asian Political Parties* (pp. 85-112). Westport, CT: Greenwood/Praeger.
145. Meleshevych, A. (2016). Cost of Parliamentary Politics in Ukraine. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*, 2, 147-170.
146. Michels, R. (1915). *Political Parties: A Sociology of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. Glencoe: The Free Press.
147. Molenaar, F. (2010). The Development of European Standards on Political Parties and their Regulation. The Legal Regulation of Political Parties Working Paper 4.
148. Müller, W.C., Sieberer, U. (2006). Party Law. In R.S. Katz & W. Crotty (Eds.), *Handbook of Party Politics* (pp. 435-445). London: SAGE Publications Ltd.

149. Norris, P. (2006). Recruitment. In R. S. Katz & W. Crott (Eds.), *Handbook of Party Politics* (pp. 89-108). London: SAGE Publications Ltd. doi: 10.4135/9781848608047.n1
150. Panebianco, A. (1988). *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
151. Persily, N., Cain, B. (2000). The Legal Status of Political Parties: A Reassessment of Competing Paradigms. *Columbia Law Review*, 100(3), 775-812. doi:10.2307/1123502
152. Pesotska, K. (2020). Candidate Nomination Process during 2019 Early Parliamentary Elections in Ukraine: Battle for Intra-Party Democracy. *Zeitschrift für Parteienwissenschaften*, 1, 51-54. <https://doi.org/10.25838/oaj-mip-202051-54>
153. Piccio, D.R. (2012). *Party Regulation in Europe: Country Reports* (Working Paper Series on the Legal Regulation of Political Parties No. 18). <http://www.partylaw.leidenuniv.nl/uploads/wp1812a.pdf>
154. Pilet, J.-B., Cross, W. (2014). *The Selection of Political Party Leaders in Contemporary Parliamentary Democracies*. London. Routledge.
155. Rahat, G., Shapira, A. (2017). An Intra-Party Democracy Index: Theory, Design and a Demonstration, *Parliamentary Affairs*, 70 (1), 84-110.
156. Rahat, G., Hazan, R. Y., Katz, R. S. (2008). Democracy and Political Parties. *Party Politics*, 14(6), 663-683. doi:10.1177/1354068808093405
157. Scarrow, S. (2005). Political parties and democracy in theoretical and practical perspectives. Implementing intra-party democracy. National Democratic Institute for International Affairs (NDI). https://www.ndi.org/sites/default/files/1951_polpart_scarrow_110105_5.pdf
158. Schattschneider, E. E. (1960). *Party Government*. Holt, Reinhart and Winston: New York.
159. Schneider, C. J. (1957). Political Parties and the German Basic Law of 1949. *Political Research Quarterly*, 10, 527-540.

160. Tavolari, B. (2018). Juridification. *Krisis*, 2, p. 95-97. <https://krisis.eu/juridification/>
161. Teubner, G. (1987). *Juridification of Social Spheres: A Comparative Analysis in the Areas of Labor, Corporate, Antitrust and Social Welfare Law*. Berlin, Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110921472>
162. van Biezen, I. (2003). *Financing Political Parties and Election Campaigns – Guildens*. Council of Europe Publishing.
163. van Biezen, I. (2004). Political Parties as Public Utilities. *Party Politics*, 10(6), 701-722.
164. van Biezen, I. (2011). Constitutionalizing Party Democracy: The Constitutive Codification of Political Parties in Post-war Europe. *British Journal of Political Science*, 42(1), 187-212. doi:10.1017/S0007123411000263
165. van Biezen, I., Borz, G. (2012). Models of party democracy: patterns of party regulation in post-war European constitutions. *European Political Science Review*, 4:3, 327-359. doi:10.1017/S1755773911000294
166. van Biezen, I., D. R. Piccio (2013). Shaping Intra-Party Democracy: On the Legal Regulation of Internal Party Organizations. In: R. Katz and W. Cross (eds.) *The Challenges of Intra-Party Democracy*. Oxford: Oxford University Press, pp. 27-48.
167. van Biezen, I., ten Napel, H.-M. (2014). *Regulating Political Parties*. Leiden University Press.
168. von dem Berge, B., Poguntke, T., Obert, P., & Tipei, D. (2013). *Measuring Intra-Party Democracy: A Guide for the Content Analysis of party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania*. Springer: Heidelberg.
169. Whitmore, S. (2014). *Political party development in Ukraine*. GSDRC Helpdesk Research Report 1146. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham.
170. Wilson, A., & Birch, S. (2007). Political parties in Ukraine: virtual and representational. In: Webb, P. And White, S. (Eds.), *Party Politics in New Democracies*. Series: Comparative politics (pp. 53-83). Oxford University Press. doi:10.1093/acprof:oso/9780199289653.003.0003.

Довідкові джерела:

171. Міністерство юстиції. (2020). *Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 01 січня 2020 року*. <https://minjust.gov.ua/m/4561>
172. ОПОРА. (2020, липень 9). *«Партизація» місцевих виборів та спроможність самих партій. Чи співпадають політичні бажання з реальністю?* <https://www.oporaua.org/report/vybory/partii/20153-partizatsiia-mistsevikh-vivoriv-ta-spromozhnist-samikh-partii-chi-spivpadaiut-politichni-bazhannia-z-realnistiu>
173. Національний демократичний інститут. (2019, 8 жовтня). *Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України*. https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI_September%202019%20survey_Public_UKR.pdf
174. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. (2015, 21 грудня). *Ставлення українців до політичних партій і джерел їх фінансування*. <https://dif.org.ua/article/stavlennya-ukraintsiv-do-politichnikh-partiy-i-dzherel-ikh-finansuvannya>
175. Roser, M. (2020). *Democracy*. OurWorldInData. <https://ourworldindata.org/democracy>.
176. Центр ЮА. (2019). *Зелена книга «Ефективні партії для представництва громадян»*. <https://centreua.org/wp-content/uploads/2021/07/Zelena-knyga.pdf>
177. UNDP. (2021). *Women's political participation and representation at the subnational level: background, challenges and needs*. https://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/library/democratic_governance/womens-political-participation.html

178. UN Working Group on Youth. (2019). *Analytical Report “The State of Youth in Ukraine”*. <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-06/THE%20STATE%20OF%20YOUTH%20IN%20UKRAINE%20report.pdf>
179. Центральна виборча комісія. (н.д.). *Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу за результатами проведення позачергових виборів народних депутатів 26 жовтня 2014 року. Дата звернення 2 лютого 2018 року* <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp300pt001f01=910.html>

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Песоцька, К. (2019). Конституціоналізація політичних партій: досвід Німеччини та України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*, 4, 59-65. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2019.4.59-65>
2. Pesotska, K. (2020). Candidate Nomination Process during 2019 Early Parliamentary Elections in Ukraine: Battle for Intra-Party Democracy. *Zeitschrift für Parteienwissenschaften*, 1, 51-54. <https://doi.org/10.25838/oaj-mip-202051-54>
3. Песоцька, К. (2020). До проблеми регулювання внутрішньої організації політичних партій в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*, 5, 45-50. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2020.5.45-50>
4. Песоцька, К. (2022). Внутрішньопартійна демократія: поняття, складові та значення. *Київський часопис права*, (2), 13-19. <https://doi.org/10.32782/klj/2022.2.2>

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. А LINEA VI PhD конференція Докторської школи ім. родини Юхименків, Національний університет «Києво-Могилянська академія», 3-9 квітня 2017 року, доповідач.
2. Міжнародна конференція «Спільні робочі сесії в Університеті Ноттінгем», Сполучене Королівство, 25-30 квітня 2017 року, доповідач.
3. Міждисциплінарна конференція «Аспірантів з дослідження політичних партій» у Університеті Генріха Гайне, Дюссельдорф, Німеччина, 1-3 лютого 2018 року, доповідач.
4. А LINEA VII PhD конференція Докторської школи ім. родини Юхименків, Національний університет «Києво-Могилянська академія», 4-8 червня 2018 року, доповідач.

5. Зимова школа з політичних партій та демократії, організована Європейським консорціумом з політичних досліджень та ОБСЄ БДПЛ, Варшава, Німеччина, 14-21 січня 2019 року, доповідач.

СПИСОК ІНШИХ ДОДАТКІВ

1. Схема кодування статутів політичних партій (українською та англійською мовами).
2. Інструкція кодування статутів політичних партій (українською та англійською мовами).
3. Таблиця кодування статуту політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» та розрахунок кількісного показника рівня внутрішньопартійної демократії.
4. Таблиця кодування статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка - Солідарність» та розрахунок кількісного показника рівня внутрішньопартійної демократії.
5. Таблиця кодування статуту політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» та розрахунок кількісного показника рівня внутрішньопартійної демократії.
6. Таблиця кодування статуту політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка» та розрахунок кількісного показника рівня внутрішньопартійної демократії.
7. Таблиця загальних результатів розрахунку рівня внутрішньопартійної демократії серед політичних партій восьмого скликання Верховної Ради України.
8. Перелік питань методу опитування для визначення рівня внутрішньопартійної демократії.

Додаток №1 Схема кодування статутів політичних партій

Мова оригіналу	Неофіційний переклад українською мовою	Код
Members' rights	Права членів політичної партії⁴¹³	(10-00-0-0)
<i>General members' rights</i>	<i>Загальні права членів</i>	(11-00-0-0)
<ul style="list-style-type: none"> • Are the principles of intra-party democracy explicitly mentioned in the statute? • Are party members' rights explicitly mentioned in the statute? <p>According to the statute, do party members explicitly have the following rights:</p> <ul style="list-style-type: none"> - To be informed about party activities? - To express a divergent opinion within the party and/or in public? - To participate in party decision-making? - To form factions within the party? 	<ul style="list-style-type: none"> • Чи прямо передбачений⁴¹⁴ принцип внутрішньопартійної демократії у статуті? • Чи прямо передбачений у статуті розділ про права членів? <p>Відповідно до статуту, чи мають члени партії такі права:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Бути поінформованим про діяльність політичної партії? - Висловлювати погляди, які є протилежними позиції партії, всередині партії та/або публічно? - Брати участь у прийнятті рішень? - Формувати фракції/групи всередині партії? 	<p>11-10-0-0</p> <p>11-20-0-0</p> <p>11-21-0-0</p> <p>11-22-0-0</p> <p>11-23-0-0</p> <p>11-24-0-0</p>
<i>Minority rights</i>	<i>Права меншин</i>	(12-00-0-0)

⁴¹³ Авторський переклад.

⁴¹⁴ Відповідно до методології «прямо передбачений» означає, що те чи інше положення міститься у тексті статуту політичної партії.

<ul style="list-style-type: none"> • Is there an explicit reference to minorities in the statute? • Are there any quotas explicitly mentioned in the statute with respect to minorities? <ul style="list-style-type: none"> - Is it explicitly mentioned, that the quotas are binding? - Does the statute explicitly mention minority quotas in party organs? - Does the statute explicitly mention minority quotas in the party lists for public office? - Do certain members (i.e. representatives) of the minority groups automatically become members of the party executive? 	<ul style="list-style-type: none"> • Чи визначені у статуті партії права меншин⁴¹⁵? • Чи прямо передбачені у статуті квоти щодо представництва меншин? <ul style="list-style-type: none"> - Чи прямо передбачено, що ці квоти є обов'язковими? - Чи прямо передбачає статут квоти на представництво меншин в органах партії? - Чи прямо передбачає статут квоти на представництво меншин у виборчому списку? - Чи автоматично стають члени (представники) меншин членами виконавчого органу партії? 	<p>12-10-0-0</p> <p>12-20-0-0</p> <p>12-21-0-0</p> <p>12-22-0-0</p> <p>12-23-0-0</p> <p>12-30-0-0</p>
Organizational structure	Організаційна структура	(20-00-0-0)
<i>Party congress</i>	<i>З'їзд партії</i>	(21-00-0-0)
<ul style="list-style-type: none"> • Is the existence of a party congress or equivalent mentioned in the statute? <ul style="list-style-type: none"> - Does the party congress play a role in defining the party statute? 	<ul style="list-style-type: none"> • Чи передбачено у статуті існування з'їзду партії або аналогічного органу? <ul style="list-style-type: none"> - Чи має з'їзд партії роль у створенні статуту партії? - Чи є з'їзд партії єдиним органом, який відповідає за 	<p>21-10-0-0</p> <p>21-11-0-0</p> <p>21-12-0-0</p>

⁴¹⁵ Відповідно до методології до категорії меншин належать до категорії меншин належать жінки, молодь, представники етнічних та національних меншин тощо

<ul style="list-style-type: none"> - Is the party congress the sole organ responsible for elaborating/amending the statute? - Does the statute mention that the party congress should meet at least once every three years? - Does the statute explicitly mention that the party congress has the highest authority within the party? 	<p>формування/внесення змін до статуту партії?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Чи визначає статут, що з'їзд партії має проводитись щонайменше один раз на три роки? - Чи прямо передбачено статутом, що з'їзд партії є вищим органом у структурі органів політичної партії? 	<p>21-13-0-0</p> <p>21-14-0-0</p>
<p><i>Conflict solving agencies</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Are any conflict-solving agencies/mechanisms within the party mentioned in the statute? - Is the existence of an independent party organ (e.g. party court) mentioned, which decides on disciplinary measures? - Is it explicitly mentioned that the party court's decisions are equally binding for everybody, including the party executive? 	<p><i>Органи вирішення спорів</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи визначено у статуті органи/механізми вирішення спорів всередині партії? - Чи визначено у статуті функціонування незалежного партійного органу (наприклад, партійного суду), який приймає рішення щодо застосування дисциплінарних заходів? - Чи прямо передбачено статутом, що рішення партійного суду є загальнообов'язковими для всіх, зокрема для виконавчого органу партії? - Чи прямо передбачено статутом, що до юрисдикції партійного суду належить розгляд справ щодо 	<p>(22-00-0-0)</p> <p>22-10-0-0</p> <p>22-11-0-0</p> <p>22-12-0-0</p> <p>22-13-0-0</p>

<ul style="list-style-type: none"> - Is it explicitly mentioned that the party court's jurisdiction includes the party executive and the party president? 	<p>виконавчого органу партії та голови партії?</p>	
<hr/>		
<p><i>The national executive</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Does the statute mention the responsibilities and accountabilities of the national executive? - Does the statute mention that the national executive is accountable to the party members or to the party congress? - Is there any party body/mechanism explicitly mentioned, which is specifically entitled to control the national executive? 	<p><i>Виконавчий орган партії на національному рівні</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи визначено у статуті положення щодо відповідальності та підзвітності виконавчого органу партії на національному рівні? - Чи визначено у статуті, що виконавчий орган партії на національному рівні підзвітний членам партії чи з'їзду партії? - Чи прямо передбачено у статуті існування органу/механізму, який спеціально уповноважений здійснювати контроль над виконавчим органом партії на національному рівні? 	<p>(23-00-0-0)</p> <p>23-10-0-0</p> <p>23-11-0-0</p> <p>23-12-0-0</p>
<hr/>		
<p><i>The executive committee</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Does the statute mention the responsibilities and accountabilities of the executive committee? - Does the statute mention that the executive committee is accountable 	<p><i>Виконавчий комітет</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи визначено у статуті положення щодо відповідальності та підзвітності виконавчого комітету? - Чи визначено у статуті, що виконавчий комітет підзвітний членам партії чи з'їзду партії? 	<p>(24-00-0-0)</p> <p>24-10-0-0</p> <p>24-11-0-0</p>

<p>to the party members or to the party congress?</p> <p>– Is there any party body/mechanism explicitly mentioned, which is specifically entitled to control the executive committee?</p>	<p>– Чи прямо передбачено у статуті існування органу/механізму, який спеціально уповноважений здійснювати контроль над виконавчим комітетом?</p>	<p>24-12-0-0</p>
<p><i>Party president</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Does the statute mention that the party president can be challenged in his position? • Does the statute mention the following rights (obligations) of the party president: <ul style="list-style-type: none"> – To block the execution of decisions and other acts of the executive? – To exclude a party member? – To dismiss a member of the party executive? – To act against the general provisions of the statute in certain cases? – To form or to close subnational party units? 	<p><i>Голова партії</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи передбачено статутом, що голову партії може бути змінено на посаді? • Чи визначено у статуті такі права (обов'язки) голови партії: <ul style="list-style-type: none"> – Блокувати виконання рішень та інших актів виконавчого органу партії? – Виключати члена партії? – Виключати члена виконавчого органу партії? – Діяти всупереч загальним положенням статуту у визначених випадках? – Створювати або припиняти існування місцевих осередків партії? 	<p>(25-00-0-0)</p> <p>25-10-0-0</p> <p>(25-20-0-0)</p> <p>25-21-0-0</p> <p>25-22-0-0</p> <p>25-23-0-0</p> <p>25-24-0-0</p> <p>25-25-0-0</p>

<p><i>Relationship between the national level and subnational levels</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Does the statute mention subnational party units? <ul style="list-style-type: none"> – Does the statute mention any rights of subnational party units? – Does the statute mention that subnational units influence entities at higher levels? – Is it explicitly mentioned that subnational units have autonomy? 	<p><i>Відносини між національним та місцевим рівнями</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи передбачено у статуті існування місцевих осередків партії? <ul style="list-style-type: none"> – Чи визначено у статуті права місцевих осередків партії? – Чи визначено у статуті, що місцеві осередки партії впливають на структурні утворення партії вищого рівня? – Чи прямо передбачено у статуті автономію місцевих осередків партії? 	<p>(26-00-0-0)</p> <p>26-10-0-0</p> <p>26-11-0-0</p> <p>26-12-0-0</p> <p>26-13-0-0</p>
<p>Decision-making</p>	<p>Процедури прийняття рішень</p>	<p>(30-00-0-0)</p>
<p><i>Recruitment</i> Public office—National level</p>	<p><i>Відбір кадрів</i> Публічна служба – національний рівень</p>	<p>(31-10-0-0)</p>
<p><i>Candidate nomination</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Does the statute mention the rights to suggest/nominate candidates for public office? <ul style="list-style-type: none"> – Do nominations for candidates come from the executive committee or a 	<p><i>Обрання кандидатів⁴¹⁶</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи визначає статут право на пропонуванувати/номінувати кандидатів на посади публічної служби? <ul style="list-style-type: none"> – Номінації щодо кандидатів надходять від виконавчого комітету або номінаційного 	<p>(31-11-0-0)</p> <p>31-11-1-0</p> <p>31-11-1-1</p>

⁴¹⁶ Мається на увазі внутрішньопартійне висування кандидатів.

<p>nomination committee chosen by the executive committee?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Do nominations for candidates come from the national executive or a nomination committee chosen by the national executive? - Do nominations for candidates come from the party congress (or individual members)? - Do nominations for candidates come from subnational units? - May each candidate suggest him- or herself for at least some public offices? 	<p>комітету, який обирається виконавчим комітетом?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Номінації щодо кандидатів надходять від виконавчого органу партії на національному рівні або номінаційного комітету, який обирається виконавчим органом партії на національному рівні? - Чи має право номінувати кандидатів з'їзд партії (або його члени)? - Чи мають право номінувати кандидатів місцеві осередки? - Чи має право кандидат на самовисування на ту чи іншу посаду публічної служби? 	<p>31-11-1-2</p> <p>31-11-1-3</p> <p>31-11-1-4</p> <p>31-11-1-5</p>
<p><i>Candidate selection—parliament</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Does the statute mention who has the right to select candidates for parliament? - Do registered party members select candidates by election (“closed primary”)? 	<p><i>Обрання кандидатів – парламент</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи визначає статут орган/особу, який/яка має право обирати кандидатів до парламенту? - Чи обирають зареєстровані члени партії кандидатів шляхом проведення внутрішніх виборів («закриті праймеріз»)? 	<p>(31-12-0-0)</p> <p>31-12-1-0</p> <p>31-12-1-1</p> <p>31-12-1-2</p>

<ul style="list-style-type: none"> - Do delegates select candidates by election? - Does the national executive or a committee chosen by it select candidates? - Does the executive committee, president or a committee designed by them select candidates? 	<ul style="list-style-type: none"> - Чи обирають кандидатів делегати шляхом голосування? - Чи обирає кандидатів виконавчий орган на національному рівні або спеціальний комітет, який сформований виконавчим органом партії на національному рівні? - Чи обирає кандидатів виконавчий комітет, голова партії або комітет, який сформований виконавчим комітетом або головою партії? 	<p>31-12-1-3</p> <p>31-12-1-4</p>
<i>Candidate selection—president</i>		
<ul style="list-style-type: none"> • Does the statute explicitly mention who has the right to select candidates for president? - Can the party president select him-/herself as a presidential candidate? - Do registered party members select a candidate by election (“closed primary”)? - Do delegates select a candidate by election? 	<p><i>Обрання кандидатів – посада президента</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи прямо передбачено статутом, хто має право обирати кандидатів на посаду президента? - Чи може голова партії обирати саму себе/сам себе як кандидатку/-та на участь у президентських виборах? - Чи обирають зареєстровані члени партії кандидатку/-та на участь у президентських виборах шляхом проведення внутрішніх виборів («закриті праймеріз»)? 	<p>(31-13-0-0)</p> <p>31-13-1-0</p> <p>31-13-1-1</p> <p>31-13-1-2</p> <p>31-13-1-3</p>

<ul style="list-style-type: none"> - Does the national executive or a committee designed by them select a candidate? - Does the executive committee or a committee designed by them select a candidate? 	<ul style="list-style-type: none"> - Чи обирають кандидатку/-та на участь у президентських виборах делегати шляхом голосування? - Чи обирає кандидатку/-та на участь у президентських виборах виконавчий орган на національному рівні або комітет, який сформований таким органом? - Чи обирає кандидатку/-та на участь у президентських виборах виконавчий комітет або комітет, який сформований виконавчим комітетом? 	<p>31-13-1-4</p> <p>31-13-1-5</p>
<p><i>Relationship between the national level and subnational levels (national public office)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Do national party units completely control the selection of candidates? • Do subnational party units propose candidates, but the national party organs make the final decision? • Do national party units provide a list of names from which the subnational party organs can select the final list? 	<p><i>Відносини між національним рівнем та місцевим рівнем (національний офіс партії)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи повністю національні органи партії контролюють обрання кандидатів? • Чи мають право місцеві осередки партії пропонувати кандидатів, а національні органи партії приймають остаточне рішення щодо номінації? • Чи пропонують національні органи партії список кандидатів, серед якого місцеві осередки формують остаточний список? 	<p>(31-14-0-0)</p> <p>31-14-1-0</p> <p>31-14-2-0</p> <p>31-14-3-0</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Do subnational party units have suspensive veto rights regarding candidate selection for public office? • Do subnational party units completely control the process and make the final decision about public office candidates? 	<ul style="list-style-type: none"> • Чи мають місцеві осередки право вето щодо кандидатів, обраних на посади публічної служби? • Чи повністю контролюють місцеві осередки процес обрання та чи приймають остаточне рішення щодо обрання кандидатів на посади публічної служби? 	<p>31-14-4-0</p> <p>31-15-5-0</p>
<p>Intra-party office—National level</p>	<p>Внутрішньопартійна організація – Національний рівень</p>	<p>(31-20-0-0)</p>
<p><i>Election of the national executive</i></p>		
<ul style="list-style-type: none"> • Are there any rules regarding the election of the national executive explicitly mentioned in the statute? – Are individual party members directly involved in electing the national executive? – Are delegates in the party congress or a central committee directly elected by the congress directly involved in electing the national executive? – Is the executive committee directly involved in the election of the national executive? 	<p><i>Обрання членів виконавчого органу партії на національному рівні</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи прямо передбачені в статуті норми щодо обрання складу виконавчого органу партії на національному рівні? – Чи прямо залучені члени партії до обрання складу виконавчого органу партії на національному рівні? – Чи прямо залучені делегати з'їзду партії чи центрального комітету, який обирається з'їздом партії, до обрання складу виконавчого органу партії на національному рівні? – Чи залучені члени виконавчого комітету до обрання складу 	<p>(31-21-0-0)</p> <p>31-21-1-0</p> <p>31-21-1-1</p> <p>31-21-1-2</p> <p>31-21-1-3</p>

<ul style="list-style-type: none"> - Is the party president directly involved in electing the party executive? 	<p>виконавчого органу партії на національному рівні?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Чи прямо залучена/-ний голова партії до обрання складу виконавчого органу партії на національному рівні? 	<p>31-21-1-4</p>
<hr/>		
<p><i>Election of the executive committee</i></p>		
<ul style="list-style-type: none"> • Are there any rules regarding the election of the executive committee explicitly mentioned in the statute? <ul style="list-style-type: none"> - Are individual party members directly involved in electing the executive committee? - Are delegates in the party congress or a central committee directly elected by the congress involved in electing the executive committee? - Is the national executive directly involved in the election of the executive committee? - Is the party president directly involved in electing the executive committee? 	<p><i>Обрання складу виконавчого комітету</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи прямо передбачені у статуті норми щодо обрання складу виконавчого комітету? <ul style="list-style-type: none"> - Чи прямо залучені члени партії до обрання складу виконавчого комітету? - Чи прямо залучені делегати з'їзду партії чи центрального комітету, який обирається з'їздом партії, до обрання складу виконавчого комітету? - Чи залучений склад виконавчого органу партії на національному рівні до обрання складу виконавчого комітету? - Чи прямо залучена/-ний голова партії до обрання складу виконавчого комітету? 	<p>(31-22-0-0)</p> <p>31-22-1-0</p> <p>31-22-1-1</p> <p>31-22-1-2</p> <p>31-22-1-3</p> <p>31-22-1-4</p>
<hr/>		
<p><i>Election of the party president</i></p>		
	<p><i>Обрання голови партії</i></p>	<p>(31-23-0-0)</p> <p>31-23-1-0</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Are there any rules to the election of the party president mentioned in the statute? <ul style="list-style-type: none"> - Are all party members directly involved in electing the party president? - Are delegates of the party congress directly involved in electing the party president? - Is the national executive directly involved in electing the party president? - Is the executive committee directly involved in electing the party president? 	<ul style="list-style-type: none"> • Чи передбачені у статуті норми щодо обрання голови партії? <ul style="list-style-type: none"> - Чи прямо залучені всі члени партії до обрання голови партії? - Чи прямо залучені делегати з'їзду партії до обрання голови партії? - Чи прямо залучений виконавчий орган партії на національному рівні до обрання голови партії? - Чи прямо залучений виконавчий комітет до обрання голови партії? 	<p>31-23-1-1</p> <p>31-23-1-2</p> <p>31-23-1-3</p> <p>31-23-1-4</p>
<p>Procedures</p>	<p>Процедури</p>	<p>(31-30-0-0)</p>
<p><i>Voting procedures</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Do the statutes contain any information about the manner of voting for intraparty or public positions? • Is a secret method used when electing candidates for either intra-party or public positions? 	<p><i>Процедури голосування</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи передбачає статут інформацію щодо порядку голосування під час обрання кандидатів на посади всередині партії чи на посади публічної служби? • Чи застосовується метод таємного голосування при обранні кандидатів на посади всередині партії чи на посади публічної служби? 	<p>(31-31-0-0)</p> <p>31-31-1-0</p> <p>31-31-1-1</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Is a secret method always used when electing candidates for both intra-party and public office? • Is it explicitly mentioned that the voting results are presented to all party members within the party to justify and legitimize the candidacy? 	<ul style="list-style-type: none"> • Чи завжди застосовується метод таємного голосування при обранні кандидатів як на посади всередині партії, так і на посади публічної служби? • Чи прямо передбачено, що результати голосування представляються всім членам партії з метою обґрунтування та легітимації кандидатури? 	<p>31-31-1-2</p> <p>31-31-1-3</p>
<p><i>Relationship between national and subnational units—subnational public office</i></p>		
<p><i>Відносини між національними та місцевими структурами –посади публічної служби на місцевому рівні</i></p>		
<ul style="list-style-type: none"> • Is it specified how subnational units elect their public office candidates? <ul style="list-style-type: none"> – Do subnational units enjoy regional autonomy when electing their public office candidates? – Is it explicitly mentioned that the subnational units cooperate with national branches when electing their public office candidates? – Do the national units completely control the election of the subnational public office candidates? 	<ul style="list-style-type: none"> • Чи визначено, як місцеві структури партії обирають кандидатів на посади публічної служби на місцевому рівні? <ul style="list-style-type: none"> – Чи мають місцеві структури партії автономію у обранні кандидатів на посади публічної служби на місцевому рівні? – Чи прямо передбачено, що місцеві структури співпрацюють із національним офісом при обранні кандидатів посади публічної служби на місцевому рівні? – Чи має національний офіс партії повний контроль над обранням кандидатів на посади публічної служби на місцевому рівні? 	<p>(31-32-0-0)</p> <p>31-32-1-0</p> <p>31-32-1-1</p> <p>31-32-1-2</p> <p>31-32-1-3</p>

<i>Relationship between national and subnational units—subnational intra-party office</i>	<i>Відносини між національним та місцевими структурами – внутрішньопартійні посади на місцевому рівні</i>	(31-33-0-0)
<ul style="list-style-type: none"> • Is it explicitly specified how subnational units elect their leadership? <ul style="list-style-type: none"> – Do subnational units enjoy regional autonomy when electing their leadership? – Do subnational units cooperate with national branches when electing their leadership? – Do the national units completely control the election of the subnational party leadership? 	<ul style="list-style-type: none"> • Чи прямо визначено, як місцеві структури партії обирають своє керівництво? <ul style="list-style-type: none"> – Чи мають місцеві структури партії автономію у обранні свого керівництва? – Чи кооперуються місцеві структури партії із національним офісом при обранні керівництва? – Чи має національний офіс партії повний контроль над обранням керівництва місцевих структур? 	<p>31-33-1-0</p> <p>31-33-1-1</p> <p>31-33-1-2</p> <p>31-33-1-3</p>
Programmatic issues	Програмні положення	(32-00-0-0)
<ul style="list-style-type: none"> • Does the statute explicitly specify who is in charge of the manifesto? <ul style="list-style-type: none"> – May individual party members vote upon the manifesto? – May the party congress vote upon the manifesto? 	<ul style="list-style-type: none"> • Чи прямо визначає статут, хто є відповідальним за політичну програму? <ul style="list-style-type: none"> – Чи можуть окремі члени партії голосувати за прийняття політичної програми? – Чи може з'їзд партії голосувати за політичну програму партії? 	<p>32-10-0-0</p> <p>32-11-0-0</p> <p>32-12-0-0</p> <p>32-13-0-0</p>

<ul style="list-style-type: none"> - May the party executive vote upon the manifesto? 	<ul style="list-style-type: none"> - Чи може виконавчий орган голосувати за політичну програму? 	32-14-0-0
<ul style="list-style-type: none"> - May the party president vote upon the manifesto? 	<ul style="list-style-type: none"> - Чи може голова партії голосувати за політичну програму? 	32-15-0-0
<ul style="list-style-type: none"> - May subnational party units have a separate vote on a manifesto? 	<ul style="list-style-type: none"> - Чи можуть місцеві структури партії мати окремий голос при голосуванні за політичну програму? 	

Додаток №2 Інструкція кодування статутів політичних партій

Numerical code/ Код	Мова оригіналу	Неофіційний переклад українською мовою	Quantification/ Визначення кількості		
			Yes/Так	No/Ні	NS/НВ
(10-00-0-0)	-	-	-	-	-
(11-00-0-0)	-	-	-	-	-
11-10-0-0	Code YES if the statute <i>explicitly</i> mentions that the party follows the principles of intra party democracy. ‘Explicitly’ means a direct reference to following intra-party democracy. Code NO if the statement is only implicit (the statute does follow the principles but does not refer to them at any point) or not at all mentioned.	Прокодуйте ТАК якщо статут <i>прямо</i> передбачає що партія дотримується принципів внутрішньопартійної демократії. «Прямо передбачає» означає чітку згадку про внутрішньопартійну демократію. Прокодуйте НІ якщо посилення опосередковане (статут слідує принципам, але прямо не посилається на них в жодній частині) або відсутнє взагалі.	1	0	-
11-20-0-0	Code YES if there is a <i>special paragraph</i> listing member’s rights. Code NO if the member’s rights are implicitly but not explicitly mentioned or if rights are not mentioned at all.	Прокодуйте ТАК якщо є <i>окреме положення</i> з переліком прав членів партії. Прокодуйте НІ якщо права членів партії згадані не прямо, а опосередковано або не згадані взагалі.	1	0	-
11-21-0-0	Code YES if <i>explicitly</i> stated that members have a right to be informed about party activities. Such rights could be (but are not limited to) reading the	Прокодуйте ТАК якщо <i>прямо</i> зазначено, що члени мають право бути поінформованими про партійні заходи. Таке право може включати	1	-1 ⁴¹⁷	-

⁴¹⁷ According to the general quantification rules, here the value 0 should be attributed (see Sect. 5.1.1). However, since the answer NO refers to both the not mentioning of a given aspect and the negation of the right to be informed about party activities, in these cases the answer NO is assessed as providing reason enough to be allocated the value -1./ Неофіційний переклад: Відповідно до загальних правил визначення кількості рівня внутрішньопартійної демократії у цій частині має бути надано значення «0». Однак, оскільки відповідь НІ означає як відсутність згадки про зазначений аспект, так і відсутність самого права бути поінформованими про партійні заходи, то в такому випадку відповідь НІ оцінюється як достатня підстава надати значення «-1».

meeting protocols or request information from the party. If no reference is made to the members' rights to be informed or if the members do not have this right, code NO.

(але не обмежується) ознайомлення з протоколами засідань або надання запиту на отримання інформації від партії. В разі відсутності згадки про право членів бути поінформованим або в разі відсутності такого права, прокодуйте НІ.

11-22-0-0

Code YES if the statute gives members the right to express divergent opinions at least within the party. If the party members are allowed to express a minority opinion in public or in the media also code YES, because both the public and the media are more inclusive than the party. If there is no mention of this right, or if members are prohibited from expressing divergent opinions code NO.

Прокодуйте ТАК якщо статут надає членам право на висловлення окремої думки принаймні в межах партії. Якщо членам партії дозволено висловлювати думку меншості в публічній сфері або медіа, прокодуйте також ТАК, оскільки публічна сфера та медіа сприяють більшому залученню, аніж висловлення поглядів лише всередині партії. В разі відсутності згадки про таке право або якщо існує заборона висловлення окремої думки, прокодуйте НІ.

1

-1

-

11-23-0-0

Code YES if members' right to participate in the party decision-making is *explicitly* mentioned in the statute. Code YES for expressions such as: party members have the right to determine the policy/composition of the party, have the right to vote, etc. Code NO if there is no information about how individual members can contribute to the party decision-making or if the information is implicit.

Прокодуйте ТАК якщо право членів на участь в процесі прийняття рішень в партії *прямо* зазначене в статуті. Прокодуйте ТАК в разі наявності таких формулювань в статуті: члени партії мають право визначати політику/склад партії, право голосувати тощо. Прокодуйте НІ якщо немає інформації щодо того, як окремі члени можуть долучатися до процесу

1

0

-

		прийняття рішень в партії або якщо така інформація згадана опосередковано.			
11-24-0-0	Code YES if the right to form a faction is <i>explicitly</i> mentioned (the wording is not important—but it must be clearly and directly stated that members have a right to form factions). Code NO—if it is mentioned that forming faction is prohibited and NS if this right is not mentioned at all.	Прокодуйте ТАК якщо в статуті <i>прямо</i> зазначено право на формування внутрішньопартійних об'єднань (формулювання неважливе, але має чітко і прямо передбачати, що члени мають право на формування внутрішньопартійних об'єднань). Прокодуйте НІ якщо існує заборона на формування внутрішньопартійних об'єднань і НВ якщо таке право не зазначене взагалі.	1	-1	0
(12-00-0-0)	-	-	-	-	-
12-10-0-0	Minorities are defined as women, youth, and ethnic minorities such as Roma (across all countries) or Hungarians (in RO and SK). Minorities in this category do not refer to regional representation and opinion minorities, their rights are covered by the general members' rights. Code YES if any explicit reference to minorities is made, be it a youth organization, women's organization or simply references to the rights of minorities. Code NO if no <i>explicit reference</i> is being made in the statute.	Меншини визначаються як жінки, молодь та етнічні меншини такі як роми (серед всіх країн) або угорці (в Румунії або Словаччині). Категорія меншини в цьому значенні не охоплює регіональне представництво та представництво думок меншин, їхні права входять до категорії загальний прав членів. Прокодуйте ТАК якщо є пряма згадка про меншини, незалежно від того чи це згадка про молодіжні організації, організації жінок або просто згадка про права меншин. Прокодуйте НІ якщо відсутня <i>пряма згадка</i> в статуті.	1	0	-
12-20-0-0	Any <i>explicit</i> mention of a quota, whether desired, legally required, binding or self-imposed is to be	Будь-яка <i>пряма</i> згадка про квоту кодується як ТАК, незалежно від того чи такі квоти є	1	0	-

	coded with YES. Code NO if the statute does not mention any quotas.	бажаними, вимагаються законом, обов'язковими чи добровільними. Прокодуйте НІ якщо в статуті відсутня будь-яка згадка щодо квот.			
12-21-0-0	Code YES if it is <i>explicitly</i> mentioned that the existing quotas are binding. If not, code NO.	Прокодуйте ТАК якщо є <i>пряма</i> згадка про те, що існуючі квоти є обов'язковими. Якщо ні, прокодуйте НІ.	1	0	-
12-22-0-0	Code YES if the mention of quotas is <i>explicitly</i> regarding party organs (or lists for intra-party office). The statute might mention existing or strived for quotas to increase its representation in certain intra-party areas. Code NO if there is no mention of quotas explicitly regarding party organs.	Прокодуйте ТАК якщо квоти <i>прямо</i> згадуються щодо складу партійних органів (або списків на внутрішньопартійні посади). Статут може зазначати існуючі або бажані квоти задля збільшення представництва у певній внутрішньопартійній сфері. Прокодуйте НІ якщо відсутня пряма згадка про квоти щодо складу партійних органів.	1	0	-
12-23-0-0	Code YES if quotas regarding party lists for public office are <i>explicitly</i> mentioned. Code YES if there is any situation for which quotas are mentioned (even only on a subnational level). Code NO if there is no mention of quotas regarding party lists.	Прокодуйте ТАК якщо квоти для виборчих списків на публічні посади <i>прямо</i> передбачені. Прокодуйте ТАК якщо є будь-яка ситуація, для якої є згадка про квоти (навіть на регіональному рівні). Прокодуйте НІ якщо немає згадки про квоти в контексті виборчих списків.	1	-1	-
12-30-0-0	Code YES if there is an <i>explicit</i> mention about certain members of minority organizations, such as the president or the executive committee automatically receiving a seat in the national	Прокодуйте ТАК якщо є <i>пряма</i> згадка про певних членів організацій меншин, таких як президент або виконавчий комітет, що автоматично отримують місце в національній	1	0	-

	board or executive committee because of his/her function in the minority organization of the party. Otherwise code NO.	раді або виконавчому комітеті в силу його/її функції в партійній організації меншин. В будь-якому іншому випадку прокодуйте НІ.			
(20-00-0-0)	-	-	-	-	-
(21-00-0-0)	-	-	-	-	-
21-10-0-0	Code YES if a party congress or equivalent (i.e., any party agency that is representative for the entire party and is composed of delegates directly selected by the party members) is mentioned in the statute. Code NO if a congress or equivalent is not mentioned.	Прокодуйте ТАК якщо з'їзд партії або його відповідник (будь-яка партійна організація що представляє всю партію і складається з представників, що напряму обрані членами партії) зазначені в статуті. Прокодуйте НІ якщо з'їзд партії або його відповідник не зазначені.	1	-1	-
21-11-0-0	Code YES if the party congress or equivalent is involved in the elaboration of the statute, has the right to make modifications or to vote on (or veto) the adoption or changes of the party statute. Code NO if the congress does not participate in the elaboration or change of the statute. Code NS if there is no information regarding the role of the congress in the definition of the party statute.	Прокодуйте ТАК якщо з'їзд партії або його відповідник залучається до розробки статуту, має право вносити зміни або голосувати за (чи використовувати право вето) прийняття статуту партії або внесення змін до нього. Прокодуйте НІ якщо з'їзд партії не залучається до розробки або внесення змін до статуту. Прокодуйте НВ якщо немає згадки про роль з'їзду партії в формуванні партійного статуту.	1	-1	0
21-12-0-0	Code YES if it is mentioned that only the congress can vote upon or change the existing party statute or if the party congress has to ratify a statute in order for it to be binding for the entire party. Code NO if other organs can vote upon or change the party statute. Code NS if there is no information	Прокодуйте ТАК якщо є згадка про те, що тільки з'їзд партії може голосувати за статут або за внесення змін до існуючого партійного статуту або якщо конгрес повинен ратифікувати статут задля його вступу в силу на рівні партії. Прокодуйте НІ якщо інші	1	-1	0

	about the role of the congress in the definition of the statute.	органи можуть голосувати за прийняття або внесення змін до статуту партії. Прокодуйте НВ якщо інформація про роль з'їзду партії в формуванні партійного статуту відсутня.			
21-13-0-0	Code YES if the party congress meets at least once every three years even if there are some restricting conditions/qualifiers to this. Code YES even for situations like the following 'The Party Congress usually reunites at least once a year' or 'under normal circumstances the Party Congress meets once every three years'. Otherwise code NO.	Прокодуйте ТАК якщо з'їзд партії скликається щонайменше раз на три роки навіть якщо є обмежуючі умови/вимоги щодо його скликання. Прокодуйте ТАК навіть в ситуаціях на кшталт наступної «З'їзд партії зазвичай скликається щонайменше один раз на рік» або «за звичайних обставин З'їзд партії скликається один раз на три роки» В іншому випадку прокодуйте НІ,	1	-1	-
21-14-0-0	Code YES if it is explicitly mentioned that the party congress has the highest authority within the party. Otherwise code NO.	Прокодуйте ТАК якщо є пряма згадка про те, що з'їзд партії є найвищим партійним органом. В іншому випадку прокодуйте НІ.	1	0	-
(22-00-0-0)	-	-	-	-	-
22-10-0-0	Code YES for <i>any mention</i> of a problem-solving organ, agency or mechanism responsible for disciplinary issues, such as party exclusion. Code NO if there is no mention about organs or rules to enforce compliance with party rules.	Прокодуйте ТАК в разі <i>будь-якої згадки</i> про орган, організацію або механізм вирішення дисциплінарних питань таких як виключення з партії. Прокодуйте НІ якщо немає згадки про органи або положення щодо примусового дотримання правил партії.	1	-1	-
22-11-0-0	Code YES if there is mention of any independent party organ, whose sole role is to decide over conflicts inside party (e.g., disciplinary matters)	Прокодуйте ТАК якщо є згадка про будь-який незалежний партійний орган, єдине завдання якого полягає у вирішенні	1	0	-

and whose members are selected for this task for a fixed period of time. Otherwise code NO. Code NO also if there exists a conflict solving mechanism, but if the organ carrying out decision-making over the conflicts already has another function in the party or is an ad-hoc board formed by members of another organ.

внутрішньопартійних спорів (наприклад, дисциплінарних спорів) і члени якого обираються для здійснення зазначених повноважень на обмежений строк. В іншому випадку прокодуйте НІ. Прокодуйте НІ якщо існує механізм вирішення спорів, але орган відповідальний за процес прийняття рішень щодо таких спорів вже має іншу функцію в партії або є ситуативною радою, що складається з членів іншого органу.

22-12-0-0

Code YES if it *explicitly* mentioned that the court's decisions are binding for everybody within the party. Code NO if the court's decisions can be overruled. Code NS if there is no information about the bindingness of the court's decisions.

Прокодуйте ТАК якщо є *пряма* згадка про те, що рішення органу вирішення спорів є обов'язковими до виконання для всіх членів партії. Прокодуйте НІ якщо рішення може бути відхилене. Прокодуйте НВ якщо немає згадки про зобов'язуючий характер рішень.

1

0

0

22-13-0-0

Code YES if it is *explicitly* mentioned that the court is responsible for ensuring compliance with the statute for the executive or president. Code NO if there are special control organs (other than for the rest of the party) for the party president or party executive. Code NS if there is nothing mentioned regarding conflict- solving for the party president and party executive.

Прокодуйте ТАК якщо є *пряма* згадко про те, що орган вирішення спорів відповідає за дотримання статуту головою або виконавчим органом партії. Прокодуйте НІ якщо немає спеціальних органів контролю (інших ніж для решти партії) для голови партії або виконавчого органу. Прокодуйте НВ якщо немає жодної згадки про вирішення спорів між головою та виконавчим органом партії.

1

0

0

(23-00-0-0)

-

-

-

-

-

23-10-0-0	Code YES if there is <i>any mention</i> (explicit or implicit) of the responsibilities and accountabilities of the national executive. This question does not refer to the rights of the executive. Code NO if there is no information about the responsibilities of the national executive.	Прокодуйте ТАК якщо є <i>будь-яка згадка</i> (пряма або непряма) про відповідальність і підзвітність виконавчих органів на національному рівні. Це питання не повинно стосуватися прав виконавчого органу. Прокодуйте НІ якщо немає згадки про відповідальність виконавчих органів на національному рівні.	1	-1	-
23-11-0-0	Code YES if the accountability of the national executive towards the party members or party congress is at least mentioned in the statute. Formulations of the type ‘the sole judge of the (...) are the party members/party congress’ should be therefore coded YES. Also code YES if it mentioned that the members, the party congress or any other inclusive organ (elected by the members or congress) have the right to control the national executive (through votes of no confidence or other mechanisms). Code NO if there is no mention of instances to which the executive is accountable or if the controlling instances mentioned are exclusive (executive committee, president).	Прокодуйте ТАК якщо підзвітність виконавчих органів на національному рівні перед членами партії або з’їздом партії хоча б зазначена в статуті. Формулювання на кшталт «(...) відповідає виключно перед членами партії/конгресом партії» кодуються як ТАК. Також прокодуйте ТАК якщо є згадка про те, що члени, з’їзд партії або інші органи представництва (обрані членами або з’їздом партії) мають право контролювати виконавчі органи на національному рівні (шляхом висловлення недовіри або за допомогою інших механізмів). Прокодуйте НІ якщо немає згадки про інстанції, яким підзвітні виконавчі органи або якщо інстанції контролю зазначені непрямо (виконавчий комітет, голова партії).	1	-1	-
23-12-0-0	Code YES only if there is an <i>explicit</i> mention of the rights of party members/the congress to	Прокодуйте ТАК тільки в разі якщо є <i>пряма</i> згадка про право членів партії або з’їзду партії	1	0 ^b	-

impeach the national executive (vote of no confidence or other mechanisms) or of any other organ to control the decisions of the executive. This question goes one step further than the previous one and measures accountability that is backed up through control mechanisms (as opposed to simply stating a norm in the question above). Code NO if there is no mention about being able to change the national executive/influence its decisions except through the regular congress meetings.

оголосити імпічмент виконавчим органам на національному рівні (шляхом висловлення недовіри або за допомогою інших механізмів) або будь-якого іншого органу контролювати рішення виконавчого органу. Цей пункт є наступним етапом після попереднього і визначає підзвітність, що підкріплена механізмами контролю (на відміну від простого зазначення норми в попередньому пункті). Прокодуйте НІ якщо немає згадки про можливість зміни виконавчого органу на національному рівні/впливу на його рішення окрім як тільки шляхом проведення чергового з'їзду партії.

(24-00-0-0)

-

-

-

-

-

24-10-0-0

Code YES if there is any mention (explicit or implicit) of the responsibilities and accountabilities of the executive committee. This question does not refer to the rights of the executive committee. Code NO if there is no information about the responsibilities of the executive committee.

Прокодуйте ТАК якщо є будь-яка згадка (пряма або непряма) про відповідальність і підзвітність виконавчого комітету. Цей пункт не стосується прав виконавчого комітету. Прокодуйте НІ якщо немає згадки про відповідальність виконавчого комітету.

1

-1

-

24-11-0-0

Code YES if the accountability of the executive committee towards inclusive organs (the party members or the party congress) is at least mentioned in the statute. Code NO if it is not

Прокодуйте ТАК якщо підзвітність виконавчого комітету перед представницькими органами (членами або конгресом партії) хоча б зазначена в статуті. Прокодуйте НІ якщо

1

-1

-

	mentioned that the executive committee is accountable to inclusive organs.	немає згадки про те, що виконавчий комітет відповідальний або підзвітний перед представницькими органами.			
24-12-0-0	Code YES only if there is an explicit mention of the rights of party members/the congress to impeach or control the decisions of the executive committee. This question goes one step further than the previous one and measures accountability that is backed up through control mechanisms (as opposed to simply stating a norm in the question above). Code NO if there is no mention about being able to change the executive committee/influence its decisions except through the regular congress meetings.	Прокодуйте ТАК якщо є хоча б одна пряма згадка про право членів/ з'їзду партії оголосити імпічмент або контролювати прийняття рішень виконавчим комітетом. Цей пункт є наступним етапом в порівнянні з попереднім і визначає підзвітність, що підкріплена механізмом контролю (на відміну від простого зазначення норми в попередньому пункті). Прокодуйте НІ якщо немає згадки про можливість змінити виконавчий комітет/вплинути на прийняття рішень окрім як тільки шляхом проведення чергового з'їзду партії.			
(25-00-0-0)	-	-	-	-	-
25-10-0-0	Code YES if the party president can be challenged in his position. This can happen through a limit to his term, votes of no confidence or other means. Code NO if the statute does not mention how the party president can be challenged in his position (also code NO if the president can only be challenged in "extreme" situations).	Прокодуйте ТАК якщо голова партії може бути обмежений на своїй посаді. Це може здійснюватися шляхом встановлення обмежень його строку перебування на посаді, висловленням недовіри або іншими способами. Прокодуйте НІ якщо статут не згадує про те, як голова партії може бути обмежений на своїй посаді (також прокодуйте НІ якщо голова партії може бути обмежений на своїй посаді у «виняткових ситуаціях»).	1	0	-

(25-20-0-0)	-	-	-	-	-
25-21-0-0	Code YES if the party president has the right (or obligation) to block, override or delay the decisionmaking process (e.g. by having the right to co-sign the decisions of the party executive). Code NO if no such rights are mentioned or if explicitly mentioned that the president cannot delay/block the executive's decision-making process.	Прокодуйте ТАК якщо голова партії має право (або обов'язок) блокувати, відхиляти або відкладати процес прийняття рішень (наприклад, шляхом права разом підписувати рішення виконавчих органів партії). Прокодуйте НІ якщо такі права не згадані або існує непряма згадка про те, що голова партії не має права відкладати/блокувати процес прийняття рішень виконавчим органом.	-1	1	-
25-22-0-0	Code YES if the president can decide to exclude party members (even if there are specific conditions which have to be met, for the president to be able to do this). Code NO if the statute does not mention the right of the president to exclude party members.	Прокодуйте ТАК якщо голова партії може відхиляти або виключати членів партії (навіть якщо є особливі умови, які повинні бути дотримані, щоб президент мав змогу зробити це). Прокодуйте НІ якщо статут не містить згадки про право голови партії виключати членів партії.	-1	0	-
25-23-0-0	Code YES if the party president has the right to expel a member of the party executive (either national executive or executive committee). This should be clearly deducible from the statute. Code NO if there is no information pertaining to the right of the president to expel members of the executive.	Прокодуйте ТАК якщо голова партії має право на відставку членів виконавчого органу партії (як на національному рівні, так і в виконавчому комітеті). Це повинно бути чітко зазначеним в статуті. Прокодуйте НІ якщо немає згадки про право голови партії на відставку членів виконавчих органів.	-1	0	-
25-24-0-0	Code YES if the statute makes reference to the fact that the president may under certain	Прокодуйте ТАК якщо статут містить норму, що голова партії має право на додаткові права	-1	0	-

	circumstances take more rights than granted by the statute. If this is not mentioned in the statute code NO.	в порівнянні з тими, що зазначені в статуті за виняткових обставин. Якщо такої згадки немає, прокодуйте НІ.			
25-25-0-0	Code YES if the party president is able to form OR shut down subnational (regional or local) party units. Also code YES if the subnational units need the support/ approbation/confirmation of the president in order to form or disband. Code NO if no such right of the president is mentioned in the statute.	Прокодуйте ТАК якщо голова партії може сформувати АБО закрити регіональні (місцеві) партійні осередки. Також прокодуйте ТАК якщо регіональні осередки потребують підтримки/апробації/узгодження з головою партії в момент утворення або розформування. Прокодуйте НІ якщо таке право президента не згадане в статуті.	-1	0	-
(26-00-0-0)	-	-	-	-	-
26-10-0-0	Code YES if the statute mentions the existence of regional or local party units. Code NO if there is no mention of subnational party units or if it is explicitly mentioned that subnational units do not (or should not) exist.	Прокодуйте ТАК якщо статут містить згадку про існування регіональних або місцевих партійних осередків. Прокодуйте НІ якщо згадки про регіональні партійні осередки відсутні або якщо є пряма згадка про те, що такі регіональні осередки не існують (або не будуть створені).	1	-1	-
26-11-0-0	Code YES if the statute mentions any other positive right for subnational units (i.e. the right to do something as opposed to a negative right—the right not to do something; candidates for different positions needing the recommendation of a given number of subnational units are to be coded as YES in this category). Code NO if either	Прокодуйте ТАК якщо статут містить згадку про будь-які інші позитивні права регіональних осередків (тобто право на дію на відміну від негативного права – права утриматися від дії; кандидати на різні посади потребують рекомендацію від певної кількості регіональних осередків кодується як ТАК в цій	1	0	-

	subnational units or their rights are not at all mentioned.	категорії). Прокодуйте НІ якщо регіональні осередки або їхні права не згадані взагалі.			
26-12-0-0	Code YES if there is any mention of subnational units playing a role on the national level, for example a subnational party congress is electing representatives for a national party congress or the right of one or more subnational units to call a national congress or suggest candidates for positions at the national level exists. Code NO if there is no mention of any such situation.	Прокодуйте ТАК якщо є будь-яка згадка про роль регіональних осередків на національному рівні. Наприклад, регіональний конгрес партії обирає представників для національного конгресу партії або право одного або більше регіональних партійних осередків скликати національний конгрес або висувати кандидатів на позиції на національному рівні. Прокодуйте НІ якщо статут не містить згадки про такі випадки.	1	-1	-
26-13-0-0	Code YES if autonomy is explicitly mentioned in respect to subnational party units (regardless of the fact that other provisions might indicate that subnational units are not in fact autonomous). Code NO if there is no explicit mention of the autonomy of subnational units. <i>“Explicitly”</i> refers to the content not the wording.	Прокодуйте ТАК якщо автономність прямо зазначена стосовно регіональних партійних осередків (незалежно від того, що інші положення можуть містити згадку про те, що регіональні осередки насправді не є автономними). Прокодуйте НІ якщо немає прямої згадки про автономність регіональних осередків. <i>“Прямо”</i> стосується змісту, а не формулювання.	1	0	-
(30-00-0-0)	-	-	-	-	-
(31-00-0-0)	-	-	-	-	-
(31-10-0-0)	-	-	-	-	-
31-11-0-0	Note: all the questions in this category refer only to the nomination of candidates for public office.	Примітка: всі питання цієї категорії стосуються висування кандидатів на публічну службу.	-	-	-

	Please keep in mind that intra-party nominations are treated in a different category.	Будь-ласка, зважайте що процедури висування на внутрішньопартійні посади належать до іншої категорії.			
31-11-1-0	Code YES if the rules on candidate nomination are mentioned in the statute. Candidate nomination refers to those organs/units/members having the right to first suggest a candidate for a position, be it for a list or for a direct election. The nominated candidates will be then selected for the final list (by another organ). Code NO if there is no mention of those responsible for candidate nomination (candidate lists) for public office.	Прокодуйте ТАК якщо правила стосовно висування кандидатів зазначені в статуті. Висування кандидатів стосується тих органів/осередків/членів, що мають право першочергового висування кандидатів на посаду, незалежно від того чи це відбувається в цілях формування списку чи шляхом прямих виборів. Висунені кандидати будуть потім обрані то остаточного списку (іншим органом). Прокодуйте НІ якщо немає згадки про тих, хто відповідальний за висунення кандидатів (списків кандидатів) на публічну службу.	1	-1	-
31-11-1-1	Code YES if the party president, executive committee or a committee chosen by them can suggest candidates for public office. Code YES especially if they have right to suggest party lists for any one public office. Otherwise code NO.	Прокодуйте ТАК якщо голова партії, виконавчий комітет або комітет, який було сформовано виконавчим комітетом чи головою партії, можуть пропонувати кандидатів на публічну службу. Прокодуйте ТАК якщо хтось із зазначених осіб чи органів має право пропонувати кандидатів принаймні на одну з можливих посад публічної служби. В інших випадках, прокодуйте НІ.	-1	0	-

31-11-1-2	Code YES if national executive or a committee chosen by it can suggest candidates for public office. Otherwise code NO.	Прокодуйте ТАК якщо виконавчий орган на національному рівні або комітет, який сформовано виконавчим органом на національному рівні, можуть пропонувати кандидатів на публічну службу. В інших випадках, прокодуйте НІ.	-1	0	-
31-11-1-3	Code YES if organizations closer to the basis (congress, individual members) have rights drafting or amending the electoral list and suggesting candidates. Code NO if organs closer to the basis have very little (consultative) to no influence on the electoral list or if their rights are not mentioned.	Прокодуйте ТАК якщо органи, які мають зв'язок із «основою» партії (наприклад, з'їзд, члени партії) мають право формувати або вносити зміни до виборчого списку та пропонувати кандидатів. Прокодуйте НІ якщо органи, які мають зв'язок із «основою» партії, мають обмежений (консультативний) вплив чи не мають його взагалі на формування виборчого списку або якщо їхні права щодо цього не визначено у статуті.	1	-1	-
31-11-1-4	Code YES if subnational units have rights drafting or amending the electoral list and suggesting candidates. Code NO if subnational units have very little (consultative) to no influence on the electoral list or if their rights are not mentioned.	Прокодуйте ТАК якщо регіональні осередки партії мають право формувати або вносити зміни до виборчого списку та пропонувати кандидатів. Прокодуйте НІ якщо регіональні осередки мають обмежений (консультативний) вплив чи не мають його взагалі на формування виборчого списку або якщо їхні права щодо цього не визначено у статуті.	1	-1	-
31-11-1-5	Code YES if each candidate fulfilling the legal requirements may suggest him- or herself for a	Прокодуйте ТАК якщо кожен/-а кандидат/-ка, який/-ка відповідає вимогам законодавства,	1	0	0

	public position (even if they are then preselected by another organ). Code NO if this is not the case. Code NS if there is no information about whether each candidate can suggest himself for public office.	може пропонувати себе на публічну службу (навіть якщо потім вони мають бути обраними іншим органом партії). Прокодуйте НІ якщо це не так визначено в статуті. Прокодуйте НВ якщо у статуті відсутня інформація щодо можливості кандидатів самовисуватись на публічну службу.			
(31-12-0-0)	-	-	-	-	-
31-12-1-0	Code YES if the statute gives information about who is entitled to vote for candidates for parliamentary elections. "Selection" refers here to having the last word about (the list of) candidates for public office upon which the electorate will vote. Multiple answers are possible (e.g. the final list is made by aggregating the suggestions of different organs according to a pre-set rule). Code NO if there is no information about who can vote for candidates.	Прокодуйте ТАК якщо статут надає інформацію щодо того, хто уповноважений голосувати за кандидатів на вибори до парламенту. «Обирати» означає мати останнє слово щодо (списку) кандидатів на публічну службу, за яких потім будуть голосувати виборці. Можливі декілька відповідей (наприклад, остаточний виборчий список може складатись з попередньо підготовлених пропозицій різних органів). Прокодуйте НІ якщо відсутня інформація щодо того, хто може голосувати за кандидатів.	1	0	-
31-12-1-1	Code YES if a closed primary is mentioned, at which all party members vote and thus select the party candidates. Code YES even if this procedure applies to the selection of at least one single candidate on a list. Code NO if there is no election	Прокодуйте ТАК якщо є положення про проведення закритих праймаріз, під час яких всі члени партії голосують і таким чином обирають кандидатів від партії. Прокодуйте ТАК якщо така процедура застосовується до обрання принаймні одного кандидата у списку.	1	0	-

	of party candidates or if the election result can be modified by another organ.	Прокодуйте НІ якщо вибори кандидатів до виборчого списку не проводяться або якщо результати таких виборів можуть бути змінені іншим органом.			
31-12-1-2	Code YES if the candidate list for parliamentary elections is selected by inclusive party organs or agencies. Inclusive organs (or agencies) are those directly confirmed by the party members or congress. They can be the party congress or delegate bodies that were especially selected for the purpose of drafting the party list. Agencies selected by the party congress count as inclusive. Code NO if the candidates are not selected by an inclusive party organ. Code NS if there is no information.	Прокодуйте ТАК якщо виборчий список кандидатів до парламенту обирається інклюзивним органом або утворенням партії. Інклюзивні органи – є органами, які формуються напряму членами партії або з’їздом партії. До таких органів належить з’їзд партії або делеговані органи, які були спеціально обрані для формування виборчого списку. Утворення партії, як обираються з’їздом партії, вважаються інклюзивними. Прокодуйте НІ якщо кандидати не обираються інклюзивним органом. Прокодуйте НВ якщо така інформація відсутня у статуті.	1	0	0
31-12-1-3	Code YES if the national executive, or an agency that has been selected by it, selects the candidates for parliamentary elections. Code NO if the national executive (or an agency created by it for this purpose) does not select the candidates for parliamentary elections. For no information code NS	Прокодуйте ТАК якщо виконавчий орган на національному рівні або утворення, яке було сформовано таким органом, обирають кандидатів на парламентські вибори. Прокодуйте НІ якщо виконавчий орган на національному рівні (або утворення, яке було сформовано таким органом спеціально для цього) не обирає кандидатів на парламентські	-1	1	0

		вибори. У разі відсутності такої інформації у статуті прокодуйте НВ.			
31-12-1-4	Code YES if the executive committee, the party president or an agency that has been selected by them, selects the candidates for parliament. Code NO if they do not select the candidates. For no information code NS.	Прокодуйте ТАК якщо виконавчий орган, голова партії або утворення, яке було обрано виконавчим органом або головою партії, обирають кандидатів на парламентські вибори. Прокодуйте НІ якщо вони не обирають кандидатів на парламентські вибори. У разі відсутності такої інформації у статуті прокодуйте НВ.	-1	1	0
(31-13-0-0)	-	-	-	-	-
31-13-1-0	Code YES if the statute gives explicit information about who is entitled to select candidates for presidential elections. "Selection" refers here to having the last word about the presidential candidate upon which the electorate will vote (nominations out of which the selection committee is choosing are dealt with in the category 31-12-1-0). Code NO if no information is given.	Прокодуйте ТАК якщо статут містить пряме положення щодо того, хто уповноважений обрати кандидата на пост президента. «Обирати» означає означає мати останнє слово щодо кандидата на пост президента, за якого/-ку потім будуть голосувати виборці (пропозиції щодо кандидатів, серед яких комітет обирає, розглядаються у категорії 31-12-1-0). Прокодуйте НІ якщо така інформація відсутня.	1	0	-
31-13-1-1	Code YES if the party president is automatically the party's candidate for the presidential elections or if explicitly mentioned that the president can select him/herself without needing the validation of another organ. Otherwise code NO.	Прокодуйте ТАК якщо голова партії автоматично стає кандидатом на пост президента або якщо прямо зазначено, що голова партії може обирати себе самого/саму без затвердження такого рішення іншими	-1	1	-

		органами партії. В іншому випадку прокодуйте НІ.			
31-13-1-2	Code YES if a closed primary is mentioned, at which all party members vote and thus select the party candidate. Code NO if not all party members have a say in selecting the presidential candidate. Code NS if there is no mention how the party president is voted for	Прокодуйте ТАК якщо є положення про проведення закритих праймаріз, під час яких всі члени партії мають право голосу та обирають кандидата/-ку від партії. Прокодуйте НІ якщо не всі члени партії мають право голосу при обранні кандидата/-ки на пост президента. Прокодуйте НВ якщо у статуті не визначено як проводиться процедура голосування за кандидата/-ку на пост президента.	1	-1	0
31-13-1-3	Code YES if the president is selected by an inclusive organ or agency. Inclusive organs or agencies are those directly selected by party members or congress. Code NO if the candidate is not selected by such an organ. Code NS if there is no information available.	Прокодуйте ТАК якщо кандидат/-ка на пост президента обираються інклюзивним органом або утворенням партії. Інклюзивні органи або утворення – є органами, які формуються напряму членами партії або з'їздом партії. Прокодуйте НІ якщо кандидати не обираються інклюзивним органом. Прокодуйте НВ якщо така інформація відсутня у статуті.	1	0	0
31-13-1-4	Code YES if the national executive or an agency or committee created by the national executive selects the presidential candidate. Code NO if this is not the case. Code NS if there is no information	Прокодуйте ТАК якщо виконавчий орган на національному рівні або утворення чи комітет, який створений виконавчим органом на національному рівні, обирають кандидата/-ку на пост президента. Прокодуйте НІ якщо така інформація відсутня.	-1	1	0

31-13-1-5	Code YES if the executive committee or an agency or committee created by the executive committee selects the presidential candidate. Code NO if this is not the case. Code NS if there is no information.	Прокодуйте ТАК якщо виконавчий орган або утворення або комітет, який сформований виконавчим органом, обирають кандидата/-ку на пост президента. Прокодуйте НІ якщо це не так. Прокодуйте НВ якщо така інформація відсутня.	-1	1	0
(31-14-0-0)	-	-	-	-	-
31-14-1-0	Code YES if national units propose the candidates, select a list and vote upon that list of candidates for public office or otherwise select the candidates without any interference from subnational units. Code YES if this is true for at least one public office position. Otherwise code NO.	Прокодуйте ТАК якщо національні органи партії пропонують кандидатів, обирає список та голосує за список кандидатів на публічну службу або іншим способом обирає кандидатів без втручання регіональних осередків. Прокодуйте ТАК якщо такий порядок обрання кандидатів застосовується принаймні для однієї посади на публічну службу. В іншому випадку прокодуйте НІ.	-1	0	-
31-14-2-0	Code YES if subnational units suggest or play a role in the suggestion of a list of candidates, out of which the national unit selects the final candidates. Code YES if this true for at least one public office position. Otherwise code NO.	Прокодуйте ТАК якщо регіональні осередки пропонують або мають роль у висування пропозицій щодо складу виборчого списку, серед яких національні органи партії обирають остаточних кандидатів. Прокодуйте ТАК якщо такий порядок обрання кандидатів застосовується принаймні для однієї посади на публічну службу. В іншому випадку прокодуйте НІ.	1	0	-

31-14-3-0	Code YES if the national units preselect a list of candidates out of which the subnational units select the final candidates. Code YES if this is true for at least one public office position. If not, code NO.	Прокодуйте ТАК якщо центральні органи партії формують попередній список кандидатів, з яких регіональні осередки партії обирають остаточних кандидатів. Прокодуйте ТАК якщо такий порядок застосовується до процедури обрання кандидатів принаймні на одну з посад публічної служби. Якщо ні, то прокодуйте НІ.	1	0	-
31-14-4-0	Code YES if subnational units can delay the selection process through suspensive veto rights. If they do not have suspensive veto rights code NO.	Прокодуйте ТАК якщо регіональні осередки можуть відтермінувати процес обрання шляхом застосування права вето. Якщо регіональні осередки не мають такого права, то прокодуйте НІ.	1	0	-
31-14-5-0	Code YES if subnational units are completely in control of the selection of candidates for public office. Otherwise code NO.	Прокодуйте ТАК якщо регіональні осередки партії повністю контролюють процес обрання кандидатів на публічну службу. В іншому випадку прокодуйте НІ.	1	0	-
(31-20-0-0)	-	-	-	-	-
(31-21-0-0)	-	-	-	-	-
31-21-1-0	Code YES if rules pertaining to either electing or dismissing the national executive are <i>explicitly</i> mentioned in the statute. Code NO if no such rules are mentioned.	Прокодуйте ТАК якщо у статуті <i>прямо</i> визначені правила обрання або зміщення виконавчого органу на національному рівні. Прокодуйте НІ якщо такі правила не визначені.	1	0	-
31-21-1-1	Code YES if all party members are involved in the election of the national executive. Code NO if not all party members get to play a direct role in the	Прокодуйте ТАК якщо всі члени партії залучені до обрання складу виконавчого органу на національному рівні. Прокодуйте НІ якщо не	1	-1	-1

	selection of the national executive. Code NS if it is not mentioned how the national executive is elected.	всі члени партії мають можливість бути напряму залучені до процесу обрання складу виконавчого органу на національному рівні. Прокодуйте НВ якщо не визначено як обирається виконавчий орган на національному рівні.			
31-21-1-2	Code YES if the national executive is elected in a party congress or by a central committee directly elected by the party congress. Code NO if the national executive is not elected by congress or by a committee elected by congress. For no information code NS.	Прокодуйте ТАК якщо виконавчий орган на національному рівні обирається з'їздом партії або центральним комітетом, який напряму обрано з'їздом партії. Прокодуйте НІ якщо виконавчий орган на національному рівні не обирається з'їздом партії або комітетом, який сформовано з'їздом партії. У разі відсутності інформації прокодуйте НВ.	1	0	0
31-21-1-3	Code YES if the executive committee is involved in the election of the national executive. Code NO if the executive committee is not involved in the election of the national committee. Code NS if there is no information.	Прокодуйте ТАК якщо виконавчий орган залучено до обрання складу виконавчого органу на національному рівні. Прокодуйте НІ якщо виконавчий орган не залучено до обрання складу виконавчого органу на національному рівні. Прокодуйте НВ якщо інформація відсутня.	-1	0	0
31-21-1-4	Code YES if the party president elects the national executive or if the party president proposes a list of candidates, upon which the election organ gets to vote. Code NO if the party president is not	Прокодуйте ТАК якщо голова партії обирає склад виконавчого органу на національному рівні або якщо голова партії пропонує список кандидатів, за яких голосує спеціальний виборчий орган. Прокодуйте НІ якщо голова	-1	0	0

	involved in electing the national executive. For no information code NS	партії не залучений/-на до обрання складу виконавчого органу на національному рівні. Прокодуйте НВ якщо інформація відсутня.			
(31-22-0-0)	-	-	-	-	-
31-22-1-0	Code YES if rules pertaining to either electing or dismissing the executive committee are <i>explicitly</i> mentioned in the statute. Code NO if no such rules are mentioned.	Прокодуйте ТАК якщо у статуті <i>прямо</i> визначені правила обрання або зміщення виконавчого органу. Прокодуйте НІ якщо такі правила не визначені.	1	0	-
31-22-1-1	Code YES if all party members are involved in the election of the executive committee. Code NO if not all party members get to play a direct role in the selection of the executive committee. Code NS if it is not mentioned how the executive committee is elected.	Прокодуйте ТАК якщо всі члени партії залучені до обрання складу виконавчого органу. Прокодуйте НІ якщо не всі члени партії мають можливість бути напряму залучені до процесу обрання складу виконавчого органу. Прокодуйте НВ якщо не визначено як обирається виконавчий орган.	1	-1	-1
31-22-1-2	Code YES if the executive committee is elected in a party congress or by a central committee directly elected by the party congress. Code NO if the executive committee is not elected by congress or by a committee elected by congress. For no information code NS.	Прокодуйте ТАК якщо виконавчий орган обирається з'їздом партії або центральним комітетом, який напряму обрано з'їздом партії. Прокодуйте НІ якщо виконавчий орган не обирається з'їздом партії або комітетом, який сформовано з'їздом партії. У разі відсутності інформації прокодуйте НВ.	1	0	0
31-22-1-3	Code YES if the national executive elects the executive committee. Code NO if the national executive does not elect the executive committee. For no information code NS.	Прокодуйте ТАК якщо виконавчий орган на національному рівні обирає склад виконавчого органу. Прокодуйте НІ якщо виконавчий орган на національному рівні не обирає склад	-1	0	0

		виконавчого органу. Прокодуйте НВ якщо інформація відсутня.			
31-22-1-4	Code YES if the party president elects the executive committee or if the party president proposes a list of candidates, upon which the election organ gets to vote. Code NO if the party president is not involved in electing the executive committee. For no information code NS.	Прокодуйте ТАК якщо голова партії обирає склад виконавчого органу або якщо голова партії пропонує список кандидатів, за яких голосує спеціальний виборчий орган. Прокодуйте НІ якщо голова партії не залучений/-на до обрання складу виконавчого органу. Прокодуйте НВ якщо інформація відсутня.	-1	0	0
(31-23-0-0)	-	-	-	-	-
31-23-1-0	Code YES if at least one of the following is mentioned in the statute: options on how the party president is chosen, who chooses the president, rules of how to challenge the president of the party in his/ her function. Code NO if none of this information is mentioned in the statute.	Прокодуйте ТАК якщо принаймні одне з нижчепереліченого зазначено у статуті: способи обрання голови партії, хто обирає голову партії, правила зміщення голови партії з посади. Прокодуйте НІ якщо жодне з переліченого не вказано у статуті.	1	0	-
31-23-1-1	Code YES if all party members are involved in the election of the party president (closed primary). Code NO if not all party members get to play a direct role in the selection of the party president. Code NS if it is unclear who elects the party president.	Прокодуйте ТАК якщо всі члени партії залучені до обрання голови партії (закриті праймаріз). Прокодуйте НІ якщо не всі члени партії залучені до обрання голоси партії. Прокодуйте НВ якщо не ясно, хто обирає голову партії.	1	-1	-1
31-23-1-2	Code YES if the party congress (is among the organs that) elects the party president. Code NO if the party congress is not involved in electing the	Прокодуйте ТАК якщо з'їзд партії (є серед органів, які) обирає голову партії. Прокодуйте НІ якщо з'їзд партії не залучено до обрання	1	0	0

	party president. Code NS if the role of congress in electing the party president is unclear.	голови партії. Прокодуйте НВ якщо роль з'їзду партії у процесі обрання голови партії є не ясною.			
31-23-1-3	Code YES if it is mentioned in the statute that the national executive is directly involved in electing the party president. Code NO if it is not mentioned in the statute that the national executive is directly involved in electing the party president. Code NS if the role of the national executive in electing the party president is unclear.	Прокодуйте ТАК якщо у статуті зазначено, що виконавчий орган на національному рівні напряму залучений до обрання голови партії. Прокодуйте НІ якщо у статуті відсутнє положення, що виконавчий орган на національному рівні напряму залучений до обрання голови партії. Прокодуйте НВ якщо роль виконавчого органу на національному рівні є не ясною.	-1	0	0
31-23-1-4	Code YES if it is mentioned in the statute that the executive committee is directly involved in electing the party president. Code NO if the executive committee is not directly involved in electing the party president. Code NS if the role of the executive committee regarding the election of the party president is unclear.	Прокодуйте ТАК якщо у статуті зазначено, що виконавчий орган напряму залучений до обрання голови партії. Прокодуйте НІ якщо у статуті відсутнє положення, що виконавчий орган напряму залучений до обрання голови партії. Прокодуйте НВ якщо роль виконавчого органу є не ясною.	-1	0	0
(31-30-0-0)	-	-	-	-	-
(31-31-0-0)	-	-	-	-	-
31-31-1-0	Code YES if the statute contains any information about voting procedures either for intra-party or for public office. The information should pertain to the manner of voting, e.g. postal vote, secret ballot, raise of hands, acclamation etc. Code NO	Прокодуйте ТАК якщо у статуті є інформація щодо процедур голосування як для обрання кандидатів на внутрішньопартійні посади, так і для публічної служби. Інформація має надавати деталі про спосіб голосування, наприклад,	1	-1	-

if there is no information about voting procedures or if the information related to voting pertains only to persons allowed to vote and majorities required.

поштою, шляхом таємного голосування, підняттям рук, вигуками тощо. Прокодуйте НІ якщо відсутня інформація щодо процедур голосування або якщо інформація щодо процедур голосування передбачає лише перелік осіб, які можуть брати участь в голосуванні, та кількість голосів, яка необхідна.

31-31-1-1	Code YES if the selectorate votes the candidates for either public or intra-party office through a secret method. Code NO if all voting is done through a public method. Code NS if there is no information regarding the voting method on personnel issues.	Прокодуйте ТАКЕ якщо виборці голосують шляхом таємного голосування за кандидатів як на посади публічної служби, так і на внутрішньопартійні посади. Прокодуйте НІ якщо голосування відбувається шляхом відкритого способу. Прокодуйте НВ якщо відсутня інформація щодо способу голосування щодо кадрових питань.	1	0	-1
31-31-1-2	Code YES if the statute mentions secret voting methods for <i>both</i> intra-party and public office. Code NO if there is at least one public voting method used (such as raise of hands or acclamation). Code NS if there is no information regarding the voting method on personnel issues.	Прокодуйте ТАК якщо у статуті зазначено, що метод таємного голосування використовується під час обрання кандидатів на посади публічної служби та на внутрішньопартійні посади. Прокодуйте НІ якщо принаймні один з методів відкритого голосування (наприклад підняттям рук або вигуками) використовується. Прокодуйте НВ якщо відсутня інформація щодо способу голосування щодо кадрових питань.	1	0	0

31-31-1-3	Code YES if the statute <i>explicitly</i> specifies that the results of the elections for either party positions or public office have to be/will be presented within the party in order to legitimize the results. Otherwise code NO.	Прокодуйте ТАК якщо статут <i>прямо</i> визначає, що результати голосування щодо заповнення посад на публічну службу або внутрішньопартійні посади мають бути/будуть представлені партії для легітимації таких результатів. В іншому випадку прокодуйте НІ.	1	-1	-
(31-32-0-0)	-	-	-	-	-
31-32-1-0	Code YES if there is an <i>explicit</i> mention about how subnational units of the party elect their public office candidates. Code NO if there is no such mention.	Прокодуйте ТАК якщо <i>прямо</i> зазначено як регіональні осередки партії обрають кандидатів на публічну службу. Прокодуйте НІ якщо така інформація відсутня.	1	0	-
31-32-1-1	Code YES if it is <i>explicitly</i> mentioned in the statute that subnational units elect candidates for subnational public office (such as mayor) in all or most cases. Code NO if a national organ has to confirm the candidatures in all or most cases. Code NS if there is no information about how subnational units elect their public office candidates.	Прокодуйте ТАК якщо у статуті <i>прямо</i> зазначено, що регіональні осередки обирають кандидатів на посади публічної служби на місцевому рівні (наприклад на пост мера) у всіх випадках. Прокодуйте НІ якщо центральні органи партії затверджують кандидатури у всіх випадках. Прокодуйте НВ якщо відсутня інформація про те, як регіональні осередки обирають кандидатів на посади публічної служби на місцевому рівні.	1	-1	0
31-32-1-2	Code YES if subnational party units propose candidates for subnational public office (such as mayor) but the national party units make the final decision upon the candidate OR if subnational party units decide subject to the approval of	Прокодуйте ТАК якщо регіональні осередки партії пропонують кандидатів на посади публічної служби на місцевому рівні (наприклад на пост мера), однак центральні органи партій приймають остаточне рішення	-1	1	0

	national party units in at least one case. Code NO if this is not the case. Code NS if there is no information available.	щодо кандидатів АБО якщо регіональні осередки партії вирішують, що саме має бути ухвалено центральними органами партії. Прокодуйте НІ якщо порядок інший. Прокодуйте НВ якщо інформація відсутня.			
31-32-1-3	Code YES if the national party units appoint the candidates for public office (such as mayor) or if they provide a list of names from which the subnational party units can select the final list of candidates in at least one case. Code NO if this is not the case. Code NS if there is no information regarding the election of subnational public office candidates in the statute.	Прокодуйте ТАК якщо центральні органи партії призначають кандидатів на посади публічної служби (наприклад посаду мера) або якщо вони надають список імен, з якого регіональні осередки партії можуть обирати остаточний список кандидатів принаймні для однієї такої посади. Прокодуйте НІ якщо порядок інший. Прокодуйте НВ якщо у статуті відсутня інформація щодо обрання кандидатів на посади публічної служби регіональними осередками партії.	-1	1	0
(31-33-0-0)	-	-	-	-	-
31-33-1-0	Code YES if there is an explicit mention of how subnational units of the party elect their leadership. Code NO if there is no such mention.	Прокодуйте ТАК якщо прямо вказано, як регіональні осередки партії обирають свої керівництво. Прокодуйте НІ якщо цього не визначено.	1	0	-
31-33-1-1	Code YES if it is <i>explicitly</i> mentioned in the statute that subnational units elect members of subnational party executive/subnational leaders. Code NO if a national organ has to confirm the candidatures in any one of the cases. Code NS if	Прокодуйте ТАК якщо прямо вказано у статуті, що регіональні осередки обирають членів виконавчих органів та керівництво регіональних осередків. Прокодуйте НІ якщо центральні органи затверджують кандидатури	1	-1	0

	there is no information about how subnational units elect their intra-party office candidates.	на вищевказані посади. Прокодуйте НВ якщо відсутня інформація щодо того, як регіональні осередки обирають кандидатів на внутрішньопартійні посади.			
31-33-1-2	Code YES if subnational party units propose candidates for subnational functions (such as the subnational executive) but the national party units make the final decision upon the candidate OR if subnational party units decide, subject to the approval of the national party units. Code NO if this is not the case. Code NS if there is no information available.	Прокодуйте ТАК якщо регіональні осередки партії пропонують кандидатів на посади в органи регіональних осередків (наприклад, до виконавчого органу регіонального осередку), але центральні органи партії ухвалюють остаточне рішення щодо кандидатів АБО якщо регіональні осередки партії ухвалюють рішення, яке має бути затверджене центральними органами партії. Прокодуйте НІ якщо порядок інший. Прокодуйте НВ якщо інформація відсутня.	-1	1	0
31-33-1-3	Code YES if the national party units appoint the subnational leadership or if they provide a list of names from which the subnational party units can select the final list of candidates in at least one case. Code NO if the subnational party units elect their leadership without interference from above. Code NS if there is no information regarding the election of regional leadership in the statute.	Прокодуйте ТАК якщо центральні органи партії призначають керівництво регіональних осередків або якщо центральні органи партії надають список імен, з яких регіональні осередки можуть обрати остаточний список кандидатів. Прокодуйте НІ якщо регіональні осередки обирають своє керівництво без втручання центральних органів партії. Прокодуйте НВ якщо у статуті відсутня інформація щодо обрання керівництва регіональних осередків.	-1	1	0

(32-00-0-0)	-	-	-	-	-
32-10-0-0	Code YES if the people or organs responsible for changes in the manifesto are explicitly mentioned in the statute. Code NO if this is not mentioned.	Прокодуйте ТАК якщо статут містить положення стосовно осіб чи органів партії, які відповідальні за внесення змін до програми партії. Прокодуйте НІ якщо цього не визначено у статуті.	1	0	0
32-11-0-0	Code YES if individual party members have a vote on defining the party manifesto (e.g. through intraparty referenda). Code NO if individual members have no direct influence upon the content of the manifesto. Code NS if there is no information that enables you to deduce whether individual members have or do not have an influence on defining the party manifesto	Прокодуйте ТАК якщо кожен член партії має право голосу при прийнятті програми партії (наприклад, шляхом проведення внутрішньопартійного референдуму). Прокодуйте НІ якщо кожен член партії не має прямого впливу на зміст програми партії. Прокодуйте НВ якщо у статуті недостатньо інформації, яка б допомогла встановити, чи мають або не мають члени партії вплив на визначення програми партії.	1	0	0
32-12-0-0	Code YES if the party congress has a vote upon the party manifesto (e.g. if the congress is either drafting OR voting on the party programme). Code NO if the congress has no direct influence upon the content of the manifesto. Code NS if there is not enough information that would enable you to deduce whether the congress has or does not have an influence on defining the party manifesto.	Прокодуйте ТАК якщо з'їзд партії має право голосу при прийнятті програми партії (наприклад, з'їзд партії або складає, або голосує за програму). Прокодуйте НІ якщо з'їзд партії не має прямого впливу на зміст програми партії. Прокодуйте НВ якщо у статуті недостатньо інформації, яка б допомогла встановити, чи має або не має з'їзд партії вплив на визначення програми партії.	1	0	0

32-13-0-0	Code YES if the party executive has a vote upon the party manifesto (e.g. if the party executive is either drafting OR voting on the party programme). Code NO if the party executive has no direct influence upon the content of the manifesto. Code NS if there is not enough information that would enable you to deduce whether the party executive has or does not have an influence on defining the party manifesto.	Прокодуйте ТАК якщо виконавчий орган партії має право голосу при прийнятті програми партії (наприклад, виконавчий орган або складає, або голосує за програму). Прокодуйте НІ якщо виконавчий орган не має прямого впливу на зміст програми партії. Прокодуйте НВ якщо у статуті недостатньо інформації, яка б допомогла встановити, чи має або не має виконавчий орган партії вплив на визначення програми партії.	-1	0	0
32-14-0-0	Code YES if it is specified that the party president votes or otherwise decides upon the manifesto of the party. Otherwise code NO.	Прокодуйте ТАК якщо визначено, що голова партії голосує або іншим чином ухвалює рішення щодо програми партії. В інших випадках прокодуйте НІ.	-1	0	-
32-15-0-0	Code YES if subnational party units have a separate vote on the manifesto of the party. This can be for example expressed by the need to the support of at least a number of subnational units for a manifesto to be accepted. If this is not mentioned, code NO.	Прокодуйте ТАК якщо регіональні осередки мають право окремого голосу щодо програми партії. Наприклад, це може бути визначено як вимога щодо підтримки проєкту програми певною кількістю регіональних осередків, аби програма була прийнятою. Якщо це не визначено в статуті, тоді прокодуйте НІ.	1	0	-

Додаток №3 Таблиця кодування статуту політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» та розрахунок кількісного показника рівня внутрішньопартійної демократії

Країна/ Country	Рік прийняття статуту/ Year of Statute		Політична партія/ Party	Європартія/ Europarty	Редакція статуту/Statute Nr	Обсяг статуту/ Statute length
Україна			ВО «Батьківщина»	Ні	від 16.09.2017 року	17 сторінок
Coderid	Дата кодування/ Coding date					
	11/8/2017					
Код/Code	Так/Yes	Ні/No	Не визначено/ Not specified	Стаття/ Found in Art.	Коментар/Comment	Кількісні показники/ Quantification
Права членів політичної партії/Members` Rights						
11-00-0-0 (Загальні права членів/General members` rights)						
11-10-0-0		0		1-2		0
11-20-0-0	1			3.7		1
11-21-0-0	1			3.7		1
11-22-0-0	1			3.7	«до прийняття рішення партії з цих питань»	1
11-23-0-0	1			3.7		1
11-24-0-0			0	3.7		0
12-00-0-0 (Права меншин/Minority rights)						
12-10-0-0		0		-		0
12-20-0-0	1			5.1.4		1

12-21-0-0		0		-		0
12-22-0-0		0		-		0
12-23-0-0	1			5.1.4	30% квота для представників однієї статі у виборчому списку	1
12-30-0-0		0		-		0
Організаційна структура/Organizational structure						
21-00-0-0 (З'їзд партії/Party Congress)						
21-10-0-0	1			5.1.4		1
21-11-0-0	1			5.1.4		1
21-12-0-0	-1			5.1.4		-1
21-13-0-0		-1		5.1.	Не рідше одного разу на п'ять років	-1
21-14-0-0	1			5.1.		1
22-00-0-0 (Органи вирішення спорів/Conflict solving agencies)						
22-10-0-0	1			5		1
22-11-0-0	1			5.5.1		1
22-12-0-0			0	-		0
22-13-0-0			0	-		0
23-00-0-0 (Виконавчий орган на національному рівні/The national executive)						
23-10-0-0		-1		5.2		-1
23-11-0-0		-1		5.2		-1
23-12-0-0		0		5.2		0
23-00-0-0 (Виконавчий комітет/The executive committee)						
24-10-0-0		-1		5.3		-1
24-11-0-0		-1		5.3		-1
24-12-0-0		0		5.3		0
25-00-0-0 (Голова партії/Party president)						

25-10-0-0	1			5.4.1.	Обирається на строк до п'яти років	1
(25-20-0-0)						
25-21-0-0		1		5.4.1.		1
25-22-0-0		0		5.4.1.		0
25-23-0-0		0		5.4.1.		0
25-24-0-0		0		5.4.1.		0
25-25-0-0		0		5.4.1.		0
26-00-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями/Relationship between the national level and subnational levels)						
26-10-0-0	1			4		1
26-11-0-0	1			4.2.2., 4.3.4.		1
26-12-0-0	1			4.2.2., 4.3.4.		1
26-13-0-0		0		4		0
Процедури прийняття рішень/Decision-making						
(31-00-0-0)						
31-10-0-0 (Публічна служба - Національний рівень/Public office - National level)						
31-11-0-0 (Висування кандидатів/Candidate nomination)						
31-11-1-0	1			5.1.4		1
31-11-1-1		0		5.1.4	З'їзд партії висуває кандидатів	0
31-11-1-2		0		5.1.4		0
31-11-1-3	1			5.1.4; 4.4.3;		1
31-11-1-4	1			4.4.3		1
31-11-1-5	1			3.7		1
32-12-0-0 (Обрання кандидатів - парламент/Candidate selection—parliament)						
32-12-1-0	1			5.1.4		1
32-12-1-1	1			5.1.4		1

31-12-1-2	1			5.1.4	В статуті вказується інформація лише щодо висування кандидатів, однак не зазначається про процедури голосування за кандидатів	1
31-12-1-3		1	5.1.4	1		
31-12-1-4		1	5.1.4	1		
31-13-0-0 (Обрання кандидатів - посада президента/Candidate selection - president)						
31-13-1-0	1			5.1.4		1
31-13-1-1		1		5.1.4		1
31-13-1-2			0	5.1.4		0
31-13-1-3	1			5.1.4		0
31-13-1-4		1		5.1.4		1
31-13-1-5		1		5.1.4		1
31-14-0-0 (Відносини між національним та місцевими рівнями (у питаннях обрання кандидатів на публічну службу)/Relationship between the national level and subnational levels (national public office)						
31-14-1-0		0		4.4.3		0
31-14-2-0	1			4.4.3		1
31-14-3-0		0		-	Відсутні зворотні положення	0
31-14-4-0		0		-	Відсутні зворотні положення	0
31-15-5-0		0		5.1.4		0
(31-20-0-0)						
31-21-0-0 (Обрання складу виконавчого органу партії на національному рівні/Election of the national executive)						
31-21-1-0	1			-		1
31-21-1-1		-1		5.1.4; 5.1		-1
31-21-1-2	1			5.1.4		1
31-21-1-3		0		5.1.4		0
31-21-1-4		0		5.1.4		0
31-22-0-0 (Обрання складу виконавчого комітету/Election of the executive committee)						

31-22-1-0	1			5.2.3		1
31-22-1-1		-1		5.3	Президія Політичної ради обирається Політичною радою	-1
31-22-1-2	1			-		1
31-22-1-3	-1			5.3		-1
31-22-1-4		1		5.3		1
31-23-0-0 (Обрання голови партії/Election of the party president)						
31-23-1-0	1			5.1.4		1
31-23-1-1		-1		5.1.4; 5.1		-1
31-23-1-2	1			5.1.4		1
31-23-1-3		0		5.1.4		0
31-23-1-4		0		5.1.4		0
(31-30-0-0)						
31-31-0-0 (Процедури голосування/Voting procedures)						
31-31-1-0		-1		5.1.3; 5.2.2; 5.3.2		-1
31-31-1-1			-1	5.1.3; 5.2.2; 5.3.2		-1
31-31-1-2			0	-		0
31-31-1-3		-1		-	Положення відсутнє	-1
31-32-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями – посади публічної служби на місцевому рівні/Relationship between national and subnational units - subnational public office)						
31-32-1-0		0		-		0
31-32-1-1			0	-		0
31-32-1-2		1		4.4.3.		-1
31-32-1-3		1		4.4.3.		-1
31-33-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями – внутрішньопартійні посади на місцевому рівні/Relationship between national and subnational units - subnational intra-party office)						

Додаток №4 Таблиця кодування статуту політичної партії «Блок Петра Порошенка - Солідарність» та розрахунок кількісного показника рівня внутрішньопартійної демократії

Країна/ Country	Рік прийняття статуту/ Year of Statue		Політична партія/ Party	Європартія/ Europarty	Редакція статуту/Statute Nr	Обсяг статуту/ Statute length
Україна	2016		Блока Петра Порошенка «Солідарність»	Ні	від 29.10.2016 року	30 сторінок
Coderid	Дата кодування/ Coding date					
	11/10/2017					
Код/Code	Так/Yes	Ні/No	Не визначено/ Not specified	Стаття/ Found in Art.	Коментар/Comment	Кількісні показники/ Quantification
Права членів політичної партії/Members` Rights						
11-00-0-0 (Загальні права членів/General members` rights)						
11-10-0-0		0		-		0
11-20-0-0	1			3.17		1
11-21-0-0		-1		3.17		-1
11-22-0-0	1			3.17		1
11-23-0-0	1			3.17		1
11-24-0-0		0		-		0
12-00-0-0 (Права меншин/Minority rights)						

12-10-0-0			0	-	У статті 2.1. зазначається, що одним із завданням партії є підтримка нац. меншин, залучення жінок до політичного життя	0
12-20-0-0		0		-		0
12-21-0-0		0		-		0
12-22-0-0		0		-		0
12-23-0-0	1			2.2.2	Квоти для осіб однієї статі у списку та для молоді	1
12-30-0-0		0		-		0
Організаційна структура/Organizational structure						
21-00-0-0 (З'їзд партії/Party Congress)						
21-10-0-0	1			6.1, 6.1.1.	З'їзд партії є вищим керівним органом	1
21-11-0-0	1			6.1.8		1
21-12-0-0	-1			6.1.8		-1
21-13-0-0		-1		6.1.1	Черговий З'їзд скликається Центральною радою Партії не рідше одного разу на п'ять років	-1
21-14-0-0	1			6.1, 6.1.1.		1
22-00-0-0 (Органи вирішення спорів/Conflict solving agencies)						
22-10-0-0	1			5.1, 7.1	Контрольно-ревізійна комісія партії	1
22-11-0-0	1			7.3	Розглядає внутрішньопартійні конфліктні ситуації	1
22-12-0-0		0		7.3	Виносить рекомендації щодо вирішення конфліктів	0
22-13-0-0		0		7.3		0
23-00-0-0 (Виконавчий орган на національному рівні/The national executive)						
23-10-0-0		-1		6.1	Центральна Рада партії	-1

23-11-0-0		-1		6.1.8	З'їзд партії може припинити повноваження Центральної Ради, однак статут немає прямих положень щодо контролю діяльності ЦР	-1
23-12-0-0		0		6.1.8		0
23-00-0-0 (Виконавчий комітет/The executive committee)						
24-10-0-0		-1		6.5.	Президія Центральної Ради	-1
24-11-0-0		-1		6.5.		-1
24-12-0-0		-1		6.5.		-1
25-00-0-0 (Голова партії/Party president)						
25-10-0-0	1			6.3.2	Формально строк повноважень голови партії обмежений чотирма роками, однак голова може переобратись без обмеження кількості строків	1
(25-20-0-0)						
25-21-0-0		1		6.3.3.		1
25-22-0-0		0		6.3.3.		0
25-23-0-0		0		6.3.3.		0
25-24-0-0		0		6.3.3.		0
25-25-0-0		0		6.3.3.		0
26-00-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями/Relationship between the national level and subnational levels)						
26-10-0-0	1			4.2		1
26-11-0-0	1			4		1
26-12-0-0	1			4.2.9		1
26-13-0-0		0		-	Відсутня пряма згадка про автономність осередків партії. У інших положеннях статуту передбачено, що керівні органи	0

					партії можуть скасовувати або змінювати рішення осередків партії. З'їзд партії погоджує кандидатів, висунутих від місцевих осередків	
Процедури прийняття рішень/Decision-making						
(31-00-0-0)						
31-10-0-0 (Публічна служба - Національний рівень/Public office - National level)						
31-11-0-0 (Висування кандидатів/Candidate nomination)						
31-11-1-0	1			6.1.8		1
31-11-1-1		0		-		0
31-11-1-2		0		-		0
31-11-1-3	1			6.1.8		1
31-11-1-4	1			4.3.9, 4.2.9		1
31-11-1-5			0	-		0
32-12-0-0 (Обрання кандидатів - парламент/Candidate selection—parliament)						
31-12-1-0	1			-		1
31-12-1-1		0		-		0
31-12-1-2	1			4.3.9, 4.2.9, 6.8	Колегіальні органи на центральному та місцевому рівнях висувають кандидатів	1
31-12-1-3			0	-		0
31-12-1-4			0	-		0
31-13-0-0 (Обрання кандидатів - посада президента/Candidate selection - president)						
31-13-1-0	1			6.1.8		1
31-13-1-1		1		-		1
31-13-1-2			0	-		0
31-13-1-3	1			6.1.8		1

31-13-1-4			0	-		0
31-13-1-5			0	-		0
31-14-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями (у питаннях обрання кандидатів на публічну службу)/Relationship between the national level and subnational levels (national public office))						
31-14-1-0		0		-		0
31-14-2-0	1			4.3.9, 4.2.9, 6.8	Центральна Рада партії погоджує кандидатів від осередків	1
31-14-3-0		0		-		0
31-14-4-0		0		-		0
31-15-5-0		0		-		0
(31-20-0-0)						
31-21-0-0 (Обрання складу виконавчого органу на національному рівні /Election of the national executive)						
31-21-1-0		0		-		0
31-21-1-1		-1		-		-1
31-21-1-2	1			6.1.8.		1
31-21-1-3		0		-		0
31-21-1-4		0		-		0
31-22-0-0 (Обрання складу виконавчого комітету/Election of the executive committee)						
31-22-1-0		0		-		0
31-22-1-1		-1		-		-1
31-22-1-2	1			6.5.1		1
31-22-1-3		0		-		0
31-22-1-4		0		-		0
31-23-0-0 (Обрання голови партії/Election of the party president)						
31-23-1-0	1			6.2.5		1

31-23-1-1		-1		6.2.5	Зазначаєть, що голова обирається Центральною радою з її складу	-1
31-23-1-2		0		-		0
31-23-1-3	-1			6.2.5		-1
31-23-1-4		0		-		0
(31-30-0-0)						
31-31-0-0 (Процедури голосування/Voting procedures)						
31-31-1-0		-1		6.1.7	Процедура голосування визначається З'їздом партії	-1
31-31-1-1			-1	-		-1
31-31-1-2			0	-		0
31-31-1-3		-1		-		-1
31-32-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями - посади публічної служби на місцевому рівні/Relationship between national and subnational units - subnational public office)						
31-32-1-0		0		-		0
31-32-1-1		-1		4.2.9, 4.3.9		-1
31-32-1-2	-1			4.2.9, 4.3.9		-1
31-32-1-3		1		4.2.9, 4.3.9		1
31-33-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями – внутрішньопартійні посади на місцевому рівні/Relationship between national and subnational units - subnational intra-party office)						
31-33-1-0		0		-		0
31-33-1-1	1			4.2.9, 4.3.9		1
31-33-1-2		1		-		1
31-33-1-3		1		-		1
Програмні питання/Programmatic issues						
32-10-0-0	1			-	Центральна Рада партії	1

Додаток №5 Таблиця кодування статуту політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» та розрахунок кількісного показника рівня внутрішньопартійної демократії

Країна/ Country	Рік прийняття статуту/ Year of Statute		Політична партія/ Party	Європартія/ Europarty	Редакція статуту/Statute Nr	Обсяг статуту/ Statute length
Україна			Об'єднання «Самопоміч»	Ні	від 13.02.2016 року	25 сторінок
Coderid	Дата кодування/ Coding date					
	11/11/2017					
Код/Code	Так/Yes	Ні/No	Не визначено/ Not specified	Стаття/ Found in Art.	Коментар/Comment	Кількісні показники/ Quantification
Права членів політичної партії/Members` Rights						
11-00-0-0 (Загальні права членів/General members` rights)						
11-10-0-0	1			1.3		1
11-20-0-0	1			8.8		1
11-21-0-0	1			8.8		1
11-22-0-0	1			8.8		1
11-23-0-0	1			8.8		1
11-24-0-0			0	-		0
12-00-0-0 (Права меншин/Minority rights)						
12-10-0-0		0		-	Відсутня пряма згадка у статуті	0

12-20-0-0	1			4.1.7 абз. 8	Гендерна квота при формуванні виборчих списків партії	1
12-21-0-0	1			4.1.7 абз. 8		1
12-22-0-0		0		-		0
12-23-0-0	1			4.1.7 абз. 8	30% квота для представників однієї статі у виборчому списку	1
12-30-0-0		0		-		0
Організаційна структура/Organizational structure						
21-00-0-0 (З'їзд партії/Party Congress)						
21-10-0-0	1			4.1		1
21-11-0-0	1			4.1.7 абз. 3		1
21-12-0-0	-1			4.1.7 абз. 3	З'їзд має «виключну компетенцію»	-1
21-13-0-0	1			4.1.2	З'їзд Партії проводиться не рідше одного разу на рік	1
21-14-0-0	1			4.1.1	Вищим керівним органом Партії є З'їзд Партії	1
22-00-0-0 (Органи вирішення спорів/Conflict solving agencies)						
22-10-0-0	1			4.5.5	Контрольна комісія Партії	1
22-11-0-0		0		4.4.6. абз 8	Виконавчий комітет приймає рішення	0
22-12-0-0		0		-		0
22-13-0-0	1			4.5.5. абз 2		1
23-00-0-0 (Виконавчий орган на національному рівні/The national executive)						
23-10-0-0		-1		4.2	Визначено лише повноваження Політичної ради	-1
23-11-0-0		-1		-	Відсутня пряма згадка у статуті	-1
23-12-0-0	1			4.5.5. абз 2	Контрольна комісія Партії	1

23-00-0-0 (Виконавчий комітет/The executive committee)						
24-10-0-0	1			4.4.	Виконавчий комітет	1
24-11-0-0		-1		-	Відсутня пряма згадка у статуті	-1
24-12-0-0	1			4.5.5. абз 2	Контрольна комісія Партії	1
25-00-0-0 (Голова партії/Party president)						
25-10-0-0	1			4.3.1		1
(25-20-0-0)						
25-21-0-0		1		4.3.2		1
25-22-0-0		0		4.3.2	Відсутня пряма згадка у статуті	0
25-23-0-0		0		4.3.2	Відсутня пряма згадка у статуті	0
25-24-0-0		0		4.3.2	Відсутня пряма згадка у статуті	0
25-25-0-0		0		4.3.2	Відсутня пряма згадка у статуті	0
26-00-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями/Relationship between the national level and subnational levels)						
26-10-0-0	1			5-7	Організації партії різних рівнів	1
26-11-0-0	1			5-7		1
26-12-0-0	1			5.9.		1
26-13-0-0		0		-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
Процедури прийняття рішень/Decision-making						
(31-00-0-0)						
31-10-0-0 (Публічна служба - Національний рівень/Public office - National level)						
31-11-0-0 (Висування кандидатів/Candidate nomination)						
31-11-1-0	1			5.23, 6.21		1
31-11-1-1		0		5.23, 6.21		0
31-11-1-2		0		5.23, 6.21		0
31-11-1-3			0	5.23, 6.21		0

31-11-1-4	1			5.23, 6.21		1
31-11-1-5			0	-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
32-12-0-0 (Обрання кандидатів - парламент/Candidate selection—parliament)						
31-12-1-0	1			4.1.7. абз.8	З'їзд партії	1
31-12-1-1		0			Відсутня пряма згадка у статуті	0
31-12-1-2	1			4.1.7. абз.8	З'їзд партії	1
31-12-1-3		1		4.1.7. абз.8	З'їзд партії	1
31-12-1-4		1		4.1.7. абз.8	З'їзд партії	1
31-13-0-0 (Обрання кандидатів - посада президента/Candidate selection - president)						
31-13-1-0	1			4.1.7. абз.1	З'їзд партії	1
31-13-1-1		1		4.1.7. абз.1	З'їзд партії	1
31-13-1-2			0	4.1.7. абз.1	Відсутня пряма згадка у статуті	0
31-13-1-3	1			4.1.7. абз.1	З'їзд партії	1
31-13-1-4		1		4.1.7. абз.1	З'їзд партії	1
31-13-1-5		1		4.1.7. абз.1	З'їзд партії	1
31-14-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями (у питаннях обрання кандидатів на публічну службу)/Relationship between the national level and subnational levels (national public office))						
31-14-1-0		0		5.23, 6.21		0
31-14-2-0	1			5.23, 6.21, 4.1.7		1
31-14-3-0		0		Ст. 5.23, 6.21, 4.1.7		0
31-14-4-0			-	-		0
31-15-5-0		0		Ст. 5.23, 6.21, 4.1.7		0
(31-20-0-0)						

31-21-0-0 (Обрання складу виконавчого органу на національному рівні/Election of the national executive)						
31-21-1-0	1			4.1.7. абз. 4		1
31-21-1-1		-1		4.1.7. абз. 4		-1
31-21-1-2		1		4.1.7. абз. 4		1
31-21-1-3		0		4.1.7. абз. 4		0
31-21-1-4		0		4.1.7. абз. 4		0
31-22-0-0 (Обрання складу виконавчого органу/Election of the executive committee)						
31-22-1-0	1			4.2.7. абз 4		1
31-22-1-1		-1		4.2.7. абз 4	Виконавчий комітет формується Політичною радою	-1
31-22-1-2		0		4.2.7. абз 4		0
31-22-1-3	-1			4.2.7. абз 4		-1
31-22-1-4		0		4.2.7. абз 4		0
31-23-0-0 (Обрання голови партії/Election of the party president)						
31-23-1-0	1			4.1.7. абз. 1	Лідера партії обирається З'їздом партії	1
31-23-1-1		-1		4.1.7. абз. 1	На З'їзді присутні не всі члени партії	-1
31-23-1-2	1			4.1.7. абз. 1		1
31-23-1-3		0		4.1.7. абз. 1	Лідера партії обирається З'їздом партії	0
31-23-1-4		0		4.1.7. абз. 1	Лідера партії обирається З'їздом партії	0
(31-30-0-0)						
31-31-0-0 (Процедури голосування/Voting procedures)						
31-31-1-0		-1		4.1.9, 4.2.6, 4.4.4, 5.17, 5.20, 5.32, 6.18, 6.31, 7.12	Більшістю голосів	-1
31-31-1-1			-1	-		-1

31-31-1-2			0	-		0
31-31-1-3		-1		-		-1
31-32-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями – посади публічної служби на місцевому рівні/Relationship between national and subnational units - subnational public office)						
31-32-1-0	1			5.17, 5.20, 5.32, 6.18, 6.31, 7.12	Більшістю голосів	1
31-32-1-1			0	-		0
31-32-1-2			0	-		0
31-32-1-3		1		5.23, 6.21		1
31-33-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями – внутрішньопартійні посади на місцевому рівні/Relationship between national and subnational units - subnational intra-party office)						
31-33-1-0	1			5.22, 6.20		1
31-33-1-1		-1		5.22, 6.20	обрання Голови обласної/місцевої організації Партії терміном на два роки за погодженням з Лідером Партії	-1
31-33-1-2	-1			5.22, 6.20		-1
31-33-1-3		1		5.22, 6.20		1
Програмні питання/Programmatic issues						
32-10-0-0	1			4.1.7. абз. 2		1
32-11-0-0		0		-	Програма партії приймається З'їздом партії	0
32-12-0-0	1			4.1.7. абз. 2		1
32-13-0-0		0		4.1.7. абз. 2		0
32-14-0-0		0		4.1.7. абз. 2		0
32-15-0-0		0		4.1.7. абз. 2		0

Додаток №6 Таблиця кодування статуту політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка» та розрахунок кількісного показника рівня внутрішньопартійної демократії

Країна/ Country	Рік прийняття статуту/ Year of Statute		Політична партія/ Party	Європартія/ Europarty	Редакція статуту/Statute Nr	Обсяг статуту/ Statute length
Україна			Радикальна партія Олега Ляшка	Ні	від 03.06.2016 року	20 сторінок
Coderid	Дата кодування/ Coding date					
	11/11/2017					
Код/Code	Так/Yes	Ні/No	Не визначено/ Not specified	Стаття/ Found in Art.	Коментар/Comment	Кількісні показники/ Quantification
Права членів політичної партії/Members` Rights						
11-00-0-0 (Загальні права членів/General members` rights)						
11-10-0-0		0		-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
11-20-0-0	1			3.5		1
11-21-0-0	1			3.5.5		1
11-22-0-0	1			3.5.6-7		1
11-23-0-0	1			3.5.2		1
11-24-0-0			0	-		0
12-00-0-0 (Права меншин/Minority rights)						
12-10-0-0		0		-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
12-20-0-0		0		-	Відсутня пряма згадка у статуті	0

12-21-0-0		0		-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
12-22-0-0		0		-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
12-23-0-0		-1		-	Відсутня пряма згадка у статуті	-1
12-30-0-0		0		-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
Організаційна структура/Organizational structure						
21-00-0-0 (З'їзд партії/Party Congress)						
21-10-0-0	1			24.1	З'їзд партії	1
21-11-0-0	1			24.5.1		1
21-12-0-0	-1			24.5.1		-1
21-13-0-0	1			24.1	Скликається не рідше одного разу на два роки	1
21-14-0-0	1			24.1		1
22-00-0-0 (Органи вирішення спорів/Conflict solving agencies)						
22-10-0-0	1			28.1	Центральна контрольно-ревезійна комісія	1
22-11-0-0	1			28.2.3, 28.2.5		1
22-12-0-0			0	-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
22-13-0-0			0	-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
23-00-0-0 (Виконавчий орган на національному рівні/The national executive)						
23-10-0-0		-1		Розділ 26	Політична рада	-1
23-11-0-0		-1		-	Відсутня пряма згадка у статуті	-1
23-12-0-0	1			28.2.3		1
23-00-0-0 (Виконавчий комітет/The executive committee)						
24-10-0-0	1			Розділ 27	Президія Політичної ради	1
24-11-0-0		-1		-	Відсутня пряма згадка у статуті	-1
24-12-0-0	1			28.2.3		1

25-00-0-0 (Голова партії/Party president)						
25-10-0-0		0		-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
(25-20-0-0)				-		
25-21-0-0	-1			25.3.	У разі необхідності, без погодження з Політичною радою чи Президією, Лідер партії видає одноосібно накази і розпорядження	-1
25-22-0-0		0		-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
25-23-0-0		0		-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
25-24-0-0	-1			25.3.	Див. вище	-1
25-25-0-0		0		-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
26-00-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями/Relationship between the national level and subnational levels)						
26-10-0-0	1			Розділ 4		1
26-11-0-0	1			-		1
26-12-0-0	1			18.2.2		1
26-13-0-0		0		-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
Процедури прийняття рішень/Decision-making						
(31-00-0-0)						
31-10-0-0 (Публічна служба - Національний рівень/Public office - National level)						
31-11-0-0 (Висування кандидатів/Candidate nomination)						
31-11-1-0	1			12.2.5, 18.2.5, 24.5.7		1
31-11-1-1		0		12.2.5, 18.2.5, 24.5.7		0
31-11-1-2		0		12.2.5, 18.2.5, 24.5.7		0
31-11-1-3	1			12.2.5, 18.2.5, 24.5.7		1
31-11-1-4	1			12.2.5, 18.2.5, 24.5.7		1
31-11-1-5			0		Відсутня пряма згадка у статуті	0

32-12-0-0 (Обрання кандидатів - парламент/Candidate selection—parliament)						
31-12-1-0	1			24.5.7	З'їзд партії	1
31-12-1-1	1			24.5.7	З'їзд партії приймає рішення з урахуванням попередніх внутрішньопартійних виборів (праймаріз)	1
31-12-1-2	1			24.5.7		1
31-12-1-3		1		24.5.7		1
31-12-1-4		1		24.5.7		1
31-13-0-0 (Обрання кандидатів - посада президента/Candidate selection - president)						
31-13-1-0	1			24.5.4		1
31-13-1-1		1		24.5.4		1
31-13-1-2			0	-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
31-13-1-3	1			24.5.4		1
31-13-1-4		1		24.5.4		1
31-13-1-5		1		24.5.4		1
31-14-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями (у питаннях обрання кандидатів на публічну службу)/Relationship between the national level and subnational levels (national public office))						
31-14-1-0		0		24.5.7		0
31-14-2-0	1			24.5.7		1
31-14-3-0		0		24.5.7		0
31-14-4-0		0		24.5.7		0
31-15-5-0		0		24.5.7		0
(31-20-0-0)						
31-21-0-0 (Обрання складу виконавчого органу на національному рівні/Election of the national executive)						
31-21-1-0	1			24.5.4		1

31-21-1-1		-1		24.5.4	З'їзд партії обирає Політичну раду	-1
31-21-1-2	1			24.5.4		1
31-21-1-3		0		24.5.4		0
31-21-1-4		0		24.5.4		0
31-22-0-0 (Обрання складу виконавчого органу/Election of the executive committee)						
31-22-1-0	1			27.1		1
31-22-1-1		-1		27.1		-1
31-22-1-2		-1		27.1		-1
31-22-1-3	-1			27.1		-1
31-22-1-4		0		27.1		0
31-23-0-0 (Обрання голови партії/Election of the party president)						
31-23-1-0	1			24.5.4		1
31-23-1-1		-1		24.5.4		-1
31-23-1-2	1			24.5.4		1
31-23-1-3		0		24.5.4		0
31-23-1-4		0		24.5.4		0
(31-30-0-0)						
31-31-0-0 (Процедури голосування/Voting procedures)						
31-31-1-0			-1	-	Загальне положення, що рішення приймаються більшістю	-1
31-31-1-1			-1	-	Див. вище	-1
31-31-1-2			0	-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
31-31-1-3		-1		-	Відсутня пряма згадка у статуті	-1
31-32-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями – посади публічної служби на місцевому рівні/Relationship between national and subnational units - subnational public office)						
31-32-1-0		0			Відсутня пряма згадка у статуті	0

31-32-1-1			0	-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
31-32-1-2	-1			24.5.7.		-1
31-32-1-3			0	-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
31-33-0-0 (Відносини між національним та місцевим рівнями – внутрішньопартійні посади на місцевому рівні/Relationship between national and subnational units - subnational intra-party office)						
31-33-1-0	1			20.5	Загальне положення, що рішення приймаються більшістю	1
31-33-1-1		-1		20.6.1	За погодженням із Президією Політичної ради	-1
31-33-1-2			0	-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
31-33-1-3		1		20.6.1	За погодженням із Президією Політичної ради	1
Програмні питання/Programmatic issues						
32-10-0-0	1			24.5.1.		1
32-11-0-0			0	-	Відсутня пряма згадка у статуті	0
32-12-0-0	1			24.5.1.		1
32-13-0-0		0		24.5.1.		0
32-14-0-0		0		24.5.1.		0
32-15-0-0		0		24.5.1.		0

Додаток №7 Таблиця результатів розрахунку рівня внутрішньопартійної демократії серед політичних партій
восьмого скликання Верховної Ради України

Політична партія	Показник рівня ВПД	Показник рівня прав членів політичної партії	Показник рівня організаційної структури	Показник рівня процедур прийняття рішень
Блок Петра Порошенка «Солідарність»	0.159	0.250	0.019	0.208
Радикальна партія Олега Ляшка	0.244	0.250	0.253	0.231
ВО «Батьківщина»	0.282	0.500	0.075	0.271
Об'єднання «Самопоміч»	0.428	0.667	0.364	0.254

Додаток №8 Перелік питань методу опитування для визначення рівня внутрішньопартійної демократії

Мова оригіналу	Неофіційний переклад українською мовою
(1) Participation (30 pts)	(1) Участь (30 балів)
<p>1.1. Who selects the party leader? (5 pts) 5 pts A group of selected representatives, all party members or all citizens of voting age 0 A small inner circle of the party elite or a single leader</p>	<p>1.1. Хто обирає голову партії? (5 балів) 5 балів Група обраних представників партії,⁴¹⁸ всі члени партії чи всі громадяни, які мають право голосу 0 Мала група партійної еліти чи самотійно голова</p>
<p>1.2. Who selects the party leader? (5 pts) 5 pts All citizens of voting age 4 Selected representatives 3 A small inner circle 0 A single leader</p>	<p>1.2. Хто обирає голову партії? (5 балів) 5 балів Всі громадяни, які мають право голосу 4 Обрана група представників 3 Мала група партійної еліти 0 Самостійно голова</p>
<p>1.3. Who selects the party's candidates to Knesset? (5 pts) 5 pts A group of selected representatives, all party members or all citizens of voting age</p>	<p>1.3. Хто обирає кандидатів партії до Кнесету? (5 балів) 5 балів Група обраних представників партії, всі члени партії чи всі громадяни, які мають право голосу</p>

⁴¹⁸ Мається на увазі група представників партії, 50% з яких обрані членами партії або ширшою аудиторією для того, щоб працювати на користь партії. // Rahat, G., Shapira, A. (2017). An Intra-Party Democracy Index: Theory, Design and a Demonstration. *Parliamentary Affairs*, 70 (1), p. 103.

0 A small inner circle of the party elite or a single leader	0 Мала група партійної еліти чи самотійно голова
1.4. Who selects the party`s candidates to Knesset? (5 pts)	1.4. Хто обирає кандидатів партії до Кнесету? (5 балів)
5 pts All citizens of voting age	5 балів Всі громадяни, які мають право голосу
4 All party members	4 Всі члени партії
3 Selected representatives	3 Обрана група представників
1 A small inner circle	1 Мала група партійної еліти
0 A single leader	0 Самостійно голова
1.5. Who of the following can participate in writing or approving the party platform? (5 pts)	1.5. Хто з нижче перелічених осіб може брати участь у формуванні та затвердженні програми партії? (5 балів)
5 pts All citizens of voting age	5 балів Всі громадяни, які мають право голосу
4 All party members	4 Всі члени партії
3 Selected representatives	3 Обрана група представників
2 A small inner circle	2 Мала група партійної еліти
1 A single leader	1 Самостійно голова
0 The party does not have a platform	0 Партія не має програми
1.6. Who of the following could take part in ideological debates conducted by the party in the last four years? (5 pts)	1.6. Хто з нижче перелічених осіб міг брати участь у дебатах щодо ідеології, які партія проводила за останні чотири роки? (5 балів)
5 pts All citizens of voting age	5 балів Всі громадяни, які мають право голосу
4 All party members	

3 Selected representatives	4 Всі члени партії
0 The party did not conduct ideological debates	3 Обрана група представників 0 Партія не проводила дебати щодо ідеології
(2) Representation (20 pts)	(2) Представництво (20 балів)
2.1. What percentage of realistic positions of the party list is filed by women candidates? (5 pts)	2.1. Який відсоток прохідних місць у списку партії займають жінки-кандидатки? (5 балів)
5 pts > 45%	5 балів > 45%
4 35 – 44%	4 35 – 44%
3 25 – 34%	3 25 – 34%
2 15 – 24%	2 15 – 24%
1 5 – 14%	1 5 – 14%
0 <5%	0 <5%
2.2. What is the value of the Women Ranking Index on the party list? (5 pts)	2.2. Який показник індексу позиціювання жінок ⁴¹⁹ у партійному списку? (5 балів)
5 pts > 0.45	5 балів > 0.45
4 0.35 – 0.44	4 0.35 – 0.44
3 0.25 – 0.34	3 0.25 – 0.34
2 0.15 – 0.24	2 0.15 – 0.24
1 0.05 – 0.14	1 0.05 – 0.14
0 <0.05	0 <0.05

⁴¹⁹ Індекс позиціювання жінок є співвідношенням сум відносних позицій жінок у прохідній частині списку партії до суми відносних позицій у прохідній частині списку партії серед всіх кандидатів. // Rahat, G., Hazan, R. Y., & Katz, R. S. (2008). *Democracy and Political Parties. Party Politics*, 14(6), 663–683. doi:10.1177/1354068808093405. 678-679.

<p>2.3. What is the percentage of women among the party`s current Knesset representatives? (5 pts)</p>	<p>2.3. Який відсоток жінок-представниць партії серед поточного скликання Кнесету? (5 балів)</p>
<p>5 pts > 45%</p>	<p>5 балів > 45%</p>
<p>4 35 – 44%</p>	<p>4 35 – 44%</p>
<p>3 25 – 34%</p>	<p>3 25 – 34%</p>
<p>2 15 – 24%</p>	<p>2 15 – 24%</p>
<p>1 5 – 14%</p>	<p>1 5 – 14%</p>
<p>0 <5%</p>	<p>0 <5%</p>
<p>2.4. Does the party employ special mechanisms (such as reserved positions or districts) to guarantee representation for the following social groups or sectors on its Knesset list? (10 pts)</p>	<p>2.4. Чи застосовує партія спеціальні механізми (такі як забезпечення місць у списку чи висування у певному окрузі) для того, аби забезпечити представництво нижче перелічених груп населення у списку партії до виборів у Кнесет? (10 балів)</p>
<p>2 pts Ethnic or religious minorities</p>	<p>2 бали Етнічні чи релігійні меншини</p>
<p>2 Immigrants</p>	<p>2 Іммігранти</p>
<p>2 Senior citizens</p>	<p>2 Громадяни старшого віку</p>
<p>2 Young adults</p>	<p>2 Молодь</p>
<p>2 Residents of the geographical periphery</p>	<p>2 Жителі периферійних територій</p>
<p>(3) Competition (20 pts)</p>	<p>(3) Змагальність (20 балів)</p>
<p>3.1. Have there been competitive elections (with two or more candidates) for the position of party</p>	<p>3.1. Чи проводились вибори на позицію голови партії під час останніх виборів на засадах</p>

<p>leader since the last general elections? (10 pts)</p> <p>10 pts Yes 0 No</p> <p>3.2. Have there been competitive elections for the party institutions (convention, council, central committee) during the last four years? (10 pts)</p> <p>10 pts Yes 0 No</p>	<p>змагальності (коли участь у виборах брало два чи більше кандидати)? (10 балів)</p> <p>10 балів Так 0 Ні</p> <p>3.2. Чи проводились вибори членів до складу органів партії (з'їзд, рада, виконавчий комітет) за останні чотири роки на засадах змагальності? (10 балів)</p> <p>10 балів Так 0 Ні</p>
<p>(4) Responsiveness (15 pts)</p>	<p>(4) Реагування (15 балів)</p>
<p>4.1. Does the party have a selected representative institution (e.g. a central committee, convention) and has it met at least in the last two years? (5 pts)</p> <p>5 pts Yes 0 No</p> <p>4.2. Do the party's institutions do the following? (10 pts)</p>	<p>4.1. Чи має партія відповідний орган, до якого обираються члени партії (наприклад, центральний комітет, з'їзд) та чи проводились засідання цього органу принаймні один раз за останні два роки? (5 балів)</p> <p>5 балів Так 0 Ні</p> <p>4.2. Чи мають органи партії такі повноваження? (10 балів)</p>

<p>4 pts Take part in selecting the party`s representatives in the cabinet</p> <p>3 Approve whether the party joins or leaves the coalition</p> <p>3 Conduct debates about policy matters</p>	<p>4 бали Беруть участь у виборі представників партії до уряду</p> <p>3 Затверджують рішення партії щодо приєднання чи виходу з коаліції</p> <p>3 Проводять дебати з приводу програмних питань</p>
<p>(5) Transparency (15 pts)</p>	<p>(5) Прозорість (15 балів)</p>
<p>5.1. How easy is to obtain a copy of the party constitution or regulations? (5 pts)</p> <p>5 pts The updated text is available on the party website or was sent out after the first request made</p> <p>3 The text was obtained only after a number of requests</p> <p>0 The text was not obtained even after repeated requests</p> <p>5.2. Are the following available on the party`s website and/or Facebook page? (10 pts)</p> <p>3 pts The party`s constitution or regulations</p> <p>3 The party`s platform or document of principles</p>	<p>5.1. Наскільки легко отримати примірник статуту партії чи положення діяльності партії? (5 балів)</p> <p>5 балів Оновлена редакція статуту партії розміщена на вебсайті партії чи була надана після першого запиту</p> <p>3 Текст було отримано після декількох запитів</p> <p>0 Текст не було отримано навіть після декількох запитів</p> <p>5.2. Чи присутня нижче наведена інформація на вебсайті партії чи сторінці партії у Facebook? (10 балів)</p> <p>3 бали Конституція партії чи положення, яке регулює діяльність партії</p> <p>3 Програма партії чи документ щодо принципів діяльності партії</p>

1 Information about the party`s history	1 Інформація про історію партії
1 Biographies of the party`s Knesset members and/or candidates	1 Біографії членів та/або кандидатів до Кнесету
1 A biography of party officials and their contact details	1 Біографія уповноважених осіб партії та їхні контакти
1 Details about future party events	1 Інформація про майбутні заходи партії
1 Documentation of party events	1 Документи про минулі заходи партії
1 Articles or transcripts of speeches by party representatives and officials	1 Статті або транскрипти виступів представників та уповноважених осіб партії
2 Languages other than the main language of the website of Facebook page (Hebrew/Arabic) (one other language = 1; two or more other languages = 2)	2 Інформація на сайті чи сторінці у Facebook викладена іншими мовами (іврит/арабська) (ще одна мова = 1 бал; дві чи більш мов викладу інформації = 2 бали)
1 Details about contributors	1 Інформація про осіб, які роблять внески на підтримку партії
1 Forums and multimedia (video clips, links to YouTube, Facebook, etc.)	1 Форуми або мультимедійні матеріали (відео, покликання на YouTube, Facebook тощо)
1 Email address or Contact-Us links to the party on the website	1 Адреса електронної скриньки чи розділ «Зв'яжіться з нами» на вебсайті партії
1 News and updates	1 Новини
1 Information about local party branches	1 Інформація про місцеві осередки партії

Документ підписано у сервісі Вчасно (продовження)
ПЕСОЦЬКА К.О._ДИСЕРТАЦІЯ.pdf

Документ відправлено: 15:09 21.12.2023

Власник документу

Електронний підпис

15:09 21.12.2023

Ідентифікаційний код: 3377701686

Песоцька Катерина Олегівна

Власник ключа: Песоцька Катерина Олегівна

Час перевірки КЕП/ЕЦП: 15:09 21.12.2023

Статус перевірки сертифікату: Сертифікат діє

Серійний номер: 32BA6ADA8780FF4504000007A5C0000B7210100

Тип підпису: кваліфікований